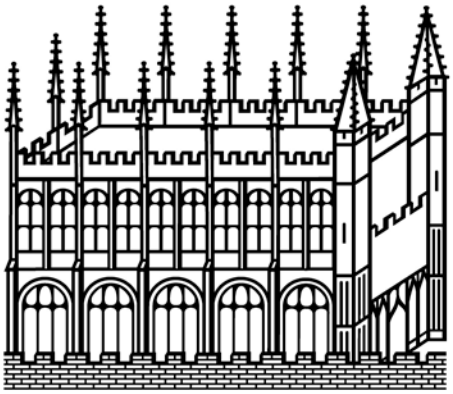

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

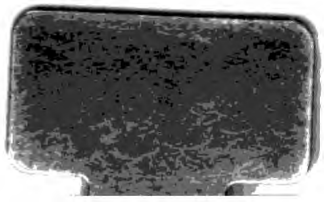
http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

49 D 103

INDIAN INSTITUTE OXFORD

علاج الامراض - اردو طب کی مستند کتاب مترجمہ حکیم ہادی حسین خان -

رسالہ قارورہ - شناخت رنگ و قوام و رایحہ بول مین عمدہ رسالہ مولفہ حکیم غلام یحییٰ -

معالجات احسانی - دلائل تشخیص امراض اور اُسکا علاج مولفہ حکیم احسان علی -

مرکبات احسانی - بطور قرابادین ہر مرض کی تشخیص بہ ترتیب حروف تہجی از حکیم احسان علی -

اکسیر القلوب - ترجمہ اردو مفرح القلوب جو تصنیف حکیم محمد اکبر ہی مترجمہ حکیم محمد نور کریم -

عجالۂ مسیحی - معالجہ امراض وبائی و سوء ہضمی مولفہ حکیم سید محمد ولی -

کیمیاے عناصری - ترجمہ قرابادین قادری مترجمہ حکیم نور کریم -

تشریح الاجسام - علاج اقسام پھوڑا پھنسی مولفہ میر افضل علی ڈاکٹر -

مجمع البحرین - یہ کتاب طب یونانی اور ڈاکٹری مین ہم قالب ہی اس عنوان کی کتاب ابتک تالیف نہین ہوئی جو جامع کمالات حکیم محمد حیدر خان رئیس جالندھر ملازم سرکار ریاست کپورتھلہ نے یادگار بنائی -

ترجمہ ذخیرہ خوارزم شاہی - کلیات و معالجات طب مین اعلیٰ درجہ کی کتاب جو زبان فارسی مین تصنیف حکیم اسمعیل بن الحسن محمد احمد الحسنی جرجانی تھی اُسکا ترجمہ اردو مین منجانب مطبع حکیم ہادی حسین خان حیدرآبادی نے بہت سلیس اردو عام فہم مین فرمایا تین جلد ہین -

۱- حصہ اول و دوم و سوم و چہارم - یکجائی -

۲- جلد پنجم و ششم یکجائی -

۳- جلد ہفتم و ہشتم و نہم و دہم - یکجائی -

تریاق مسموم - نسخے متحن اقسام سانپون کے علاج مین مع اُنکی شکلین اور تصاویر در مقام اُنکی پیدائش کے مولفہ حکیم محمد حبیب الدین احمد -

ترجمہ اردو قانون شیخ الرئیس بوعلی سینا - کی جلد اول کلیات کانون طب مین مترجمہ مولوی غلام حسین

شفاء الامراض - مخصوص بہر ہر عضو کے امراض کا علاج مولفہ حکیم محمد نور کریم -

ترجمہ اردو واحرت ساگر - بیدک مین انتخاب کتاب ہی جس شخص نے اسکے جس نسخے کو آزمایا مجرب پایا مترجمہ پنڈت پیارے لال ملازم مطبع -

مجموعۂ میزان الطب - اردو رسالہ بحران وغیرہ مفصلہ ذیل -

۱- میزان الطب اردو - ۲- رسالہ بحران اردو -

۳- طب عزیزی - ۴- رسالہ دلائل النبض -

۵- رسالہ دلائل البول - مترجمہ حکیم مولوی صادق علی -

کتب طب مختص بہ علاج بہایم و طیور

علاج المواشی - عمدہ معالجات بہایم و طیور کے رسالہ ڈاکٹر جی ایچ بی ہیلن صاحب کا ترجمہ مترجمہ مولوی ابو الحسن صاحب

فرسنامہ معالجہ اسپ مین مولفہ سادات یار خان رنگین دہلوی

زاد غریب - غربا اور مسافرون کے لیے نادر نسخے تدابیر معالجہ ہر موسم کی رعایت سے کوڑی کی دوا لاکھون کا فائدہ بخشتی ہے مصنفہ حکیم صادق علی خان خلف حکیم شریف خان -

علاج الابدان - رسالہ غریب النفاد جسمین علاج امراض انسانی کا خود انسان مین موجود بسند نقل کتب طبیہ ثابت کیا ہے مولفہ حکیم عبدالحق -

نہج الخراقت - تصنیف حکیم قدرت احمد -

رسالۂ خبتہ الواقیہ لسہام الامراض للوبائیہ - خاص امراض وبائی کا علاج اور اُسکے اسباب و علامات کا بیان تصنیف حکیم سید افضل علی المخاطب بثقار الدولہ

رموز الحکمت - مصنفہ مولوی رجب علی مدرس اول فارسی -

علاج الامراض - مولفہ حکیم محمد شریف خان مع رسائل ستہ ضروریہ وغیرہ -

رسالۂ ارادۃ سوار الطریق لطالب مناہج التحقیق تحقیقات طب یمن بطور مباحثہ ڈاکٹری ویونانی لکھا ہے -

رسالہ دافع المنیہ ونافع البریہ فی احکام التغذیہ لاصحاب التخمہ والبیضہ تنقیحات تخمہ بدہضمی کا بیان ہے اور اُسکا علاج -

کتب طب اردو

تشریح الاسباب - معروف بہ منظر العلوم مع نقشہ بروح فلکی مصنفہ حکیم قاضی الٰہی بخش -

رسالۂ زبدۃ المفردات ونظم بارق مولفہ حکیم سید علی حسین متخلص بہ ملیح -

زبدۃ الحکمت - فصول اربعہ مین روزمرہ چیزون کے استعمال کا بیان ہے مولفہ حکیم سید قمر علی رئیس متھرا -

مفید الاجسام - مع فوائد عجیبہ ہر قسم امراض کے نسخے مولفہ سید فضل علی نیٹو ڈاکٹر -

علاج الغربا - اسکی کوڑیون کی دوا قیمتی کام کرتی ہے مترجمہ حکیم غلام امام -

ترجمہ طب اکبر - یہ ترجمہ تمام خوبی سے ہوا ہر ایک مطالب دقیق کو صاف محاورہ زبان اردو مین لکھا ہے نام تاریخی اسکا مظاہر العلاج ہے مترجمہ حکیم محمد حسین -

قانون عترت - عموماً ہر قسم تپ کا علاج وخصوصاً تپ دق وتپ مزمن کا مصنفہ حکیم عترت حسین -

تحفۃ الاطبا اسم بامسمّٰی ہے مولفہ حکیم سید مشرف حسین خیر آبادی -

قرابادین شفائی - اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مراد آبادی -

قرابادین ذکائی - فارسی مصنفہ حکیم ذکاء اللہ خان کا اردو ترجمہ از حکیم ہادی حسین خان مراد آبادی -

انیس الاطبار - تالیف حکیم مولوی محمد صادق علی -

مجربات اکبری - اردو ہر مرض کے نسخے آزمودہ مترجمہ حکیم واحد علی موہانی -

طب نبوی - جسکا ہر نسخہ مریضون کے لیے اکسیر اعظم ہے انتخاب احادیث نبوی سے مولفہ حافظ اکرام الدین -

رموز الحکمت - اُن علامتون کا بیان جس سے ابتدائے مرض سے مآل تک باردی معلوم ہوتا ہے اور اُسکے دفع کی تدبیر مولفہ حکیم رجب علی -

خاتمۃ الطبع

پس از سپاس و نیایش بے پایان بحضرت قادر و حکیم مطلق و نعت فراوان بدرگاہ حبیبش برحق یعنے محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ معجون ہدایتش استقام و امراض مزمنہ ضلالت را از سر دل و ماغ اہل عالم زائل ساختہ بر ضمائر خورشید نظاہر دانایان دقائق علم طب و حکمت آموزان بقراط طبیعت چون تباشیر صبح روشن در حجاب استتارت مباد کہ شرف عظمت علم طب کہ شعبہ ایست از علم حکمت و ما یحتاج بودنش در حفظ و صیانت صحت بدن لابدی ہست چنانچہ فرمودہ العلم علمان علم الابدان و علم الادیان و ظاہر ست کہ تا صحت بدن میسر نشود چگونہ عبادت الٰہی بہ تکمیل میرسد ہر گاہ فضیلت و شرف فن طب ثابت شد و پس اشاعت چنین فن عام نفع بہر عالم و دانا ضروری گردید بدین نظر از امداد غیبی رسالہ شگرف و عجالۂ ندرت حرف قابل ملاحظہ طبیبان اولوالابصار مسمے بہ کنز الاسرار کہ در حقیقت گنجینۂ مالا مال حقائق و نکات فن طب ہست تصنیف منیف فلاطون زمان حذاقت بنیاد مولوی حکیم ہادی حسین صاحب متوطن مراد آباد بہم رسید کہ مصنف علام برائے تسہیل نفع عوام این رسالہ را بطور سوال و جواب تسطیر نمودہ کہ دانستن آن بر اہل شوق طب از ضروریات ہست سابق ازین رسالہ عزیز الوجود درین مطبع نامی طبع شدہ بطالبگاری شائقین ست بدست بفروخت آمدہ اکنون حسب استدعا دوستان اہل شوق بار دیگر بعد نظر ثانی بمقام لکھنؤ در مطبع نامی منشی نول کشور بماہ ستمبر سنہ ۱۸۹۲ء مطابق شوال المکرم سنہ ۱۳۰۹ ہجری حلیۂ پوش طبع گردید آویزۂ گوش روزگار شد حکیم علے الاطلاق این رسالہ را مقبول اہل عالم کناد بمنہ وکرمہ

مرادش از استقای زقی ست که حدوث سعال دران روی ست بهر آنکه آب بجهت کثرت مزاحم حجاب می شود پس بسبب ضیق منبسط شدن نمی تواند وضیق النفس و سعال عارض می گردد زیرا که انضباط حجاب موجب هیجان سعال است **سوال** ۲۶۳ عظم و غضروف بعد انقطاع جزوی چرا ملتحم و منمی نمی شود چنانچه بقراط می فرماید اذا انقطع تبنی من العظم و الغضروف لم ینم **جواب** بوجه اینکه خلقت عظم و غضروف ازمنی ست هرگز بعد قطع نمو التیام نمی پذیرد چنانکه لحم و شحم و نحوهما ملتحم و منمی می شود هرگاه واقع می شود در وی جراحتی یا شقی یا نقصی **سوال** ۲۶۴ از جراحت دماغ دمی وقی مراری چرا عارض میگردد **جواب** هرگاه بر عضوی رئیس ورم حار عارض شود البته حمی مستولی خواهد بود وقی مراری حادث مے شود بوجه مشارکت معده مر دماغ را زیرا که ازشان مرارست که می ریزد از معده در حالت صداع شدید **سوال** ۲۶۵ بعد عروض عرق اقشعرار بچه دلیل روی است **جواب** قشعریره بعد عرق دلالت می کند بر کیموس خام که طبیعت آنرا مسک کردن نمی تواند بسبب عجز و ضعف خود تا هنگام انضاج تام پس همراه عرق هم اخراجش محال بود چه در حالت ضعف طبیعت مسک و اخراج هر دو امر معطل می مانند دران صورت می ریزد آن مادهٔ غیر منضجه بر عضلات و موجب هلاکت می شود **سوال** ۲۶۶ حصول هضم موقوف ست بر امساک پس باید که هضم مرکب باشد از فعل ماسکه و هاضمه **جواب** ماسکه در حقیقت هضم که عبارت از تغیر غذاست دخلی ندارد و تغیر استحالی از هاضمه فقط تحقق مے یابد و بودن ماسکه بشرط حصول فعل هاضمه امری زائد ست بر هضم کما لایخفی چنانچه جاذبه نیز بشرط حصول فعل ماسکه ست و کذلک هاضمه و دافعه پس فعل هیچ یکی ازین قوای اربعه را در حقیقت فعل آخر مدخل نیست

تمت

یعنی لازم گیرید نوشیدن آب شبینه چه وی سرد و تر از غیر شبینه می باشد این قول علی الاطلاق
متخیل نمیگردد چرا که در بعض بلاد که سرما در انجا با فراط می باشد و آب شبینه انجا مفرط البرد می بود
نتوان استعمال نمود جواب این حکم استحسانی مطلق نباشد بل مقید بود بزمان و ون زمانے
چه نزد تحقیق این امر مخصوص باهل مکه و مدینه ست و بشهری که هوای او چون هوای آن اماکن
شریف باشد سوال ۲۵۷ آب بالطبع جامد ست و سیلان او بالعرض چه بوجه حرارت شمس خلع
جمود می نماید پس لازم می آید که طبیعتش یابس بود نه رطب جواب دلیل بر رطوبت آب
سهولت قبول اوست مر اشکال را چه اگر یابس می بود هرگز و بهیچ وجه قبول اشکال و تفرق
و تشکل بسهولت نمی توانست پس معلوم شد که طبیعت آب رطب ست نه یابس سوال ۲۵۸
حدوث فواق و حمرة عینین بعد قی چراردی ست کما قال البقراط فی فصوله و حدوث الفواق
و حمرة العینین بعد القی ردی جواب فواق در معده مثل شنج ست در عصب پس حدوث
فواق یا از رطوبات ست که ایذا می رساند معده را اگر بقی ساکن شد فبها و الا دلالت می کند
بر ورم صلب عصب دماغ یا معده و حمرة عینین لازم می کند بهر دو حالت را گر وے
بدماغ اولی ست چنانچه قرشی می گوید سبب ذلک ان حدوث الفواق و حمرة العینین دلیل
علی ارتفاع المادة التی کانت توجب القی الی الدماغ و تورمه منها او تورم المعدة فیکون الفواق
اشد و الحرارة اقل سوال ۲۵۹ بچه دلیل بقراط می نوید یحدث عن ذات الریه الرساعروض
این اکثری دائمی نتواند شد جواب اگر سبب ذات الریه خلط حاد و حار کثیر مراری بود
که متصاعد شود از وی بحنجرهٔ کثیر جاده بسوی راس البته سرسام حادث خواهد شد
سوال ۲۶۰ از احتباس بزاق در مرض سل موت چرا عارض می شود جواب احتباس
بزاق در مرض سل از ضعف مریض می شود که طبیعت قدرت اخراج بنفث ندارد پس
مختنق میگردد و موت گلوگیر مے شود لامحاله سوال ۲۶۱ از ورم جگر وجه حدوث فواق چیست
جواب هرگاه ورم عظیم کبد باشد البته فواق حادث خواهد شد چه کبد بمعده مشارکست
قد ظن ان عظم الورم یضغط المعدة فحدث الفواق سوال ۲۶۲ بصاحب استسقا موجب عروض
سعال چیست کما قال بقراط اذا حدث بصاحب الاستسقاء سعال فلیس یترجی جواب

باامر اللہ تعالے اقلیم اول بزحل متعلق است وآن ہند است ثانی بمشتری وآن بلاد چین است
ثالث بمریخ وآن بلاد ترک است رابع بشمس وآن بلاد خراسان است خامس بزہرہ وآن
بلاد ماوراء النہر است سادس بعطارد وآن بلاد یاجوج وماجوج است سابع بقمر وآن بلاد
بلخ است **سوال** ۲۵۲ وجہ خلقت قلب جانب یسار چیست **جواب** نفع در اصالۂ دل
بطرف چپ تباعد اوست از جگر بہر تعادل ہر دو طرف بدن در حرارت لان کلیہما
حاران وچون وی شریف ترین اعضا بود در سینہ کہ صندوق بدن ست مودع گشتہ
تا محفوظ تر بود کما قیل قاعدتہ فی وسط الصدر وراسہ مائل الی جانب الیسار **سوال** ۲۵۳
در غذای معدہ اختلاف است بعضی گویند کہ از خون است کہ مترشح می شود از عروق
وبعض تصور مے نمایند کہ از طعامی کہ در وی منہضم میگردد اغتذا می کند پس کدام قول
معتبر است **جواب** قول ثانی معقول نیست زیرا کہ در ہضم کیلوسی غذا استحیل از کیفیت
می شود نہ بنوعیت وبہر تغذیہ استحالۂ کیلوس از نوعیتش وحصول خلط لازم پس اصل ہمین است
کہ معدہ از خون غذا می یابد کہ منصب میگردد از راہ عروق بر جگر **سوال** ۲۵۴ در مرض حکۂ رحم وجہ
سقوط قوت چیست **جواب** ہر عضو لین کہ مس کردہ شود باشی لین لذت می یابد از روے
مثل کف قدم وکش ران وبغل ورحم کہ زکی الحس مخلوق گشتہ چہ لذت می یابد عورت
از مس واحتکاک اولذت مفرط وفرحت وانبساط عظیم خاصتہ وقتیکہ در رحم اذیتی باشد
پس خواہش میکند باحتکاک ودرین ہنگام متلذذ می گردد بنابر آنکہ بحرکت می آید روح بسوے
خارج لحظہ بلحظہ وتحلیل می شود ونیز نزول می یابد منی مرۃ بعد اخری عند احتکاک فرج وعنق
رحم وروح ہم تحلیل می یابد بتحلیل این مواد لذا عہ نزدیک احتکاک پس سقوط قوت مے شود
سوال ۲۵۵ آنکہ فرمودہ اند واما الخریف فیجب الاحتراز من المجففات الخ حکم احتراز از مجففات مخصص
در فصل خریف راست نمی آید چہ ہوای صیف از خریف یابس تر است پس ہجر مجففات در صیف
اولی وواجب بود **جواب** اگرچہ یبوست ہوای صیف بیشتر است لیکن بواسطۂ حرارت غالبہ کہ واجب
می کند سیلان وتذویب را رطوبت تدارک می نماید آن یبوست را لہذا نمی باشد بدان را
در صیف یبوستی کہ در خریف می باشد **سوال** ۲۵۶ در حدیث شریف است علیکم بالماء البارد

جواب این اختلاف از دو امر بیرون نیست یا ممتحن یکی معتدل مزاج بود و ممتحن دیگر منحرف
از اعتدال یا هر دو معتدل بودند یا هر دو منحرف اما نه بیک طرف یا هر دو منحرف از اعتدال بیک
طرف وجه مخالفت در صورت مخالفت ظاهر است اما در وجه توافق ممتحنین فی المزاج منشای
تخالف نخواهد بود مگر از اثر ارضی یا فصلی یا زمانی زیرا که مقرر شده که بعضی چیزها در زمانی اثری
داشتند و بعد مضی زمانی اثر از وی زائل گشته و همچنان یک چیز که در دو زمین مختلف بکارند
ممکن است که بینهما تخالف در بعض امور واقع شود از اثر ارضی مختلفه و کذلک بعض چیزها است
که تا ازان مملکت او را بیرون نبرند اثر دران ظاهر نمی شود و بدستور نزد دانشمندان مشهور است
که حال ممتحن نیز دائم بر یک وتیره نیست و می تواند که سببی عارضی که قبل تناول یا بعد تناول
واقع شده آنرا از درک هیئت اثر داشته بالجمله طریقهٔ معقول همین است که در ادام مختلفه فیه
تجربهٔ حالیه را چنانکه حق تجربه است نموده مقوی یکی ازان دو قول باید ساخت زیرا که عرض
از چیز ظهور اثر وی است بالفعل چیزی را که مانند معتدل مزاجان این زمانه گرم خواهیم یافت
لامحاله حکم بحرارت وی میکنیم و قول مخالف را اعتبار ننمائیم بشرط تجربهٔ کثیر که بمحکوم علیه
بودن سزاوار باشد **سوال** زمین متحرک است یا قائم **جواب** حکما درین
امر اختلاف ست بعضی گویند که زمین بر شکل نیم گره است و بر آب ایستاده و بعضی گویند
بر هوا قائم ست و بر شکل سپرست اما اکثر قدما بر آنند که گروی است و بمثابهٔ زرده بیضه
در وسط فلک واقع و بعضے گویند زمین متحرک است بحرکت دولابی و فلک قائم ست تبدل
که در اجزای فلک نسبت بخود می بینیم بنا بر انتقال ارض است اما محققان این قول را بدیهی
البطلان گفته اند ظاهر است که اگر زمین میگردید نه آسمان یقین که گردش وی از جملهٔ متحرکات
عنصری اسرع می بود و بیک شبان روز دوره تمام می کرد چون چنین می بود طیور اطیران
که بسمت مغرب می شد ممتنع القدم می بود کما لایخفی و زمین چهار حصه می شود دو رابع جنوبی
و یک ربع شمالے در آب غرق ست و یک ربع شمالی مکشوف چنانچه همین قطع مکشوف را
ربع مسکون نامند اقلیم سبعه و جز آن خرابها و جبال در همین ربع محصور است و منجمان
هر اقلیم را بسیاره از سیاره های سبعه منسوب می کنند و هر یکی را در اقلیمی متصرف می دانند

بشرطیکه حرکت نبض مخصوص بقبض و بسط باشد اما کیفی لامحاله احیاناً واقع می شود لیکن از ما نحن فیه خارج است و بالا گذشت که اجتماع حرکات متخالفه در متحرکه واحد در یک زمان محال نیست للاختلاف الحیثیه پس اتصاف نبض بهر چار ممکن باشد و اعتداد اطبا بعض را دون بعض امری آخر است اما در صورتی که در حرکت وضعی عدم تبدل ایوان ماخوذ بود اجتماع وضعی با این ممتنع باشد کما لایخفی سوال ۲۴۷ فرق در جعودت شعر که از حرارت و یبوست بود با بین آنکه موجبش التوای مسام باشد چیست جواب جعودت شعر انچه از التوای مسام بود اصلا در وی تغیر پدید نیاید یعنی بریک و تیره باشد چه در جوانی و چه در پیری بخلاف آنکه موجبش حر و یبس بود که متغیر می گردد حسب الاسنان چنانچه مشهود است که در پیری زائل میگردد جعودتی که در جوانی بود سوال ۲۴۸ صاحب اسباب و علامات در مرض وجع الفواد برای سکنجبین بزوری که اجازت می دهد غیر جائز است بدین دلیل که حموضت لذع و حرقت معده حادث می کند و موجب از دیاد خلط سوداوی است جواب حموضت سکنجبین بزوری شدید و لذاع نیست چرا که حموضت منکسر می شود از حلاوت و بر صرافت خود نمی ماند تا اینکه موجب لذع گردد سوال ۲۴۹ وجه خروج ریح در بول چیست جواب مجرای بول نرم مخلوق شده تا اتصال او بمثانه بوجه احسن تواند شد و بنابر نرمی اجزای او باهم منطبق می باشد زیرا که انفتاح دائمی خاصهٔ جسم صلب است پس از انکه مجرای مذکور منطبق می باشد حکیم مطلق ریح را مدد گار این کار کرده تا بول متر قرق گردد و مجری را کما ینبغی بگشاید و بول را نیز بر دفع مدد نماید پس بول بسهولت بر آید سوال ۲۵۰ بعض جا اقوال اطبا مخالف باهم واقع می شود چنانچه یک چیز را بعضی گرم نوشته اند و بعضی سرد چنانکه افیون که در مزاجش اختلاف بسیار است جمهور اطبای یونان آنرا سرد و خشک و برودت آنرا در نهایت مراتب می دانند و دران نیز اختلاف است بعضی در اول چهارم و بعضی بارد در اوسط درجه می دانند و همچنین است قول در یبوست آن و جمله اطبای هند آنرا گرم و خشک نوشته اند و متاخرین اطبای فارس که تابع اطبای یونان اند اکثری آنرا سرد تصور می کنند و بعضی گرم و همچنین است کیفیت مزاج ماهی که مطلق آن سرد در اول و تر در دوم و بعضی گرم و تر می گویند پس موجب این چنین اختلاف چیست

حرکة وضعیة للشرائین ظاهر است که نبض را نه حرکت در کیف است و نه در کم و مکانی نیز نمی تواند بود بنا بر آنکه در مکانی خروج از مکان لازم است و شریان که منبسط و متحرک میگردد از مکان بر نمی آید پس بالضرور اعتراف باید کرد که حرکتش وضعی است لان الحرکة لا تخلو من احد هذه الاربعة و ایضا معلوم است که شریان چون بنبض می شود بعد انقباض یا منقبض می گردد بعد انبساط متغیر نمی شود در وی مگر نسبت بعض اجزایش نظر ببعض دیگر از اجزایش بالقرب و البعد و مراد بوضع اینجا همین است پس حرکت وضعی متحقق باشد و فاضل علامه برین قول اعتراض کرده و از دلیل اول جواب داده که حرکت اینی را خروج از مکان لازم نیست چنانچه سابق گذشت و بر دلیل ثانی گفته که لانسلم که مجرد تبدل آن اجزا کافی باشد در اثبات حرکت وضعی بلکه شی زائد بران که عدم تبدل ایوان است نیز معتبر است و بدیهی است که حرکت نبض بی تبدل ایوان صورت نمی بندد پس لازم آید که اینی باشد نه وضعی قول سوم آنکه حرکت نبض در کم است زیرا که شریان لامحاله متخلخل می شود عند انبساط و متکاثف می گردد وقت انقباض چه اگر نه چنان باشد تداخل در جسم لازم آید و هو محال غایت آنکه این حرکت را اختلاف ایوان و تغیر نسبت اجزا لازم است و از لزوم این قصور در بودنش کمی که مقصود بالذات است نمی تواند شد فثبت انها حرکة فی الکم و محمد اقسرائی نوشته که شک نیست که عرق متخلخل و متکاثف می گردد در بسط و قبض و ماهو الا حرکة فی الکم و کذلک ظاهر است که در کیف نیز حرکت می کند گاهی چنانچه معلوم است که رگ گرم تر می شود بالاتفاق و سرد نیز می تواند شد عند البعض لیکن چون مقرر شده که مراد کلی از نبض ترویح و نقص است لاغیر و در کیف نه ترویح حاصل می شود نه نقص پس حرکت کیفی در نبض معرود نباشد همچنان که کمی زیرا که مراد طبیب از نبض تخلخل و تکاثف نیست پس نبض یا اینی باشد یا وضعی لاغیر اما صاحب نفیسی حاکیا عن فاضل علامه ارقام فرموده که در نبض دو حرکت است اینی و کمی لیکن معتبر نزد طبیب حرکت اینی است نه کمی لما ذکر بیشتر می آید که حرکت نبض نزد بعضی بر سبیل تواتر است و در یصورت حرکت کمی اصلا صورت نمی بندد و وضعی بدستور پس مقرون بصواب آنست که حرکت نبض را منحصر باید داشت در اینی بهر آنکه در هر تقدیر یکه باشد تبدل ایوان لازم آنست اما وضعی نیز می تواند شد بشرطیکه عدم تبدل ایوان در ماهیت وضعی ماخوذ نباشد و کمی ایضا امکان دارد

تخلخل باشد و نظیر او بالیدن پنبه و اسفنج و مانند آنست اما آنچه بانتقاص حجم بود آن نیز دو قسم است یکی آنکه
بافنای بعض اجزای شی بود همچون ذبول و هزال دوم آنکه مع بقای سائر اجزا بود و این نیز دو
گونه است اول آنکه بنابر تماسک اجزای شی بود فقط چون آب که در ظرف نهند و بسته شود یا هوا
که بالقسر منبسط شده باشد و بقوام اصلی راجع گردد چنانچه در شیشه مشهود است که چون دهن بر
دهنی نهاده هوا را منجذب سازند بامتصاص و بعده دهنش را انگشت گرفته در آب و از گون
می نمایند بمجرد ارتفاع انگشت از دهن وی آب اندران داخل می شود و حرکت کیفی آنست که حرکت
واقع شود در کیفیت یعنی تغیر در کیفیت افتد چنانچه چیزے گرم مثلاً سرد شود بتدریج و بالعکس
یا از سپیدی بسیاهی میل کند بتدریج و حرکت عرضی آنست که تابع حرکت جسم دیگر بود چون حرکت
حابس سفینه که تابع است مر حرکت سفینه را و حرکت قسری آنست که تابع جسم آخر بود لیکن
بتحریک محرکی بحرکت آید نظیرش حرکت حجر مرمی تفوق است و حرکت ارادی آنست که حرکت
تابع جسم دیگر نبود نظیرش حرکت حیوان ست یمیناً و شمالاً و حرکت طبعی آنست که حرکت تابع
جسمیت دیگر نبود و محرک در نفس متحرک باشد لیکن مقرون بشعور نتواند بود اصلا نظیر وی حرکت
حجر است که از فوق باسفل بالطبع بظهور می رسد این هر سه اخیر را ذاتی گویند یعنی حصول حرکت ذات
متحرک بالحقیقة باشد پس در باب حرکت نبض اطبار اختلاف است و هر یک بقولی گفته آید قول اول آنکه
حرکت نبض حرکت مکانی است و جمهور بر همین اند لهذا احمد اقسرائی نوشته و الحق ان حرکة النبض آلیة
دلیل صحتش آنست که گفته اند حرکت مذکور علی الاصح مرکب است از انبساط و انقباض و انبساط و انقباض
عبارتست از تحرک اجزای عرق از طرف بوسط و انبساط کنایت است از تحرک اجزای او از وسط بطرف لانهما لاتقابلان و
ظاهر است که انبساط و انقباض بدون تبدیل الوان عرق نمیشود زیرا که فضای متوسط متسع میشود یکبار
در حالت انبساط و متضیق میگردد یکبار در حالت انقباض و سابق گذشت که تبدل از مکان حقیقی در
حرکت اینی لازم نیست چنانچه در آب کوزه متحرک گفته شد و غرض از بیان این سخن درین ضمن آنست که
تا وارد نشود و آنکه در منع حصول حرکت اینی در حق نبض گفته اند که مکان سطح حاوی را که مماس سطح محوی است
میگویند و شک نیست که عرق در مکان خود است و سطح وی از سطح حاوی خود مفارق نمیشود در انقباض
قول دوم آنکه حرکت نبض حرکت وضعی است و قرشی بر همین است چنانچه می نویسد النبض هے

ربط بغیر از کسی لایعقل بود نشاید کرد که مقتضی بغشی میشود خاصة در ضعفا و نحفا دوم آنکه بر سبیل اعتدال
بود و آدمی را مصابرت بر الم خفیف وی آسان باشد و ایچنین ربط ظاهرست که مسد و مجاری نمی شود
و مانع تنفیذ مادّه نمیگردد و جز این نیست که عروق را می کشد و رنجیده می سازد و چون متحقق گشته
که جذب تام این شد نه بنا بر ایذا و ایلام است بل بنا بر تمدد مجاری و عروق است که اخلاط را مجال
حرکت تصاعدی نماند و جا بجا می ایستد مائلا الی الاطراف پس ربط بر اطراف هر چند کثیر المقدار بود لامحاله
اعوان بر تمدید خواهد بود و ذلک هو المطلوب بالجمله شد که برای صداع و رعاف و امثال آن باشد
واجب است که غیر قوی بود بخلاف آنکه جهت صرع و سکته و امثال آن باشد که چون از شدت ربط
اطلاع در نبض مدرک نمی شود هر چند قوی تر بود بهتر است **سوال** ۲۴۵ آنکه گفته اند که تحمل آب قوی البرد
مختص بکبی است که دموی مزاج بود چه متضرر نا گشتن او از وی ظاهرست که بسبب غلبهٔ حرارت
وی است فقط برین تقدیر لازم می آید که صفراوی متحمل تر از دموی بود بهر آنکه حرارت صفراوی لامحاله
غالب تر است **جواب** صفراوی اگر چه حرارت کثیر دارد اما از انکه وی در اغلب نحیف و قابل اللحم میباشد
متحمل بودن وی کما ینبغی نمی تواند شد بخلاف دموی که اعضای باطنیهٔ وی مستور بلحم کثیر می باشد و بدان
سبب از ضرر نفوذ وی متضرر نمیگردد **سوال** ۲۴۶ حرکت نبض از کدام جنس است **جواب** بدانند که حرکت
بر هشت قسم است اینی ۱ وضعی ۲ کمی ۳ کیفی ۴ عرضی ۵ قسری ۶ ارادی طبعی ۷ حرکت اینی آنست که
متحرک انتقال کند از مکان خود بمکان دیگر و عام است که انتقال از مکان حقیقی باشد یا از مکان مجازی
مثال وی نقل کوزهٔ پر آب ۸ حرکت وضعی آنست که اجزای شی متبدل گردد و این بر دو گونه است یکی
آنکه از قیاس کردن بر غیر بود نظیر وی حرکت جسم مستدیر است بر مرکز خود چون حرکت آسیا و حرکت
فلک دوم آنکه نظر بنفس شی بود مثالش حرکت قیام است قاعد را و قعود قیام را و ۹ حرکت کمی آنست که
بکم یعنی مقدار متعلق بود و این نیز بر دو قسم است یکی آنکه باعتبار ازدیاد حجم بود دوم آنکه باعتبار انتقاص
حجم بود اما انچه باز دیاد باشد خالی نیست از انکه زیادتی حجم بسبب حصول ماده بود یا بلحوق کیفیت فقط
اما انچه از ماده بود بعد ورود در شی مشابه بدان شی شود و در وزن آن بیفزاید آن نمو باشد
یا سمن و اگر ماده بعد ورود مشابه شی نشود اما در وزن بیفزاید آن ورم باشد و اگر
مشابه شود و نه در وزن افزاید در ذی حیات تهیج بود و در غیر آن که قابل تداخل عنصر هوائی بود

عارض گردد بنوعی که حرارت را از ظاهر بسوی دل باز گرداند و این علامت ردی است و بدانند که بسیار بود که جهال جهت رفع اسهال پیر مایه خورانند و عقب آن شیر دهند یا بعد شیر دادن فوراً نفخه خورانند و بدین سبب شیر در معده منجمد شود و سمیت و تعفن پیدا کند **سوال** ۲۴۳ موجب عروض اسهال اطفال هنگام انبات اسنان چیست **جواب** اطفال را در اکثر حال بر وقت روئیدن دندان اطلاق شکم عارض میگردد و این بر سه گونه است یکی آنکه قبیح و ریم که هنگام بروز دندان بسبب تفرق اتصال لثه متولد میگردد عند امتصاص لبن بمعده و بنا بر جلاکه لازمهٔ قبیح است و بنا بر افساد قبیح مر شیر را اطلاق آرد دوم آنکه بواسطهٔ اشتغال طبیعت بتکوین سن فتور در هضم افتد چه قاعدهٔ طبع است که چون بامری مشغول باشد از تجوید هضم باز ماند و شک نیست که هرگاه قصور در هضم افتد و غذا بر وفق عادت همی خورد لامحاله باسهال منجر میشود در اکثر سوم آنکه بسبب وجع لثه که خاصهٔ این وقت است قصور در قوای اعضا افتد و هاضمه ضعیف شود پس غذا گرانی آرد و باسهال مندفع گردد و معلوم شد که از لوازم اوجاع است که منع می کند اعضا را از خواص افعالش پس این قسم اسهال را باید که حبس نکنند مگر آنوقت که از افراط بیم مضرت کلی باشد به تدبیر زود برآمدن دندان کوشند که اصل علاج همین است **سوال** ۲۴۴ در باب شد اطراف یعنی بستن دست و پا اطبا اختلاف دارند جالینوس می گوید که دست را از بغل و پای را از بن ران بستن آغاز نمایند و تا کف دست و قدم فرود آیند و این سرافیون همین را اختیار کرده است و رازی بر آنست که اطراف را فقط در اصل بندند یعنی بازو را متصل بابط و ران را نزدیک بکش او و باقی تمامه غیر مربوط گذارند تا از خون منجذبه متحلی شود و باز رازی میفرماید که ربط اطراف بجملتها خطای عظیم است بر آنکه درین صورت مادهٔ منجذبه را امکان نمی ماند تا دران بگنجد و بدان سبب زود مسترجع می گردد و ضرر سے رساند پس کدام قول معتبر است **جواب** قول جالینوس قرین صواب است تخطیهٔ رازی جالینوس را خالی از خطا نمی نماید زیرا که بستن از دو حال بیرون نیست یکی آنکه بشدت تمام باشد که اصلا ماده را قوت نزول و صعود نماند کما یفعل فی اللذع واللسع و این چنین بستن مضرت است اگرچه فقط در اصل اطراف بود و در جذب مواد از مواد بکار نمی آید اصلا مگر آنکه در نهایت اطراف باشد یعنی قریب بکف و قدم و از شدت الم ماده را جذب کند و چون عضو همگی غیر مربوط است ماده را جای نیز بسیار بود و لیکن این گونه

از برودت بخلاف لاغر مفرط و شرط ثانی آنکه مغتسل از تخمه وقی و اسهال و سهر و نوازل هیچ نداشته
باشد چه در تخمه خوف دارد که مادهٔ فاسده از برد آب تحلیل نرود و محتبس ماند در باطن و در قی و اسهال
اعانت می دهد و ایضاً چون قی و اسهال مضعف قوت اند اصابت آب سرد ببدن ضعیف
باعث آفات کثیر می گردد و در سهر مفرط بدن متخلخل می شود و بدن نیز ضعیف می گردد و بدین
دو سبب اثر برد آب در بدن قوی تر می باشد و در نوازل بهر آنکه استعمال آب سرد بنا بر عسر مواد
مزید نزله می گردد فجأة شرط ثالث آنکه معده ضعیف نبود چه اغتسال بآب سرد مواد را بباطن متوجه
می کند پس اگر معده ضعف داشته باشد آنرا قبول کند و فساد آرد شرط رابع آنکه طعام هضم
شده باشد چه اگر طعام غیر منهضم بود و بآب سرد غسل کنند ضرر دهد بدو سبب یکی آنکه درین
هنگام بسبب توجه حرارت غریزی بسوی باطن برودت در ظاهر بدن غلبه دارد و ملاقات
آب سرد ببدن لامحاله مضر باشد دوم آنکه استعمال آب سرد بنا بر حبس مسام باطن را گرم می کند
و مفتقر می سازد به تنفس عظیم و معده چون ممتلی بود لامحاله مانع آید ازان بمزاحمت پس عارض
شود ازان کرب خامس آنکه وقوع غسل آب سرد عقب جماع نیفتد بهر آنکه جماع متخلخل بدن
است و مبرد بدن نیز بنا بر استفراغ منی و ملاقات برد چنین جسم لامحاله ضرر دارد و صبیان
و شیخان را بدستور استعمال آب سرد باغتسال نشاید بنا بر ضعف ابدان اینها و بعد ریاضت نیز
منع است سوال ۲۴۰ سزاوار آنست که غسل بآب سرد بعد تناول طعام منع نبود بهر آنکه معین
هضم باشد بنا بر توجه حرارت بباطن جواب اعانت او بر هضم درین صورت متحقق است
اما بعلتی دیگر ترک آن ولجب آمده چیزی که من وجه نافع بود من وجه مضر عدم مباشرت
وی بهتر است مگر آنکه جهت نفع غالب تر واهم تر بود و بدینها لیس کذلک سوال ۲۴۱ وجه امتناع
ارضاع حامله و جماع مرضعه چیست جواب قوی ترین مفسدات شیر جماع است
بهر آنکه خون حیض ازان بحرکات می آید و افساد رایحهٔ لبن و تقلیل مقدار او می نماید و ایضاً اگر حمل
آرد ضرر عظیم احداث کند بهر ولدات جهت توزیع غذای هر واحد بدیگری سوال ۲۴۲ علامت
بستن شیر در معدهٔ طفل شیر خوار چیست جواب علامتش نفخ شکم است و غشی و تنگی نفس
و عرق سرد و اینهمه بنا بر سمیت است و باشد که بوسطهٔ عفونت تب آید و باشد که لرزهٔ قوی

متطببین از غایت احتیاط جمع درمان و گوشت هم نمیکردند تا بدیگر اشیا چه رسد یک وقت نان میخوردند و وقت دیگر گوشت
و ترکیب آن از دو وجه بیرون نیست یکی آنکه هر دو مماثل بود چون تالیف اغذیه غلیظه لزجه بلزجه و لطیفه بلطیفه و
جز آن دوم آنکه هر دو مختلف باشند خواه اختلاف من حیث التضاد بود چون تالیف اغذیه لطیفه بغلیظه خواه من
غیر التضاد بود چون تالیف اغذیه غلیظه بلزجه لان بینهما مخالفه غیر مضاده بهمین جهت مجربین گفته اند و لایجوز
الجمع بین الاطعمه المختلفه فی اکلة واحدة پس بعض چیزهاست که اهل تجربه جمع دران مضر یافته اند
و هر چه متفق علیه اطباست مذکور می گردد بدانکه ترب همراه جغرات یا همراه بنیر نشاید خورد و کذا
حصرمیه با اسفیدباج و همچنین شیر با ترشیها بهر آنکه ترشی شیر را متجبن می سازد کما هو المشهور و بستن
شیر در معده محدث فساد سمی است و همچنین شیر با ماهی نباید خورد بهر آنکه محدث امراض مزمنه
می شود چون جذام و برص و قولنج و کذا ماست با گوشت طیور و همچنان پنیر با لای برنج
نخورند بهر آنکه نفخ می آرد و قولنج پیدا می کند و همچنین برنج با سرکه از بهر آنکه قولنج شدید پیدا مینماید
و کذا انگور بالای کله ها بهر آنکه درد معده و دیگر آفات می آرد و کذا انار بالای هر لبه و کذا کبوتر با بیضه
با پیاز و سیر و خردل یکجا نشاید خورد و گوشت نمک بسر که نباید پخت و نه سیر و عسل و خربزه یک
نوبت خورند و سیر و پیاز هم یکجا نشاید خورد و فندق و بادام یکجا بدستور و جمع شیر و شراب
نقرس می آرد و بسیار خوردن پیاز کلف و دوار حادث می نماید **سوال** ۲۳۸ عوام مباشر اکثر
اعمال که نزد اطبا ندموم آمده می شوند و هیچ آسیبی نمی یابند در بیشتر حال **جواب** اکثر اوامر منهی عنه
که اطبا تحریر کرده اند نظر بکسی است که تمام اوقات وی محصور بحفظ خویش باشد و معتاد
برین بود لیکن احوط آنست که اعتیاد بران نموده آید که مضر نباشد بهر آنکه باعتبار سن و فصل و
قوت و ضعف حکم عادت همیشه یکسان نمی باشد و تغیر همی گیرد پس اعتبار بدان نشاید کرد
لهذا محققان گفته اند که هر که عادت بمضر کرده واجب است که بتدریج خود را ازان باز دارد
تا مصئون از اختلال بود **سوال** ۲۳۹ اغتسال بآب سرد ممنوع است یا نه **جواب** اغتسال
بآب سرد بالکلیه ممنوع نیست بلکه مشروط بچند شرائط است اگر یافته شوند توان کرد والا
فلا از جمله شرائط مذکوره یکی آنست که این کس جوان و معتدل اللحم بود و محروری مزاج باشد
چه حرارت در جوانی قوی می باشد و مقاومت می کند بابرد و بدستور معتدل اللحم کمتر متضرر میشود

منوع نیست غایت انکه نفس روح موجب لینت نمیگردد بخلاف خون که در اکثر بنا بر نفوذش
بس را لین می سازد و در اکثر ازان گفته شد که می تواند که در خون غلظت باشد و در جرم
با وجود استلای دموی نبض غیر لین باشد و بهمین فرق می کنند در نبض رطب و نبض ممتلی مطلق
یعنی بس رطب لازم است که لین باشد زیرا که رطوبت هر گونه که باشد تداخل میکند در جرم عضو و نرم
می سازد آنرا لامحاله و این در ممتلی لازم نیست **سوال** ۲۳۶ در نبض مطرقی دو نبضه است یا یک نبضه
جواب اطبا را درین امر اختلاف است بعضی بر آنند که دو نبضه است که بنا بر سرعت قرعه ثانیه بیک نبضه توهم
کرده اند و حجت این بعض آنست که قرعه مشعر بر اتمام انبساط است چون در اینجا دو قرعه محسوس است لاجرم
باید که دو نبضه باشد زیرا که یک نبضه در انبساط نباشد و قول جالینوس مؤید این معنی است
که فرموده من یافته ام مطرقی را که دو بار عود کرده در یک نبضه سه قرعه نموده و مستبعد نیست لیکن
بدانند که هر قرعه وی ضعیف تر از قرعه ماسبق می باشد چنانچه مطرقی را از دو قرعتین نیز نامند
و بعضی گفته اند که او یک نبضه است که مختلف است در تقدم و تاخر و شیخ همین را اختیار کرده
لیکن در یابند که این اختلاف تقدم و تاخر در دو قرعتین جزاین نیست که باعتبار آخر شریان است
در سمک نه در طول یعنی اکثر اجزای عروق نخست قرع می کند پس بعض دیگر از آخر شریان
بعد مفارقت آنها قارع می گردند و در یک نبضه دو قرعه واقع می شوند پس آنانکه وی را یک نبضه
می دانند احتجاج می کنند بانکه برای دو نبضه زمانه معتد به باید و حصول آنها درین قدر زمان
قلیل که مطرقی دو قرعه می کند محال است بعقل و تجربه و ایضا شیخ الرئیس می فرماید در رد قول
کسانیکه آنرا دو نبضه می دانند لازم نیست که هر چه از وی دو قرعه محسوس شود وی دو نبضه بود
و انما هو مغالطة زیرا که اگر چنین می بود منقطع الانبساط عائد را نیز دو نبضه گفتن جائز می شد و با قائل
احد و دلیل دیگر آنکه وی را دو نبضه گفتن وقتی روا می بود که او منبسط می شد بتمامه پس تر منقبض می گشت
پس باز منبسط می شد و اینجا آن نیست و نمی تواند شد لما قلنا آنفا بلکه جائز است که بگوئیم عرق
چون نخست منبسط مے شود قرع می کند اصابع را پس تر وقتی که تمام می کند انبساط را محسوس
می شود از وی قرع دیگر **سوال** ۲۳۷ ترکیب چیزی بچیزے از اغذیه چرا ممنوع است **جواب**
تالیف مختلفات و مضادات منهی عنه است لاختلاف نهضها و فسادی کثیر است لهذا اقدامای

معنی است که آنچه از هضم رابع که در اعضاست چیزی لطیف و قابل التغذیه افزون و فاضل می ماند
از غذا طبیعت آنرا جهت بقای نوع مصروف می سازد و طریق حصولش نزد بقراط چنان است
که خمیر واصل او از دماغ نازل می گردد و ازان دو رگ که خلف اذنین اند و بر نخاع می سند و از نخاع
بکلیتین و از کلیتین بانثیین می روند و از هر عضو رئیس و غیر رئیس شعبه بدین دو رگ پیوسته است
که منی هر عضو ازان شعبه ها بجانب آن دو رگ می رود و با خمیر منضم می گردد و مجموع بانثیین واصل
می شود بدین وجه که نخست در رگهای کیمس می در آید پس استعداد تبییض پیدا کرده در نفس بسفیه
دخول می نماید و سفید بحت می شود نضج بون محل متاثر شده همچون تبییض شیر در پستان
و باید دانست که منی تا که در اعضاست بر نگ خون است اما خونی که سفیدی مائل باشد و خون
در رگی که میان گرده و انثیین است می آید بیشتر میل بسفیدی کند لیکن حمرت غالب است و تا که
در انثیین نباید سپید محض نمی شود ازان است که عند ضعف انثیین منی سرخ می برآید **سوال** ۲۱۵
نبض ممتلی که دلالت میکند بر وفور خون و روح در بدن یا در شرائین پس فرق در امتلای دموی و امتلای
روحی چیست **جواب** امتلا سه گونه است یکی آنکه از کثرت روح بود دوم آنکه از کثرت خون
باشد سوم آنکه از کثرت هر دو بود اما فرق در امتلای روحی و امتلای دموی از چند وجه کنند
اول آنکه در امتلای روحی شریان سبکتر می باشد پس قوت اگرچه متوسط بود تحریک عرق تمام
می تواند نمود بشرطیکه صلابت جرم او مانع نبود بخلاف امتلای دموی که رگ بنابر ثقالت از قوت
غیر قویه تمام متحرک نمی تواند شد ثانی آنکه در روح انتفاخ نبض مشابه می باشد بنفخ مشک پر باد
بخلاف دموی که انتفاخش یعنی امتلای او امتلای مشک پر آب می ماند ثالث آنکه در روحی بیشتر
نبض عظیم مے باشد لما ذکر بخلاف دموی که قوت در وی بنابر ثقل بسط تام نمی نماید و ایضاً زیادتی
خون نمی تواند رسید بدان حد که شریان را ممتد سازد زیرا که اگر امتلای دم بدین مشابه باشد
سبقت می کند بر آن موت را رابع آنکه در روحی نبض متشابه می باشد یعنی مستوی برای خفت روح
بخلاف دموی که نبض دران مختلف می بود بنابر ثقل ماده لهذا در امتلای دموی نبض منضغط می باشد
خامس آنکه در امتلای دموی نبض در اکثر امر لین می باشد بسبب تر طیب خون و لیت شریان بخلاف
روحی که نبض دران لین نمی باشد از جهت روح چه اگر لینت در نبض از جهت دیگر واقع شود جهت ع

ریزه ریزه نموده مانند کافور اصلی می سازند و امتحان خالص از غیر خالص بچند طور است یکی بنحوی که
گذکر یافت دوم آنکه در یخ و یا در برف گذارند و مشتعل سازند اگر مانند شمع مشتعل شده خالص است
والا مغشوش سوم آنکه قطعهٔ شیشه را بر آتش گذارند و کافور بران ریزند اگر تمام آن گداخت
و مرتفع گشت و باقی نماند چیزی خالص است والا مغشوش چهارم آنکه در پارچهٔ نان گرم میگذارند
اگر عرق کم نمود و ترشد خالص است والا فلا پنجم آنکه اندکی آنرا بر شقیقه مالند اگر سوختگی و سردی
بسیاری در چشم ظاهر گشت و آب از چشم برآمد خالص است والا فلا ششم آنکه رائحهٔ کافور اصلی
شبیه برائحهٔ پوست ترنج و لیمو است بخلاف مغشوش و فی الحقیقت فرق مشکل است مگر آنکه
شخصی باحدت ذهن و حدس صائب مکرر هر دو را دیده باشد فرق تواند گذاشت **سوال** ۲۳۲
اطبا اختلاف کرده اند در آنکه مولده و مصوره از نفس ماده فائض می شوند بر منی هنگام بودن
او در رحم یا از نفس مرد بدو فائض می گردند بر منی هنگام بودن او در نشیمن مستخرج می گردند
همراه منی عند خروجش از نشیمن ظهور مے یابد فعل آنها در رحم پس قول معتبر کدام است **جواب**
قول اول صحیح است و دلیل بر ضعف قول دوم آنست که عضو جزو بدن است و تعلق
نفس در وی نسبت بفضلات بیشتر است شک نیست که چون جزو منقطع میگردد از بدن
تعلق نفس از وی نیز منقطع مے شود لهذا قبول عفونت می کند پس منی که از جملهٔ فضلات است
و تعلق نفس در وی نسبت بجزو بدن کمتر است بعد از خروج او از بدن تعلق نفس بدان
چسان تواند باقی ماند تا این مدت که در رحم بماند و اعضا ازان متکون گردد **سوال** ۲۳۳ اورده
و شرائین را چرا باجسام عصبانی موصوف کرده اند حالانکه جمیع عروق مفرد اند **جواب** مراد
آنست که مانند عصب نرم در لمس و سخت در گسستن اند نه اینکه شعبه از عصب در اینها مرکب شده
زیرا که شریان و ورید مفرد اند حقیقة علے الاصح **سوال** ۲۳۴ منی را فضلهٔ هضم رابع گفته اند و نیز
می فرمایند که منی از جملهٔ رطوبت غریزیه قریبة العهد بالانعقاد است و اعضای اصلی بدان اغتذا
می کنند پس در حالت فضله بودن صلاحیت غذائیت چگونه تواند بود چه فضله کثیف و قابل اخراج
می شود و حالانکه منی جوهر لطیف است **جواب** آنرا که فضله گفته اند نه بآن معنی است که وے
صلاحیت غذائیت ندارد و همچون دیگر فضلات واجب الدفع است کما توهم البعض بلکه بدین

بوی نیکو آید خالص است والا مغشوق امتحان دیگر آنکه سر جوال دوز را در بینی زنند و در نافه فرو برند و ببویند اگر بوی بدازان آید مصنوع است واگر خوشبو آید اصلی و بهترین مشک مشک تبتی و خالص است وقوت آن مادام که نافه است تا سه سال باقی می ماند و از نافه بیرون آورده تا یک سال سوال فرق در عنبر اصلی و غیر اصلی چیست جواب انچه صافی مائل بزردی است آنرا عنبر اشهب نامند وازین انچه مدور مشکل بود شمامه خوانند و انچه قطعه های آن مائل بسفیدی است و بران نقطه های بسیار ریزه سفید می باشد آنرا عنبر خشخاشی و آن نقاط را بهار عنبر می نامند و بهترین همه انست که تازه باد هنیت و خوشبو بود و سائر انواع دیگر بمراتب یعنی بعد از اشهب انچه مائل بزرقت است پس مائل بسبزی پس مائل بسیاهی و زبون تر از همه سیاه کم بو بسیار کهنه است و انچه ریزه شده باشد و خواهند آنرا مجتمع گردانند باید در گلاب بقدر مضاعف بگذارند و در گلاب سرد اندازند و مانند شمامه سازند و یا آنکه در پارچه کرباس نازکی پاکیزه کرده در آب گرم جوشان گذارند تا خوب نرم گردد در هم فشار دهند تا یکسان گردد پس در آب سرد فرو برند تا منجمد گردد و پارچه را ازان جدا کرده نگاه دارند و این بعد از مدتی نیز بها می کند و مصنوع و مجعول از گچ و لاون و موم و قدری عنبر سیاه می سازند بهر شکلی که می خواهند صفایحی یا شمامه وگاه شمامه ارا ن ساخته از عنبر خالص سه چهار پرده بران می چسپانند و می فروشند یا عنبر خالص را گداخته بالای آن می ریزند و کهنه کرده می فروشند و فرق میان اصلی و جعلی انست که قدری ازان بنجانید اگر مفتت گردد مصنوع است واگر نرم و مجتمع واندک چسپنده باشد خالص و دیگر آنکه در آتش اندازند اگر دود آن خوشبو دار باشد خالص است والا مجعول و یا آنکه سیخی را گرم کرده دران فرو برند اگر بوی خوش ازان برآید خالص است والا فلا و اصل آنست که امتیاز شمامه اصلی از جعلی مشکل است مگر آنکه بشکنند آنرا و حقیقت جوف آنرا دریابند سوال فرق در کافور اصلی و جعلی چیست جواب کافور جعلی اکثر از برگ و بیخ درخت موز و چوب درخت کافور یا چند دوای دیگر ترتیب می دهند و نیز شنیده شده است که از موم سفید دو وزن و روغن گل یا بنفشه نیم وزن در هم حل کرده و سنگ رخام را ده وزن نیکو سحق نموده بران می پاشند و در هاون باندک کافور اصلی صلایه می نمایند تا خشک گردد

از لذات ادنی نموده و بوسطهٔ آن ضرورت گاه گاهی بوسطهٔ بقای نسل بدین امر بے اصل اقدام مے نمایند و چون قلب اهتمام ایشان در فعل بسیار بود طبیعت را توجهی کافی بجانب مولود نباشد پس لاجرم ناقص العقل و بی فهم و کم خرد افتاده باشد **سوال** ۲۲۷ عالمی مرکب جماع از حوائل می گردد و هیچ مضرت بظهور نمی رسد پس موجب امتناع چیست **جواب** طبیبان عاقبت اندیش هرچه دران شائبه از ضرر دیدند ازان نهی ازان کرده اند و عدم ظهور ضرر که بنا بر اعتیاد و یا اختلاف طبع بحصول می انجامد از اعتبار ساقط است باآنکه ضرر جماع عقلاً و تجربةً ثابت شده **سوال** ۲۲۸ طبیب بکدام اوصاف موصوف باید بود **جواب** ابونصر فارابی می فرماید که هرکس که اراده شروع بطب نماید جوان شاب بود صحیح المزاج سلیم الطبع و متادب باشد بآداب اخیار و علم قرآن و لغت و علوم شرع اولاً آموخته باشد و عفیف و صدیق و پرهیزگار از فسق و فجور و غدر و خیانت و مکر و حیله بود و مطمئن و فارغ البال باشد از معیشت دنیا و صاحب اخلاق وجود و همت بود و هرکس که برخلاف این اوصاف باشد آن حکیم مکار است و از گروه حکما خارج است هکذا فی بحر الجواهر **سوال** ۲۲۹ فرق در مشک مصنوع و غیر مصنوع چیست **جواب** خوشبوی مشک اصلی بجدی بود که محرور المزاج اگر بوید رُعاف عارضش گردد و مشک مصنوع از ریوند چینی و حصی لبان و جگر خشک کرده بزو تخم مورد و قرنفل و خون کبوتر و قدری مشک خالص ترتیب داده و در نافه ها پُر کرده سرش مسدود نموده و بصورت اصلی ساخته می فروشند علامت مغشوش و جعلی آن از سیاهی مفرط و ثقل و کمی رایحه و یابد بوی آن معلوم میگردد و امتحان انچه در نافه باشد آنست که ریسمانی را بسوزن گذرانیده اول از نافه بگذارانند پس آن ریسمان را از وسط سر بگذرانند و بوکنند هرگاه که بوی سیر ندهد خالص است والا خلاف و امتحان انچه در غیر نافه باشد آنست که در کفدست قدری ازان بآب دهن بمالند اگر حل شود خالص است و اگر فتیله گردد مغشوش و جعلی ارسطو گوید که مشک خالص سائیده را چون در ظرف رطوبت دار گذارند بقدر یک ساعت وزنش زیاده می شود و امتحان دیگر آنکه ظرفی را بر آتش گذارند و مشک را بر روی آن ریزند اگر ازان

خلقت پسر از سی روز تا چهل روز تمام شود و از آن مختصر از چهل تا پنجاه و بعد ازان نخواهد تا مدت شش ماه که اقل مدت حمل است و جنین در ضعف ایام تمامی خلقت حرکت نماید و در سه ضعف ایام حرکت خروج کند مثلاً اگر سی و پنج روز تمام شود بهفتاد روز متحرک گردد و بدو بیست و دو روز که هفت ماه باشد بیرون آید و غالب آن باشد که بماند و اگر به چهل روز تمام شود بهشتاد روز حرکت کند و بدو بیست و چهل روز که مدت هشت ماه باشد بیرون آید غالب آن بود که نماند و نشستن جنین در رحم آنست که بر کعب نشسته و هر دو کف دست بر سر زانو نهاده و هر دو چشم فراگرفته و بر پشت دست نهاده و روی بطرف پشت مادر کرده و بعضی برآنند که روی مادر بطرف شکم مادر است و دران وضع ملاحظ حمایت قلب است و این اوثق ست جهت انقلاب و اقرب بمکمل طبیعت جهت خروج و اگر متعدد بود ند یکی بر خلف یکی واقع شود و شیخ الرئیس در شفا آورده که پنج فرزند در حملی آورده اند و همچنین منقول است که بست فرزند در پنج حمل آورده و مانده است و نقل کنند که زنی را سقوط طاری گشت و همچو کیسه افتاد از و هفتاد صورت کوچک دران بود و گویند که هر زنے که در آبستنی نمک بسیار خورد فرزند ناخن نباشد بنابر حدت و تیزی نمک و سه غشا گرد جنین می شوند اول را مشیمه گویند و در ماه سوم متخلق می گردد غشائی دیگر او را سلا ماخوانند پس غشاء ثلاثه حافظ جنین اند از آفات و مصادمات **سوال** [۲۲۵] سبب اختلاف صورت چیست **جواب** بوسطه آنست که در حالت مجامعت تخیل صورتی کند یا آنکه در وهم هر یک از پدر و مادر صورتے متصور گردد و ازینجاست که گویند زنی دران حالت تخیل ماری کرده و فرزندی که حاصل شد سر او مشابه سر انسان بود و باقی مشابه بمار **سوال** [۲۲۶] سبب اختلاف سیرت چیست چنانچه اکثر علما و حکما و اولادایشان نه برنهج صواب می افتد و بالعکس **جواب** غایت همت جهال و نهایت لذت ایشان جماع است و نفس ایشان گویا که قابض می گردد بداخل و منی ایشان فرامے گیرد بسیاری از قوی و ارواح و بنابرین در عمل و فکر سائر قوی اقوی الحال و حسن الافعال می باشد اما حکما و علما چون لذت و همت ایشان اکتساب کمالات و حصول منسوبات و وصول درجات علیا است لاجرم بتری

می شود جوہر روح است بنا بر آنکہ تکون او آسان تر بود و حاجت بجانب او زیادہ پس اولا
جوہر روح متمیز گردد و جمع شود و چون روح جسمی است سیال نزد اطبا بنفس خود قائم
نمی شود لابد او را شی باید کہ محیط شود بدو و تحلیل نرود و از ان شی حرکت و توجہ بجوانب باشد
بنا برین واجب بود کہ در وسط باشد تا بہ نسبت بجوانب علی السویہ بود والا ترجیح من غیر مرجح
لازم آید و آن عضوی کہ محیط او گشتہ تجویف قلب است پس اول چیزی کہ متکون می شود از
اعضا و عار روح است و آن قلب است و دیگر آنکہ تا خون بدن موجود نشود قوت غاذیہ
بدو متعلق نگردد و تکون او موقوف است بحرارت غریزی پس عضوی کہ منبع حرارت غریزی است
باید کہ در تکون مقدم باشد بر عضوی کہ مظہر قوت غاذیہ است بنا برین ضروری باشد کہ قلب مقدم
بود بر کبد و ہمچنین تا دام کہ بدن خالی از حیات باشد محال است کہ حساس بود پس تکون قلب
مقدم باشد بر دماغ پس بخوبی متحقق گشتہ کہ قلب در خلقت جمیع اعضا مقدم و سابق است

سوال ۲۲۴ کیفیت تولد جنین چیست **جواب** بدانکہ چون منی مرد و زن در رحم قرار گیرد و از جمیع
سوداوی مزاجات خالی باشد و رحم صحیح و نقی بود و از واردات خارجی و اسباب بادی ہیچ مانعی
نباشد از قوت عاقدہ کہ در منی مرد است و از قوت منعقدہ کہ در منی زن حاصل دران امتزاجی
پیدا شود و چہار نقطہ مانند حباب پیدا گردد یکی در محل دل و یکی در محل دماغ و دیگری در محل جگر و یکی بر ہمہ محتوی گردد
تا حافظ حرارت غریزی و دوافی اعضا بود و قوبات عروق بدو متصل گردد تا ازان مجری غذا
بجگر طفل رساند و این را حالت اولی خوانند و ہفتہ تمام شود و درین ایام قوت متصرفہ تصرف
نماید و بعد ازان ظہور نقطہ ہای سرخ گردد و منافذ عروق پدید آید و بناف فرزند خون حیض
اجرا یابد و این را حالت ثانیہ گویند و بچہار روز تمام گردد و بعد ازان مضغہ شود و بعضے
اعضا ازہم متمیز گردد و قسطی صالح از دم حیوانی و طمثی بدو مترشح گردد و مستعد آن شود
کہ از واہب الصور روح حیوانی مفیض گردد این حالت رابعہ است و بدو از دہ روز تمام
شود و بعد ازان مزاج ذکوری و اناثی ظاہر گردد و اعضاء اصلی تمام شود و این را حالت
خامسہ نامند و بسہ روز تمام شود و بعد ازان اعضا تمام خلقت گیرد و عروق و مفاصل
و مجاری بظہور پیوند و این حالات مذکورہ در ذکور بمدت اقل از اناث پیدا شود چنانچہ

ابدان ضعیفه مسمی کردند نظیر وی تدبیر مشائخ و سائر ضعفا است و لفظ حفظ صحت اگرچه فی الحقیقت
قسم ثانی است لیکن بر سبیل مجاز بر هر سه قسم اطلاق مے یابد بهر آنکه مقصود از جمله حفظ صحت است
بهر وجه که باشد لهذا در اصطلاح اطبا اطلاق وی بر مجموع بنا بر شیوع حکم حقیقت پیدا کرده

سوال ۲۲۳ در سبقت تکون بعض اعضا عن لبعض اطبای اساتذه اکثر اختلاف دارند
ارسطو بر آنست که اول عضوی که متکون میگردد دل است و بقراط بر سبقت تکون دماغ
استبدادی نماید و محمد زکریا بر آنست که جگر در تکون مقدم است و ابو علی سینا بر آنست که سره
مقدم است و بعضی بر آنند که فقرات ظهر اول مخلوق می شود پس کدام قول اقرب بصواب است

جواب قول ارسطو بر همه اقوال ترجیح دارد یعنی در خلقت جمیع اعضا قلب مقدم است بنا بر
آنکه معدن حرارت غریزی است و تعلق نفس ناطقه اولا بدست و مقتضای حدیث نبوی مؤید
اینمعنی و مؤکد این دعوی است ان فی البدن مضغة اذا صلحت صلح البدن کله و اذا فسدت فسد البدن
کله و هی القلب بنابرین شرف و مرتبت تکون او اگر سابق بود بعید نباشد و قول بقراط که دلیل
بر سبقت تکوین دماغ فرع آورده قولش ضعیف می نماید و محمد زکریا برای سبقت جگر دلیل
می آرد که منی مادهٔ بدن است و قلیل است و محتاج باشد بغاذی و منی این کلام هم ضعف دارد
بهر آنکه غذا دادن موقوف است بر حیات و حیات از قلب است و ابو علی سینا بر تقدم سره
دلیل می آرد که غذا از وی بچنین می رسد و ضرورت است که ممر غذا اورا حاصل گردد این سخن را
نیز تضعیف کرده اند بواسطهٔ آنکه شاید در تکون موخر باشد و ظهور او بر سبیل حس بعد از سره باشد
و کسانیکه بر فقرات ظهر دلیل سبقت آورده اند آنکه اساس بدن است و اساس مقدم بود بر
موسس علیه ایهم اعتبار را نشاید جهت آنکه فقرات از جهت اساس ترکیب است نه کل فرد فرد
مراد بآنکه عظم اساس بدن انسان باعتبار صلابت است نه تقدم در وجود و بعضے بر آنند که
چون مادهٔ منی بحل دماغ برسد در وغلیانی پیدا شود و چهار نقطه پدید آید یکی در محل
دل و یکی در محل دماغ و دیگر در محل جگر و آخر بر همه محتوی گردد اقرب بصواب است و
دلیل ارسطو بر آنکه اول قلب متکون می شود مشاهده است و قیاس چه از قیاس یکی آنکه
در منی اجزای هوائی بسیار است و حرارت قویه بر همین سبیل و اول چیزی که از وی حاصل

جواب ترطشعر در داراجیه معوج و ملتوی می شود و در داشعاب بر عکس آن **سوال**[۲۱۸] سفوف چه معنی دارد **جواب** سفوف بالفتح ادویه مسحوقه یا بسبت که بذریعه کف انداخته می آید در فم مفرد باشد یا همراه شی دیگر **سوال**[۲۱۹] فرق در ضماد و طلا چیست **جواب** طلا مختص است باشیار سیالیکه احتیاج بستن ندارد و ضماد مراد است از اشیای صلبه که محتاج به بستن است **سوال**[۲۲۰] معنی معجون چیست **جواب** هر ادویه مرکبه که کوفته و بیخته بود و شامل کرده آید بعسل یا ربوب مقومه آنرا معجون گویند فارسی آن سرشته **سوال**[۲۲۱] چه موجب است که گاهی برازر زیاده از مقدار می برآید مثلا اگر ماکول نیم رطل بود برازر زیاده ازنیم رطل آید **جواب** این نمی تواند بود مگر در صورتے که رطوبات یا اعضا بگدازند و کثیر المقدار با برازآمیزند خواه اجزای غذائیه از طعام نافذ شوند در بدن یا نه و انچه غیر کامل الهضم بود کثرت او بنابر عدم صلاحیت اجزایش باعتدال بدیهی است بالجمله علت کثرت برازیا ذوبان است یا نزله یا انفجار ورم یا کثرت اختلاط یا عدم نفوذ اجزای غذائیه و این عام ست که از ضعف جاذبه جگر بود یا سده ماساریقا و فرق بینهما آنست که در سدی ثفل بجانب ایمن محسوس نمی شود در اکثر بخلاف ضعفی **سوال**[۲۲۲] حفظ صحت کما ینبغی چرا صورت نمی بندد **جواب** حفظ صحت حاصل نمی تواند شد مگر در کسی که پنج خصلت داشته باشد یکی آنکه عارف بقوانین طب بود یا سامع مطیع طبیب دانا دائم باشد دوم آنکه دولتمند بود و صاحب حکم تا از اغذیه لطیفه و ادویه نفیسه که حافظ قوی و ارواح اند چون مروارید و لعل و یاقوت و زمرد و فیروزه و امثال آن هرچه درکار شود فوراً بلا اندیشه مهیا گردد سوم آنکه فارغ البال بود و محکوم کسی نباشد تا هر چیز بروقت حاجتش بکار تواند بست چهارم آنکه بخیل و تنگدل نبود و محب نفس و صحت باشد تا هرچه زود از مزخرفات دنیوی بر خود صرف کند باک ندارد پنجم آنکه حریص شهوت نبود و ضابط بر نفس و راسخ در عزم بود تا هرچه واجب الترک است قطعاً میل بدان نکند و انچه ضروری الاستعمال است هرگز ترک وی ننماید و شک نیست که اجتماع این خصال در یک شخص کمتر یافته می شود لهذا حفظ صحت علی ماینبغی صورت نمی بندد کما لایخفی و علم حفظ صحت منقسم میشود بسه چیز حسب احوال صحت بهر آنکه صحت از سه وجه بیرون نیست یکی آنکه در غایت کمال بود دوم آنکه از غایت کمال تنزل نموده شود سوم آنکه ناقص بود و از غایت کمال بعید باشد علم قسم اول را علم تقدم الحفظ خوانند و علم تدبیر قسم ثانی را علم حفظ صحت نامند خاصته و علم تدبیر قسم ثالث را العلم تدبیر

مسی که طبخ طعام در وی خوب نیست خاصة گه تا دیر پخته باشد و طعام کثیر الدهنیت وافر المائیت
بود یا ذی حموضت باشد و کذلک روغن و طعام چرب که زمانی طویل در وی مانده باشد نشاید
خورد و بدانند که اندودن وی بقلعی اگرچه مانع نمی شود مر ظهور اثر مس را اما نسبت با نکه بی قلعی بود
بمراتب قلیل المضرت است لهذا تاکید کرده اند در تجدید قلعی کردن و نهی شدید نموده اند در استعمال
ظرف مسی قلعی نکرده و قلعی رفته حتی که اکثر اطبا زعم کرده اند مداومت اکل انچه مطبوخ در مس بود
جذام می آرد و اغلب که این حکم مخصوص بغیر قلعی دار باشد اما ظرف گلی طبخ طعام در وی مجوز است
بشرطیکه زیاده از یکبار نپزند و همچنین در ظرف سنگین و جز آن زیاده از پنج بار نشاید طعام پخت
بهر انگه اجرام این ظروف ذی تخلخل ست قدری از اجزای مطبوخ در مسام محتبس می شود و متعفن
می گردد پس چون کرت ثانیه طعام دران نپزند اجزای عفنه غذای سابقه طعام ثانی را نیز فاسد
می سازد بالجمله اجتناب طبخ مکرر در سفال واجب ست و هرگاه طعام پخته شود در صحاف
برآرند باید که آنرا نپوشند مگر به سرپوش مشبک غربال مانند تا بخار وی باز نماند چه استرداد
اجزاء مذکوره در اطعمه موجب احداث سمیت ست خاصة اگر ماهی بود یا مشویات دیگر و در اثنای
طبخ نیز سرپوش باید که مشبک بود تا بخار همی برآید اما ظروف که دران طعام باید خورد چینی و بلینه
از همه بهتر ست **سوال** ۲۱۱ آنکه گفته اند بول سرخ سلیم تر بود از بول زرد لانسلم چه اترجی که از
الوان اصفر ست آنرا فاضل ترین اصناف شمرده اند لانه دلیل الاعتدال **جواب** مراد ازین
زرد غیر اترجی ست **سوال** ۲۱۲ اعضای اصلیه مراد از کدام اعضا ست **جواب** عظام و اعصاب
و عروق از اعضای اصلیه ست و قیل الاعضاء الاصلیة هی التی تتولد من المنی **سوال** ۲۱۳
اعضاء غذا عبارت از کدام اعضا ست **جواب** معده و کبد و طحال **سوال** ۲۱۴ اطریفل چه معنی
دارد **جواب** اطریفل معرب ست از اتری پل و آن لفظ هندی ست معنی اتری ثلث اند هلیله
کابلی و هلیله زرد و هلیله سیاه و اما پل فهو الدواء **سوال** ۲۱۵ معنی جوارش چیست **جواب** جوارش
بضم الجیم و کسر الراء و الشین منقوطة معرب گوارش و الجوارن بالنون معنی آن هاضم طعام است
سوال ۲۱۶ فرق در جوارش و معجون چیست **جواب** معجون عام ست از ترکیب ادویه تلخ و شیرین
و بدبو دارو خوشبو دارو جوارش شیرین خوشبو دار می شود **سوال** ۲۱۷ فرق مابین دواء الثعلب و دواء الحیه چیست

نموده است در نسخهٔ تریاق اقراص افاعی را که آن اوفق است در جمیع ادویه او شمیدس حکیمی بود
که ایجاد نمود علم اعداد و فوق را از طریقهٔ عجیب البقراط و نیز بقراط هم گویند تخفیف همزه طبیبی بود
حاذق که از زمانهٔ او علم طب شیوع نمود و افشا یافت ورنه قبل ازان محفوظ بود از اغیار و اجنبی پس
بعمر نود و پنج سالگی وفات یافت ابو نصر الفارابی شیخ کامل بود اسمش محمد بن محمد از فاراب
ترکستان بود ملقب بمعلم ثانی مثلش در حکمای اسلام کسی نبود و فاصله از وفات او تا زمانهٔ
ولادت ابو علی سینا سی سال داشت چنانچه ابو علی تلمذ نموده است از تصانیف آن جالینوس
از جملهٔ هشت طبیب که مرجع و مآب و رؤس ارباب صناعت طب بودند یکی او بود و دوی
ختم اطبای کبار بود چنانچه در علم طب چهار صد کتاب تصنیف فرموده و زنی را که در علم طب
مهارتی داشت خصوصاً در معالجهٔ زنان دریافت و ازو ادویه بسیار بدست آورد و بعد ازان
بجانب مصر سفر کرد و مدتی از برای تحصیل عقاقیر آنجا اقامت نمود پس در آخر عمر اسهال شد و ندید
مدید هر چند در معالجهٔ خود جد و جهد ساخت آن مرض بیشتر می شد مردم طعن بسیار می کردند که
با وجود کمال و معالجهٔ امراض خصوصاً درین مرض عجب درمانده است آخر الامر از طعن مردم تنگ
آمد و ایشان را بخواند و فرمود که خمی بیارند و پر آب کنند اندک داروی بران انداخت و فرمود
تا آنرا بشکنند آب بسته شده بود فرمود که ازین دارو بسیار خورده ام اصلا نفع نکرد بدانید که
علم و تجربه در حین قضای حق تعالی بامری هیچ نفعی نمی دهد کما قیل شعر ارسطوات مدقوقاً فیلسوفاً
و افلاطون مفلوجاً ضعیفاً + مضی بقراط مسلولاً ذلیلاً + و جالینوس مبطوناً نحیفاً + انیمه فضلای
کاملین و اطبای متبحرین که بودند هنگام موت هیچ تدبیر کردن نتوانستند و بکمال خستگی و سوداوی جان
دادند سقراط معنی آن در لغت یونانیه معتصم بالعدل است و آن مخفف سقراطیس است استاد
افلاطون بود غامیوس حکیمی بود کامل که ابتدا نمود ترکیب تریاق فاروق سوال طبخ طعام
در کدام ظرف بهتر است جواب هر ظرفی که جید الجواهر است طبخ طعام دران مستحسن است
و آن طلائی است و نقرئی و بعد ازان ظرف آهنی خاصته که در غسل وی مبالغه همی کنند و زنگ بستن نهند و ازا
بقلعی اندودن مانع از زنگ بستن است و بدانند که دوام اکل غذیهٔ مطبوخه در ظرف طلا مقوی قلب و رافع تو
و مزیل ضعف است و کذا مطبوخ در ظرف آهن مقوی متانه و عضلات تناسل است و موجب نعوظ بخلاف ظرف

هرگاه در رسید بسن ده سالگی حفظ نمود اشیا از اصول آداب چنانچه میگوید ابو علی که بودم در بخارا
که شروع نمودم علم طب را و تصنیف کردم قانون را در سن هفده سالگی و هرگاه رسیدم تا سن هیجده
سال الفراغ یافتم از کل علوم و نیز مندرج است که بود ابو علی صاحب تصانیف کثیره که قریب
یکصد کتاب تصنیف فرموده وفات کرد بروز جمعه یکم رمضان در سنه چهار صد و بست و دو هجری
و بمقام همدان مدفون شد ابو الحسین الانبیری حکیمی بود کامل که بر علوم هیئت و هندسه
قدرت بالغه داشت ابو سهیل المسیحی حکیمی بود از ملت نصرانی که در علم طب تبحر وافی میداشت
تصانیفش در علم طب بسیار است بعضی ازان کتاب مائة مسیحی است ابو القاسم عبد الرحمن
بن ابی صادق حکیمی بود عظیم المرتبت ملقب بود بقراط ثانی الا اختیار نمود گوشه گزینی
ابو الخیر الحسین البغدادی حکیم جلیل و فاضل نبیل بود مگر از ملت اسلام بی بهره هرگاه زمانه
محمود بن سبکتگین رسید عرض کرده شد بروی اسلام اما کرد و حتی که عمرش بیک صد سالگی رسیده بود
روزی گذشت بمعلمی در مکتب که می خواند این آیه شریفه الم احسب الناس ان یترکوا ان یقولوا
آمنا و هم لا یفتنون توقف نمود و گریست و همون شب خاتم المرسلین ص را در عالم رویا مشاهده
نمود که آنحضرت می فرمایند ای ابی الخیر مثل تو با وجود کمال علم خوش نمی آید که منکر نبوت من شود
این شنیده بیعت کردش بدست آنحضرت چون بیدار شد ظاهر نمود اسلام را و تعلیم یافت علم ها را
و یاد نمود قرآن ابو زید البلخی از حکمای اهل اسلام بود خیلی فصیح و بلیغ تصانیفش در هر فن بسیار
ارسطوطالیس معنی آن در لغت یونانیین کامل و فاضل است و ارسطو مخفف آن
شاگرد افلاطون بود چنانچه میگویند ارسطو را معلم اول بدین جهت خوانند که آن منفتح کرد علم
حکمت را و وضع نمود علم منطق و بود استاد سکندر و وزیرش چنانچه سکندر حسب دانش رای
او بر کل زمین دنیا قبضه یافت اسمعیل الهروی بود حکیمی ادیب از تصانیفش اشعار و کتاب اند
در علم حکمت و از تلامذهٔ او حکما و فضلا بودند افلاطون الحکیم الالهی معنی آن در لغت شان
عمیم واسع پدرش از شرفای یونان بود موسوم باسم ارسطن و افلاطون شاگرد سقراط بود
و استاد ارسطو دوست میداشت صحرا و تنهائی را اقلیدس حکیمی بود که وضع نمود اشکال
هندسیه و براهین یقینیه و مقالات عجیبه اندر و ماخس حکیمی بود فائق و طبیبی بود حاذق اضافه

بخار وی مرطب است بهر آنکه بخره دریای شور اجزای مائی است که از اجزای ارضی امتیز شده صعود کرده است از انست که آب مطر شیرین و مبرد است لانه بخار یتصاعد من البخار و یجتمع فی الزمهریر فینزل او هوا متکاثف لیستحیل الی الماء **سوال** ۲۰۸ بول از کدام عضو بیشتر نشان می دهد و از چه چیز خبر می کند **جواب** کیلوس در جانب مقعر جگر خون می شود و کثیری از صفرا و سودا با خون متولد شده آنجا از خون متمیز می گردد لیکن آب که مشروب شده باشد با خون می ماند تا قوام او تنک شود و بصحبت وی در عروق ضیقه بگذرد و بجانب محدب کبد گراید پس در انجا آب نیز کثیر المقدار از خون جدا گردد و بگرده آید و قدری آب با خون با عضا رود جهت تبدرق وی و بعد استحاله خون آبی که زاید از غذاست بجهة القهقری نموده باز پس میگردد بجانب گرده و مثانه و قدری از راه مسام تحلیل می رود بدین سبب بول مبین حال جگر و حال اخلاط که در جگر متولد می شوند و کذلک بواسطه نفوذ او با عضا و رجوع وی از انجا که مظهر حال عروق و حال اخلاط و حال هر عضوی که از وی عبور کرده نیز می بود از انست که نزد احتقاب بخانه منصبغ می آید بالجمله دلیل از حال جگر و عروق و اخلاط قوی و اظهر است از حال امراض سینه و دماغ و اوجاع مفاصل اخفی و اضعف و از حال دل و معده و سپرز بدفلور **سوال** ۲۰۹ متقدمین مراد از کدام اطباست **جواب** اطلاق می یابد بلفظ متقدمون بر اسقلیبنوس و بقراط و ارسطاطالیس تا زمانه جالینوس و گاه مراد گرفته می شود از جالینوس و یوحنا بن سرافیون و حنین ابن اسحق و ابی صادق تا زمانه محمد بن زکریا رازی و متاخرون عبارت است از شیخ بوعلی سینا اکنون تذکره بعض اطبا زیب ترقیم می یابد تا متعلمان را بصیرتی زائد بحصول پیوندد بدانکه **ابوالفرج** علی بن الحسین بن هندو طبیبی بود کامل و حکیمی بود فاضل از تلامذه ابی الخیر صاحب تصانیف کثیره کتاب مفتاح از آن اوست **ابوعلی حسن بن عبد الله بن سینا البخاری** مصنف قانون طبیه پدرش بود از اهل بلخ در قریه افشنه از زنی نکاح کرد که اسمش ستاره بود ابوعلی سینا از شکمش بوجود آمد در ماه صفر سن سه صد و هفتاد هجری بعده متولد شد برادرش محمود نام بعد ولادت پنج سال او را ان بعد انتقال نمودند پدر و مادر و برادرش در بخارا و باقی ماند ابوعلی که معلم قرآن و معلم ادب شد

در بول ابر مانند می نماید و قبل از آنکه در دی نگاه کند طبیب شیشه را متحکم دارد تا وقت نظر بول
در حرکت و جنبش نبود و ثفل او شورین نشده باشد و باید دانست که بعد شش ساعت اعتماد
بر بول نمی ماند زیرا که لون متغیر می شود و ثفل وی می گداز د اگر وقت گرما باشد و یا زیاده کثیف
می گردد اگر وقت سرما بود و کذلک زبد منعدم می شود از اطالت زمان بواسطهٔ انحلال ریح
و در اکثر اجزای غلیظ ممتزجه بسبب دیر ماندن راسب می شوند و آب صرف بر بول باقی میماند و از ینجاست که بول را
اگر دیر بدارند بالای وی رقیق تر مینماید و زیر آن کدر و همچنان بولی که فوراً بر آمده باشد بران نیز اعتماد نیست زمانی اندک باید
تا ثفل او جدا شود یعنی رسوب از نائیت متمیز گردد پس عرض کنند لهذا اجله طبیبان گفته اند که یک
ساعت معتدل باید نهاد تا رسوب کند پس بنماید و انچه شیخ الرئیس فرموده که پس از یک ساعت
تمام رنگ و قوام آب گردد اعتماد را نشاید بحتمل که مراد ازان ساعت طویله بخوی باشد خصوصاً
در ایام شدید الحرارت یا شدید البرودت بالجمله هر فصل و هر وقت حکمی دارد آنقدر باید داشت
که رسوب پدید آید پس بلا تمهل باید نمود و پس از شش ساعت اگرچه فصل معتدل بود تغیر تمام
در بول می افتد بالاتفاق و ساقط الاعتبار می شود **سوال** بول اطفال چرا از اعتبار ساقط است
جواب طبع اطفال بنا بر عدم اقتدار رسوب را از آب جدا نمی تواند کرد و بواسطهٔ لبنیت و
مغلوبیت صفرا صبغ در بول ایشان کمتر پدید می آید و طفل هر چند خرد تر بود اعتدال بر بول
آن کمتر باشد اما بعد فطام یکسال بگذرد قریب باعتماد شود و بعد اسبوع توان بدان استدلال
کرد **سوال** غلبهٔ رطوبت غریزیه در سن شیخوخت بهر چیست **جواب** باضمحلال درین سن بواسطهٔ
ضعف حرارت ضعیف می شود و بدان سبب رطوبت فضلی در بدن بیشتر میگردد و همهٔ اعضا
ترطیب می دهد نه ترطیبی که بر سبیل تغریر در جوهر سرایت کرده باشد چنانچه در صبی هست بلکه بر سبیل بلت
و غیر اختلاط بشدت لهذا رطوبت صبیان را بر طوبت شاخ سبز تشبیه داده اند و رطوبت مشائخ
را بر طوبت چوب خشک که در آب تر کرده باشند و در اینجا رطوبت در جوهر شی نفوذ نمی کند و با وجود
امتزاج اجزای یابسه ازان از اجزای رطبه تواند شد مگر چوب سبز که در وی این امکان ندارد
سوال آب دریای شور مجفف و میبس است و هوای موضع مجاور او چگونه مرطب باشد
جواب آب دریای شور اگرچه میبس است بنا بر آنکه از اجزای بورقیه ارضیه مرکب باشد لیکن

لوح محفوظ ثابت است و بدین تناسب دارد بوجهی از وجوه مطلع شود و قوت متخیله فی الحال
آنرا متصور بصورتی سازد که مناسب آن چیز باشد پس آن صورت بحس مشترک درآید و مشاهده
گردد بعده حس مشترک آنرا بخزانهٔ خود که خیال است بسپارد و خیال محافظتش نماید و در حال بیداری
یاد آورد پس اگر میان آنصورت و ذی صورت شدت مناسبت باشد آن خواب را حاجت
بتغییر نیست و هر گونه که مشهود شده بعینه ظهور کند و این سیر در عالم ارواح بیشتر افتد و اگر
مناسبت درمیان آنصورت و ذی صورت نه بر وجه اتم و اکمل باشد دران هنگام محتاج
تعبیر باشد چنانچه مار را در خواب بمال تعبیر کرده اند بمناسبت آنکه هر دو دشمن آدمی زاد اند و
بعض را بالعلم تعبیر مینمایند بمشابهت آنکه هر دو مفید اند و این قسم رویا مسمی است برویای صادقه
و از خواص این رویاست که چون نزد کسی بیان کنند اول باز آن کس تعبیر کند بهمان نهج
که تعبیر کرده باشد واقع شود در اکثر از ینجاست که در حدیث شریف تاکید عنیف وارد شده
که رویا را پیش نادان که واقف بر تعبیر نباشد نشاید گفت **سوال** ۲۰۲ باعث خرخرهٔ عظیمه چیست
جواب سبب خرخره اندر نوم کثرت رطوبات است چه وقت خواب رطوبت در باطن جمع میشود
و بدان سبب مزاحمت میرساند نفس را در خروج خاصةً اطفال را زیرا که مجاری نفس ایشان
ضعیف می باشد **سوال** ۲۰۳ بول کدام وقت معتبر است **جواب** بدانکه بول وقتی گیرند که آدمی
از خواب معتدل برخیزد و هنوز طعام و آب نخورده باشد و قبل ازان نیز مباشر چیزی که مغیر بول
بود نشده باشد و کسانیکه شب بیدار باشند و بشب طعام بخورند و در روز بخوابند و ترک غذا نمایند وقت
شام در حق آنها حکم صبح دارد یعنی بول آنان در شام باید گرفت و باید نمود و اینکه گفته شد
در حق معتادین است نه آنکه غیر معتاد بسبب روزه ترک طعام و آب کند که بول صائمین اعتبار
را نشاید مگر وقتیکه صوم معتاد شود **سوال** ۲۰۴ قارورہ را بچه طور نگاه دارند و چگونه بحضور طبیب
عرض کنند و پس از خروج در چه مدت از اعتبار ساقط می گردد **جواب** نمایندهٔ قارورہ
باید که قارورهٔ بول را در دست چپ بگیرد لاحترام الایمن و از سایهٔ خود دور دارد و لباس که بر شیشه
باشد چنان نشود که عکس بران افتد و تغیر انگلند و آنرا در روشنائی روز باید دید بی آنکه شعاع
آفتاب بروی افتد بهر آنکه چون قارورہ در آفتاب باشد بسبب ضیای آفتاب و ضیای شیشه

مرقبول قوت حیوانی راحار بودنش مشروط **جواب** روح بالذات مفتقر بحرارت معتدل
لانها حار وتقوم بالحرارة لیکن ازانکه بسبب اختلاط بخرهٔ دخانیه حرکت کثیر دروی می افتد بنابر
احتقان وتکاثف بالضرور بتبرید نیز محتاج است بالعرض تا بوسطهٔ دخول هوای تازه وخروج
بخرهٔ مسخنه حرارت عارضی زوال پذیرد **سوال** ۱۹۸ اطبا بول را باقسام کثیر ذکر نموده اند وبرازرا
بدین تفصیل بیان نکرده اند لم دران چیست **جواب** چون نظر بر براز وتامل دران نکرده بود
دلالتش نیز براحوال بدان کمتر مگر در امراض اسهالیه وامراض بطن اطبا بالاستقصا در ذکر الوانش
نپرداخته اند وچیزی که مرقوم شد برای تشخیص اقسام واحوال شکم کافی است وشک نیست کرانات
براز درین دو مرض بیشتر از دلالت بول است **سوال** ۱۹۹ چون قوی در قوت متساوات دارند
وبالطبع دائم الفعل اند پس عمل دافع منع بقای عمل ماسکه مستلزم ترجیح بلامرجح باشد
وهو محال **جواب** اگرچه قوت دافع مثلاً قوی تر از ماسکه نیست وهر واحد در عمل خود قائم لکین
بتقدیر حکیم مطلق تقاضای طبیعت حسب حاجت مرجح دافع میگردد بعد اتمام فعل ماسکه وایضاً
حالت صحت انصباب صفرا که بعد انجذاب صفرت است از ثقل معین دافع مقرر وکذا حالت مرض
فتور در ماسکه مقوی دافع مقدر گردیده لان ضعف الضد مقوی لضد پس ترجیح بلامرجح نباشد
اصلا وهرگاه اعتدال انصباب مراد در صحت محرک دافع می شود کثرت او در مرض بطریق اولی
زائد بود **سوال** ۲۰۰ از ترجیح چه سود مترتب است **جواب** ترجیح برفق همچنانکه ناقهان را مفید است
کسی راکه در حجاب مرض دارد نیز مفید است ومنوم است ومحلل ریاح ومانع بقایای امراض
راس چون غفلت ونسیان ومحرک شهوات وترجیح بر سریر موافق ترین است مرکسی راکه
شطر الغب وحمیات مرکبه داشته باشد وایضاً صاحب نقرس وصاحب استسقار اسود دارد
فان الترجیح یهی المواد الی الانقلاع پس اگر برفق است مواد الین را منقلع می سازد واگر بقوت
مواد قوی را **سوال** ۲۰۱ موجب مشاهدهٔ رویا چیست **جواب** نفس را علاقه بمبادی خویش است
اما بنا بر تعلقات جسمانی ازان محجوب مانده واز وصل دوام مهجور گشته لیکن گاه باشد که از عنایت
جامع المتفرقین بوسطهٔ ریاضت یا بدون آن ویرا تجردی ازین عالم دست دهد وبمبادی خود
که عالم ارواح وعالم مجردات است متصل میگردد از کلیات امور چندکه در عالم ارواح

اعتماد نشاید کرد و چیزی در دست نباید گرفت و باید که دست مربوط نبود بچیزی و کذلک
کمر نیز بشدت مربوط نباشد و دست دوم بر زمین معتمد نبود و بیننده و نماینده هر دو
جالس باشند و جلوس نماینده مربع باشد قامت درست کرده و مکیه باز زده و بیننده
نخست بیازماید نبض را در قوت و ضعف تا اگر قوی بود اندکی بقوت تفحص کند و اگر ضعیف
باشد انگشتان را بغایت سبک بدارد زیرا که اگر ضعیف باشد و انگشتان بقوت بران نهند
رگ از حرکت باز مے ماند و هرگاه ملاحظه نبض کند باید که آنقدر دست بدارد که سی نبضه بلکه
سی و پنج نبضه راصل آید زیرا که درین مدت اکثر تغیرات و حالات منکشوف میگردد و ادنی مدت
تفحص نبض آنست که نا دوازده نبضه بکشد و در دیدن کند لهذا محمد زکریا از کتاش اسکندر را
حکایت کرده لاترفع یدک عن النبض قبل اثنی عشره ضربه و باید که طبیب بعد ملاقات مریض
زمانی توقف کند در نبض دیدن ابتدا بتکلم و احوال پرسی نماید به شفقت و محبت و بعد استیناس
وی نبض را تفحص کند و در ملاحظه نبض بیننده و نماینده هر دو ساکت باشند و آن محل
از غوغائی مردم و صدمات قویه و موجبات تشویش خالی باشد **سوال** ۱۹۶ ملاحظه نبض از بهر
شریان که باشد من حیث الذات تفاوت ندارد باعتبار اشعار بر امور مقصوده پس از بهر
شرائین شریان ساعد را از موضع مشهور مخصوص باجساس چرا داشته اند **جواب** تخصیص
شریان ساعد بملاحظه نبض بهر چند امور است یکی آنکه دست را زود بیرون توان آورد و در
اخراج وی شرم نبود در اکثر دوم آنکه شریان مذکور متصل قلب است و همچون دیگر شریان اندر گوشت
پوشیده نیست سوم آنکه شریان مسطور ممتلی از بخره نیست همچون شریان صدغ چهارم آنکه
شریان مذکور اوسع شرائین است و روح در وی بدان سبب بیشتر است لهذا احوال قلب ازان
نیک شناخته می شود الا در سکتهٔ قویه که حرکت هیچ شریان محسوس نشود مگر حرکت شریانی که در معا مستقیم
واقع است که تا بقای حیات حرکت او می باشد و با دخال اصبع محسوس میگردد پس در ان وقت حکم بموت
و حیات مریض وابسته بدان بود و شریان ساعد از اعتبار ساقط باشد **سوال** ۱۹۷ آنکه گفته اند در حد نبض که

ان النبض حرکة من اوعیة الروح مولفة من انبساط و انقباض تبرید الروح بالنسیم و اخراج فضلا
لفظ تبرید گفتن راست نمی آید بهر آنکه روح لامحاله گرم است و کذلک جهت است تعداد و

دیگر خود تحت السماء موجود نیست نمیر مکان بسائط لان الخلا محال و لا بسیط غیر هذا الاربعة و استمساک قاسر او را در مکان احد البسائط مستلزم ترجیح است بلا مرجح و هو ایضا محال و اگر گویند که جائز است که آن قاسر هم بالطبع مائل بمکان از بسائط بود پس ترجیح بلا مرجح لازم نیاید گوئیم قاسری که بالطبع مائل بمکان خواهد بود ناچار است که او نیز جسمی داشته باشد زیرا که اقتضای مکان معین خاصه طبیعت جسم است و چون قاسر را جسم ثابت شد محال است که او جسم در ماهیت مقتضی باشد مکان واحد را بالطبع کما قرره و ایضا این قاسر یا بسیط خواهد بود یا مرکب اگر بسیط است البته خارج از عناصر اربعه خواهد بود و هو محال لانطوق به احد و اگر مرکب است این نیز محتاج بقاسر خواهد بود و منتهی به تسلسل یا به دور خواهد شد فثبت ان المعدل الحقیقی لا یوجد فی الخارج اصلا **سوال** ۱۹ نبض بچه گونه ملاحظه باید نمود **جواب** اصابع نباض باید که نرم و لطیف باشد تا نیک احساس کند و نباض معتدل المزاج و سلیم الذهن و صحیح الطبع باید تا قیاس او اعتماد را شاید و نبض در وقتی بیند که نماینده نبض از هم و غم و فرح و جز آن از امور نفسانی و بدنی و طبعی چون ماندگی و ریاضت و استحمام و خواب مفرط و گرسنگی و سیری و مانند آن هر چه تغیر می دهد نبض را دور باشد زیرا که لحاظ نبض بعد این حالتها اعتبار ندارد و ایضا دریابند که همچنانکه مزاج هر شخصی دیگر است نبض نیز باعتبار هر شخصی دیگر می باشد و حسب سحنه و مزاج و عمر و فصل و سال و هو متغیر الاحوال می باشد لهذا گفته اند که احوال نبض کما حقه آنگاه ظاهر می شود که طبیب نبض همان شخص بارها دیده باشد و از حالت صحت و مرض او واقف بود زیرا که اگر چنین باشد حکم نتواند کرد جزما بر حالی حادث بنا بر عدم اطلاع بر احوال سابق پس نبض را بچهار انگشت که مسبحه و وسطی و بنصر و خنصر است بجویند بدین وجه که خنصر طرف ابهام دست نماینده نبض باشد و مسبحه بطرف ساعد و این چنین بدین خاصه اطبای یونان است و وجهش ظاهر است که رگ شریان نزدیک بابهام نمایان تر است و هر چند بطرف ساعد میرود مخفی تر میگردد پس مسبحه که حس او قوی تر از دیگر اصابع است باید که بجانب ساعد بود تا شریان را خوب تر دریابد و نبض دست راست از دست راست بلند و نبض دست چپ از دست چپ و ساعد را بر پهلو داشته نبض کند باید دید زیرا که اگر ساعد بر روی گردانیده بود یا بر پشت عرق بر هیئت طبعی نمی ماند و تخلف در حرکتش می افتد کما لایخفی و دست ساکن باید داشت و برخیزی

امار طوبت اغذیه یا بسه نیز متحقق است بنا بر آنکه او مرکب است از عناصر و چون بعضی ازان رطب اند بر
مرکب اطلاق ذی رطوبت توان کرد نظرا الی اجزائه الرطبة **سوال** ۱۹۲ خون مرکب با خلاط است هرگاه
او فاسد شود باید که همه اخلاط که با و ممتزج اند فاسد گردند پس مرض دموی صرف راوجه نباشد **جواب**
اخلاط اگرچه با خون مرکب اند لیکن مع ذلک خون بر بساطت خود است و دموی با اخلاط یکذات نشده است
تا فساد او مستلزم فساد دیگر اخلاط باشد و کذلک هر خلطی از اخلاط که در عروق با خون مرکب است در یکدیگر
نیز امتیاز دار ندار انست که عند شرب مسهل خلطی که مسهل مشروب باخراج آن مخصوص است همان
خلط از عروق نیز می آید و تعفن آن خلط موجب عفونت خلط دیگر نمیگردد زیرا که مادهٔ هر خلط متفاوت است
و تغیر هر واحد مخصوص بسببی و هر سببے مغیر بایکدیگر مغایر چیزی که مفسد صفرا است مفسد بلغم نیست برای آنکه
اخلاط چون باهم مخالف اند مفسد هر واحد نیز در یکدیگر مخالف باشد و بالفرض اگر چیزی واحد مفسد دو خلط
یا زیاده ازان باشد اما از فساد او یک خلط فساد دیگر لازم نمی آید لاختلاط مواد هما بهر آنکه مادهٔ بعضی سریع
الانفعال است و مادهٔ بعضی بطی الانفعال و آنهم مشروط بشرائط پس ثابت شد که فساد خون فساد دیگر
اخلاط نمی کند وجوبا و لزوما **سوال** ۱۹۳ حد مزاج نقض می یابد از الوان و طعوم و روائح حادثه در
ممتزج زیرا که همچنانکه بر مزاج صادق می آید که کیفیتی است که حادث می شود در ممتزج از تفاعل کیفیات
متشابهه می باشد در اجزای آن مرکب کذلک بر الوان و غیره نیز صادق می آید نهاکیفیة تحدث عن تفاعل الکیفیات
علی الوجه المذکور **جواب** این کیفیات از تفاعل مذکور حادث نمی شود بلکه از صورتی که
حادث می شود از مزاج که حادث میگردد از تفاعل مذکور حادث می شوند و مراد در حد مزاج چیزی است
که حادث میگردد از تفاعل مذکور بلا واسطه فافرقا و لم یرد النقض **سوال** ۱۹۴ وجود معتدل حقیقی چرا
محال است **جواب** دلیل بر امتناع معتدل حقیقی آنست که عناصر متساوی فی الصور از دو وجه
بیرون نیست یکی آنکه نباشد او را قاسری که منع کند عناصر را از تمیل آنها و ظاهر است
که درین صورت ترکیب حاصل نمی تواند شد زیرا که عناصر بالطبع مائل بشائق احیاز
خود اند و اگر مائل باحیاز نباشند لازم می آید که مطلوب بالطبع متروک بالطبع
باشد و هو محال دوم آنکه باشد مر او را قاسری که مانع تشتت اجزا بود و این نیز غیر
ممکن است زیرا که قاسر مرکب را در مکان یکی ازین بسائط خواهد داشت یا در مکان دیگر و مکان

و نقصان است و وجه تعذر نقصان حرارت شدن نسبت بصبیان بدایت است زیرا که اگر همچنان می بود ضرورة ذبول در شاب روی می نمود و لزوم ذبول مر ضعف حرارت را نابر آنست که حرارت غریزی حافظ رطوبات اصلی ست و مانع فعل امور محللهٔ حرارت غریبه است هرگاه او ناقص شود ذبول طاری گردد و آنچه ایراد میکنند که اگر در شاب حرارت ناقص نشود باید که نمو نیز وقف نگردد

جواب وجه تعذر زیادتی حرارت در شاب آنست که زیادتی حرارت غریزی مستلزم یکی از دو چیزست یکی آنکه اعتراف باید کرد که در شاب نفس آخر قابض می شود بر نفس سابقه موجود و به اخلف و این دران صورت جاری است که حرارت غریزی را از جنس حرارت عنصری ندانند بلکه گویند جزوی است سماوی که قابض می شود بر بدن هنگام فیضان نفس و جدا می شود از بدن وقت جدا شدن نفس یعنی روح ازان کما هو مذهب المحققین دوم آنکه اقرار باید کرد که جزو ناری ممتزج می شود باعناصر بعد وجود بدن و این محال ست زیرا که بعد امتزاج عناصر تداخل عنصر آخر امکان ندارد و این دران صورت جاری است که حرارت غریزی را از جنس حرارت ناریه بدانند کما هو مذهب طائفة لا تحقیق لهم من عامة الاطباء بالجمله حرارت غریزی را خواه از اجزای سماوی دانند و خواه از جنس عنصری چنانچه بیان مذهبین نموده شد زیادتی دران غیر ممکن است و کذلک نقصان تا آخر سن وقوف

سؤال ۱۸۹ اگر حرارت شاب افزون از حرارت صبی نباشد تدبیر اجزایش ممکن نبود بر آنکه اعضای شاب بزرگ تر از اعضای صبی است و تدبیر عضو صغیر که قوتش بحسب اندازهٔ عضو مقدر است بتدبیر عضو کبیر کافی نباشد

جواب اعضای صبی اگرچه خرد ست لیکن چون درین هنگام در تزاید و تمدید ست جهت نمو انتهای او قائم مقام کبیر عضوست آن حرارت که در صبیان به تنمیه توجه دارد در شبان بحفظ اعضا که کبیر یافته است مصروف میگردد

سؤال ۱۹۰ آنکه فرموده اند نضج هو حالة من الحرارة الجسم ذی الرطوبة الی موافقة الغائیة المطلوبة درین صد نضج حرارت ما خود است و متفق اند اطبا بر آنکه نضج صفرا بارد ست پس حد باطل بود

جواب منضج جمیع اخلاط طبیعت ست و آلهٔ طبیعت در نضج حرارت غریزی است پس اسناد نضج بحرارت ثابت باشد و اما اشیای بارده در مادهٔ صفرا معاون طبیعت اند زیرا که طبیعت بحسب مادهٔ محتاج بمعاونی است که بدان مناسب است و این قادح مقصود نیست

سؤال ۱۹۱ حالهٔ حرارت منضجه را بمادهٔ رطب که مقید کرده اند برین تقدیر لازم می آید که اخلاط یابسه و غذای یابس از قبول نضج خالی باشد

جواب اخلاط و اغذیه خالی از رطوبت نیستند رطوبات اخلاط خود بالفعل ظاهراست

که نمو در صبیان است و نمو صورت نمی بندد مگر از کثرت رطوبت غریزیه و رطوبت مذکور مادهٔ حرارت است و مادهٔ بذاته نمو نمی تواند کرد بلکه مفتقر است بسوی فاعل که حرارت است پس لازم می آید که حرارت درین غالب باشد و ایضاً پوشیده نیست که افعال طبعی صبیان از اشتها و هضم باوجود صغر اعضا زیاده بر شبان است و این واضح است بر کثرت حرارت **جواب** رد دلیل اول از آنکه عدم نمو شباب بواسطهٔ غلبهٔ یبوست است نه بواسطهٔ قلت حرارت و شک نیست که امتناع فعل همچنان که از عدم فاعل متحقق میگردد از عدم استعداد قابل نیز متحقق می گردد و ایضاً می تواند که انسان را کمالی باشد مقدر بنمو پس هرگاه برسد مر آن کمال را چون طبیعت بمقصود طبعی رسیده باشد دیگر تمنیهٔ نکوشد و حالانکه حرارتش همچنان ثابت بلکه زیاده باشد و رد دلیل دوم ازین امر که می تواند که کثرت اشتها و شدت هضم در صبیان بواسطهٔ کثرت حرکات ایشان باشد و بواسطهٔ توجه تمام طبیعت آنها بر همین امور زیرا که درین وقت انسان را اندیشهٔ دیگر دامنگیر نمی باشد بجز اکل و مانند آن **سوال** ۱۸۷ بعضی می گویند که حرارت شبان بیشتر از حرارت صبیان است بدو دلیل یکی آنکه شک نیست که حرکات شبان قوی تر از حرکات صبیان است و قوت حرکات نمی تواند شد مگر از تقویت سبب که حرارت است لان الحرکة لا یوجد الا بالحرارة دوم آنکه مشهود است که شبان را ارعاف بیشتر می افتد و این دلیل غلبهٔ خون است و غلبهٔ خون قاطبةً نشان افزونی حرارت غریزی است **جواب** رد دلیل اول از آنکه می گویند که ضعف حرکات صبیان بواسطهٔ غلبهٔ رطوبت است در ایشان زیرا که استرخا مانع قوت حرکت است و رد دلیل دوم از آنکه لانسلم که خون شاب بیشتر از خون صبی باشد نظر بر احوال هر واحد یعنی خونی که در صبی است نسبت بحال او کمتر از خون شباب است چه نسبت بحال شبان آنچه او فق است نظر بحالش در صبیان نیز آنچه باو مقدر است او فق است نظر بحالش و کثرت رعاف لازم نیست که از کثرت خون باشد زیرا که می تواند که بواسطهٔ یبوست عروق بود بهر آنکه یابس اقبل بر انصداع است **سوال** ۱۸۸ جالینوس می فرماید که حرارت صبی مساوی است حرارت شبان را کماً و مخالف آنست حدةً و لیناً و مراد از مساوات در کم در اینجا مساوات در قوت تاثیر است نه در مقدار زیرا که

حصول سوء مزاج در عضو مؤید این قولی است **سوال** ۱۸۳ شیخ الرئیس می فرماید که هر عضو را در نفس خودش قوتی است غریزی که بدان قوت امر تغذیهٔ آن عضو تمام می شود چون چنین باشد چگونه جائز بود که قوت تغذیه با فعل او منعدم شود و قوت حیوانی حالانکه باقی باشد **جواب** غریزی بودن قوت طبعی مر اعضا را تا همان وقت است که مزاج آنها بر اعتدال است اما هرگاه مزاج متغیر بیدی شود ممکن است که قوت تغذیه دران نماند مع بقای حیات یا گوئیم که قوت طبعی از سوء مزاج منعدم نمی شود بلکه اثر او باطل می گردد بجهت عدم قبول عضو مر آنرا و وجه انتساب خوف و غضب و فرح بسوی قوت حیوانی با وجود آنکه مبادی این امور قوت نفسانی است آنست که هنگام خوف می بینیم روح را که حامل این قوت است عارض می شود انقباض بسوی داخل و هنگام غضب و فرح عارض می شود آنرا حرکت بسوی خارج **سوال** ۱۸۴ حکمای جمهور بر آنند که ادراک روائح بدین طریق است که هوا متکیف بکیفیت ذی رائحه بآلهٔ شم می رسد پس قوت شامه آنرا ادراک می کند و بعض گویند که ادراک مذکور بسبیل تبخر و انفصال اجزای ذی رائحه است نه بتکیف هوا یعنی اجزای صنار لطیف از ذی رایحه جدا می شود در هوائیکه بدان محیط است متشبث می گردد و چون بشامه ملاقی شود مدرک می گردد پس کدام قول معتبر است **جواب** قول جمهور قرین اعتبار است چه اگر همچنان بودی در طول زبان نقصان در حجم ذی رایحه رو نمودی زیرا که انفصال اجزای شیء موجب نقصان آن میگردد در وزن و حجم و حالانکه قلیلی از مشک مشموم می شود در طول ازمنه مع تغیر الاهویه بلا نقصان لاکن امام رازی می فرماید که حق اینست که هر دو وجه ممکن است **سوال** ۱۸۵ از افلاطونیون و امثال آن منقول است که افلاک شم دارند و در آنها روائح ست و حالانکه نه در آنجا هوا ست و نه تبخر و نه تحلیل پس معلوم شد که ذی رایحه عبارت از جسمی است که واهب الصور خاصیتی دران نهاده باشد که در شامه فعل کند بشرط اشتمائی اسباب بالغه **جواب** بر تقدیر ثبوت و تسلیم که تحقیق شم در افلاک بوجه مذکور مثبت شم در عنصریات بر طریق مذکور نمی تواند زیرا که تفویض آثار صور نوعیه که خاصیت باشد بر تقدیر لیست که ثبوت آثار بکیفیات ممکن نباشد و لیس فلیس **سوال** ۱۸۶ بعض می گویند که حرارت صبیان زیاده بر حرارت شبان است و دلیل آورده اند

فساد در دماغ افتد چون وی منبت اعصاب دماغی است باید که ضرری در اعضای که تصرف
اعصاب نخاعی در آنست ظاهر نشود و حال آنکه در صرع و سکته می بینیم که در حس و حرکت
همه اعضا فتور راه می یابد جواب اگرچه در اعضای تنورهٔ بدن افادهٔ حس و حرکت از اعصاب
نخاعی است لیکن اعصاب مذکور بیش از وسطه نیست و مبدء حقیقی ایشان که نخاع است
وی نیز مبدء و منشاء قوی حاسه و محرکه نیست فیضان روح نفسانی بسوی نخاع که خلیفهٔ
دماغ است و از انجا بسائر اعضا بوسطه اعصابش وارد نمی شود مگر از دماغ که محل روح و قوت
نفسانی است که حس و حرکت بدان روح و قوت تعلق دارد و ظاهر است که هرگاه در مبدء
واصل سدّه افتد روح مذکور بسوی نخاع نافذ نمی شود مطلق کما ینبغی برحسب وقوع سدّه
و بالضرور در حس و حرکت سائر اعضا فتور می یابد **سوال** [۱۸۱] چه موجب است که دندانها در
مشایخ بعد سقوط باز می روید حتی که حکایت کرده اند شیخی بود که ششم بار دندان برآورده
بود **جواب** در نبات اسنان درین سن چند قول است یکی آنکه مادهٔ دندان اول است
که باقی بود درین وقت نامی شد دوم می تواند که بعض مشایخ را مزاجی عارض شود شبیه
بمزاج صبی پس متولد شود دندان بعرض سوم آنکه آنچه در مشایخ می روید دندان نیست
فی الحقیقت بلکه جنس تالیل است که تخت شده و قائم مقام دندان گشته چهارم آنکه عصبی که
متصل است بدندان بعد سقوط دندان مکشوف می شود و بتدریج درشت می گردد و
گوشت که در نواحی وی است زدوده می گردد از مضغ پس عصب مذکور قائم مقام دندان
می نماید و فی الحقیقت دندان نیست **سوال** [۱۸۲] قوی که بر سه نوع منقسم گشته دلیل مغایرت
هر واحد چیست **جواب** دلیل بر مغایرت قوت حیوانی مر قوت نفسانی را آنست که می بینی
عضو مفلوج را که حی است وسع ذلک حس و حرکت ندارد و حکم بر حیات عضو مذکور بنا بر آنست
که اگر حی نمی بود متعفن می شد و فساد در وی می افتاد چنانچه در ابدان موتی مشهود است
و مغایرت این قوت مر طبعی را ظاهرست بدانکه گاه باشد که قوت طبعی باطل شود و قوت حیوانی باقی بود
خواه بطلان در نفس قوت طبعی شده باشد یا در فعلش علی اختلاف المذهبین چنانچه بطلان
نامیه در سن وقوف و بطلان مولده در نسوان عند انقطاع حیض و بطلان غاذیه عند

می کنند از ضد بسوی ضد و شک نیست که بمعنی واجب می کنند نکایت در هوا و بدین سبب
تاثیر اختلاف اهویه در ابدان بیشتر می گردد زیرا که اختصاص بضد هر کسی که در ضد آخر است قوی تر
میباشد فثبت ان خط الاستواء و اعدل البقاع **سوال** ۱۷۸ سوء مزاج مفرد مادی متصور نمیشود
بهر آنکه هر خلط را فی ذاته دو کیفیت است هر گاه خلطی زائد شود بر قدر معتدل هر دو کیفیت وی
لامحاله خواهند افزود پس مفرد مادی موجود نخواهد شد **جواب** در وجود سوء مزاج مفرد
مادی افزون ماده شرط نیست تغیر کافی است پس ممکن است که بسبب اغذیه یا ادویه
مرطبه رطوبت در خون افزون شود بی آنکه کثرت در مقدار خون واجب کند پس حرارت
او بر حال بود و رطوبت زائد و بر همین دیگر کیفیات را قیاس کنند پس وجود مفرد مادی
متحقق باشد دیگر آنکه افزون ماده را افزون هر دو کیفیت لازم نیست چه ممکن است که خون
چون بیفزاید حرارت و اشتداد می نماید و رطوبتش بر قرار بود بسبب دوا یا غذا یا خلطی دیگر
که معدل رطوبت بود پس سوء مزاج را بحرارت منسوب کنند نه بر رطوبت **سوال** ۱۷۹ وجه
بقای جنین در ماه هشتم چیست **جواب** در باب ماه هفتم بسبب آنکه خلقت او تمام شده
جهت طلب خروج بحرکت و اضطراب می آید پس اگر صحیح المزاج و قوی الحال است
باذن الله تعالی خرق اغشیه می نماید و بر می آید و اگر بدان قوت نیست خرق نمی تواند
لیکن ازین حرکت و اضطراب خسته می شود و متالم می گردد پس اگر بغایت ضعیف و
رنجور است در شکم بمیرد و اگر مهلت یافت و بماه نهم رسید خستگی او زائل می شود و قوت
می گیرد و بعافیت بوجود می آید و می ماند و اگر سببی از اسباب باز در هشتم حرکت کند
و بر آید خستگی این حرکت علاوه خستگی سابق می گردد و هوای خارجی نسبت او بسیار
غریب می باشد پس بالضرور هلاک می شود و سرعت و بطوء هلاکت حسب قرب و بعد
خروج وی است از زمان حرکت که در هفتم ماه بوجود آمده پس اگر در آخر ماه هشتم بزاید
میتواند که بماند برای زوال مانع حیات که خستگی و الم بود و برین تقدیر انچه عوام می گویند
که اگر یک روز هم از ماه هشتم باقی باشد و بزاید نمی زید مسموع نباشد **سوال** ۱۸۰ حس و حرکت
اکثر اعضای تنوره بدن از اعصاب نخاعی است نه از اعصاب دماغی پس در صورتیکه

سرد کہ از غذای بارد تولد می کند و احداث کیفیت حار و بارد می نماید آنرا نیز بہمین قیاس نمایند
کہ حدوث کیفیت بدین حیثیت معتبر نیست **سوال** شیخ الرئیس و اکثر قدما بر آنند کہ معتدل
ترین اقالیم خط استواست برین دلیل کہ آفتاب دائم از خط استوا منحرف می گردد و در سالی
دو بار بسمت الراس وی نیاید در نقطۂ اعتدالین پس زود از انجا می گذرد و بدین سبب حرارت
در انجا بشدت نیست و کذلک سیر آفتاب کہ با نحراف آن واقع ہست در غایت بُعد کہ
وصول او بنقطۂ انقلابین ہست نیز تباعد کثیر ندارد پس اعدل باشد فقط برین دلیل اعتراض
وارد می شود چہ آمدن آفتاب در سمت الراس بنابر مقارنت مسافت اقوی ترین مسخنات است
پس عدم تسخن آن موضع چہ معنی دارد **جواب** ثابت شدہ کہ برای ظہور اثر کیفیات
ملازمت موثر شرط ہست متاثر را پس سبب اگرچہ قوی باشد و لبث نکند اثر نمی دہد و
عند اللبث اگرچہ ضعیف بود موثر می گردد چنانچہ مشہود ہست کہ آہن را اگر در آتش ضعیف بنہند
و تا دیر بدارند گرمی وی ازان زیادہ می باشد کہ در آتش قوی لحظہ بگذارند و ازینجاست
کہ حرارت بعد زوال سخت تر از قبل زوال می باشد و برودت در سحر زیادہ از نصف اللیل
می شود با وصفیکہ وقت سحر آفتاب قریب بر طلوع ہست و در نصف لیل بغایت بعید
پس ثابت شد کہ مرور شمس چون بر مدار اقلیم رابع و نحوۂ تازمان طویل ہست اگرچہ
بسبب مباعدت حرارت قوی نیست اما تاثیر قوی مے نماید لما قلنا حجت دیگر آنکہ
مے بینیم سائر سکان خط استوا را کہ احوال اکثر انہا بانعام تشابہت دارد بنابر تعدل
حرارت نہار آنہا با برودت لیل آنہا بہر آنکہ شب و روز در انجا برابر ہست دائم بخلاف
دیگر اقالیم کہ چون آفتاب در برج شمال می آید روز در آنجا اطول مے باشد شب اقصر و بدان
سبب تشابہ در حال سکان آنہا نیست و حجت دیگر آنکہ فصول سال در خط استوا ہشت
می شود بنابر تکرار فصول اربع و بدین سبب در ہر فصلی از فصول فصل بعید نمی افتد و این
ہمہ امور گواہی مے دہد بر آنکہ ہوای بقعہ مذکور متشابہ ہست و تصاعد معتدبہ دران واقع
میشود پس سکان آنجا گویا انتقال می کنند دائم از حال متوسط بسوی حالتیکہ مشابہ بدان ہست
بخلاف اقالیم آخر کہ سکان آن بنابر تباعد شمس در فصلی و تقارب وی در فصلی دیگر گویا انتقال

با مفرد بارد اگر ترکیب دهیم و هر دو در حرارت و برودت بیک درجه باشند بشرتی مخصوصه باید که آن مرکب معتدل باشد نه حار و بارد **جواب** از ترکیب ادویه متضاده حدوث آثار کیفیات هر واحد از ینها منتفی نمی شود زیرا که هر دو اد در ترکیب بر صورت نوعیهٔ خود است و اثر هر یک همچنان ثابت جزو حار احداث حرارت می کند البته و جزو بارد احداث برودت غایت آنکه کیفیت یکی ملاقی کیفیت دیگری می کند پس اگر حدوث کیفیات اجزای متضاده بنا بر توافق مادهٔ آنها معاً باشد اصلا کیفیت زائد مدرک نمی شود و اگر بتقدم و تاخر شد مدرک می شود و باز متلاشی می گردد عند بروز المقام و از ینجاست که در امراض مرکبه ادویهٔ مرکب می دهند و طبیعت باذن خالقها اثر دوای گرم را بمادهٔ سردی رساند و اثر دوای سرد را بمادهٔ گرم و این تصرف اگر بر طبع مفوض نمی بود دوای مرکب در امراض مرکب بنا بر اعانت حار حرارت را می داد و بارد برودت را بمادهٔ مرض می افزود **سوال** ۱۲۵ در حد سم افساد بدن مضبوط شده و حال آنکه در بعض جا اصلاح از آن بظهور می آید چنانچه ممکن است که شخصی را افیون داده بودند عقب آن وی را مار گزید از هلاکت افیون فورا برهانید و همچنان قرشی نقل کرده که سرسام گرم داشتم درین اثنا کژدم بگزید فوراً افاقت پدید آمد و کذالک مبروص را بیش داده بودند برص زائل شده پس حد سم نقض باید **جواب** افساد سم مر بدن را مشروط بشرائط است چون عدم اعتیاد و عدم اصلاح و مانند آن پس خلو از تقدم استعمال در وجود مضادات نیز شرط باشد در افساد چه اگر مختتین امری مهلک که مضاد آن سم است ظهور یافته باشد و عقب اصابت سم شده می توان گفت که سم مذکور تضاد و رفع اذیت را امر مهلک کند پس اصلاح بدن از سم بالعرض پدید آمد نه بالذات و کلام در آثار ذاتی است و سم بالذات مفسد است نه مصلح **سوال** ۱۲۶ هر چه اثر می کند بمادهٔ بکیفیت نیز اثر می کند لامحاله زیرا که چون از غذا خون صالح متولد شده مثلاً بالضرور تسخین بدن خواهد کرد پس حر تاثیر غذا بمادهٔ ثابت نباشد **جواب** حکم بتاثیر کیفیت مختص بدانست که چیزی بر صورت نوعیهٔ خود باقی بود و کون فساد بران طاری نشود و معذلک تاثیر کند در بدن و این در غذای مطلق نباشد زیرا که صورت کیلوسی تا منخلع نشود صورت خلطی که علت تسخین بدن است متکون نمی گردد و بذا التاثیر خارج عن البحث و خون گرم ترکه از غذای گرم پیدا می شود و خون

نمی ماند هر چند شی صلب بود و معلوم است که غمز انامل از شی نسبت شریان اگرچه بقوت و صلابت
شریان باشد لیکن فی الحقیقت سبک است و اثر انغماری ازوی نمی آید پس غمز انامل را که از فروع
شریان حاصل است بر غمز دیگر اشیا قیاس نتوان کرد و غایت آنکه شک نیست که ادراک وی بهر یکسی
میسر نیست تا که اصابع در غایت نرمی و حس بنهایت ذکا و تجربه بکمال رسائی نباشد حرکت انقباضی
مدرک نمی گردد لهذا جالینوس گفته درین باب که من تعهد تعهدی ادرک ادراکی و از دیگر محققان نیز
محکی است که گفته اند ما ازین اطلاع نداشته ایم بعد مدت مدید این باب بما مفتوح شد
بالجمله قائلان ادراک حرکت انقباضی اگرچه قلیل اند لیکن چون ثقه اند اعتماد بر قول ایشان اکثر از
قول کثیر است **سوال** ۱۴۱ اکل غذا بر مسهل چرا ممنوع است **جواب** اکل قطع می کند عمل اکثر
ادویه بسبب مشغول شدن طبیعت بسوی هضم غذا **سوال** ۱۴۱ جالینوس زعم می کند که در مرد و عورت
قوت عاقده و منعقده است برای قبول حمل لاکن عاقده در رجال اقوی است و منعقده در نسوان
اقوی و حالانکه جمهور اطبا اتفاق دارند که قوت عاقده در ذکور است و منعقده در اناث پس
جالینوس خلاف جمهور زعم باطل آورده **جواب** قول جالینوس اصلی ندارد والا اگر چنین بودی
امکان حدوث حمل از منی احدهما لازم می آید و لیس کذلک **سوال** ۱۴۲ در غذای غلیظ و دوای
غلیظ و دوای مغلظ و در غذای لطیف و دوای لطیف و ملطف چه فرق است **جواب** غذای غلیظ آنست
که خون کثیف ازوی متولد شود و دوای غلیظ آنکه حرارت ابدان قوت نیابد بران بر ین وجه
که منقسم سازد و یرا اجزای صغار و مثالش بسد احمر است و دوای مغلظ آنکه از شان وی است
تغلیظ قوام اخلاط بدن نظیر افیون است و غذای لطیف آنکه خون تنک ازوی تولد کند و دوای
لطیف آنکه از فعل حرارت ابدان متصغر الاجزا تواند شد مثال آن زعفران است و دوای ملطف
آنکه از شان وی ترقیق قوام ماده بود مثال وی ذوفاست **سوال** ۱۴۳ بعض حیوانات که غذا
می خورند آب نمی نوشند پس اقتدارش بجمیع ذوی حیات راست نمی آید **جواب** حرارت
در مزاج ایشان غالب می باشد حتی که اجزای ارضیه غذائیه را مذوب می سازد و خرو بدن
می کند و احتیاج بآب نمی افتد و لیکن مزاج انسانی که از سائر حیوانات قریب باعتدال
واقع شده حرارت بدین مثابه نیست لهذا مفتقر بآب است **سوال** ۱۴۴ دوای مفرد حار را

در اجزای انامل بسبب غمز پس هرگاه شریان میل بحرکت انقباضی می کند اجزای منخفضه اصابع نیز بالطبع
عود می نمایند بوضع طبعی خود بنابر زوال غمز غامز پس همچنانکه شریان جوع بمرکز می نماید
اجزای انامل نیز مصاحبت او بهیئت اصلیه راجع می گردند تا مسافت انغماز بناء علیه حرکت انقباضی
نیز درین مسافت مدرک می گردد در اجناس اربعه چه اگر باشد نبض قوی ظاهر است که احداث غیر
نیز بیشتر خواهد کرد پس بدان سبب ملاقات شریان بجلد انامل نیز عند انقباض تا مسافت اطول
خواهد بود وکذلک اگر باشد نبض صلب زیرا که انغماز لین از صلب لامحاله افزون تر می شود
نسبت بدانکه غامز هم لین باشد و اما بطی بنابر آنکه زمان انقباض او طویل می باشد و ملاقات
جلد انامل بشریان نیز بطول می بود و امکان ذلک فی مسافة قصیرة و اما نبض عظیم بنابر آنکه
ازشان وی اشراف است انغماز در انامل بیشتر احداث می کند و گذشت که ملاقات جلد انامل
بشریان در حالت حرکت انقباضی تا آنوقت است که اثر غمز باقی است و منغمز با غامز ملاقی است
چه هرگاه حرکت بنهایت می رسد لامحاله مفارقت می افتد شریان از انامل چنانچه مکرر ذکر یافته
و گروهی این قول را که در ادراک این حرکت انقباضی است نیز تضعیف کرده اند و بیان نموده
که قضیه که شما گفته آید در هر ب محسوس مفارقت از حاس لازم نمی آید لیکن تحقق آن در حق نمی تواند شد
بهر آنکه حرکت شریان لامحاله سریع تر از حرکت ارتفاع جلد انامل است پس در وقت انقباض
که شریان بسرعت حرکت کرده بمرکز رجوع می کند بنابر بطوء حرکت اجزای منغمزه انامل را فصل
بینهما بالضرورة می افتد و چون فصل در حاس و محسوس ثابت شد امکان ادراک نماند و مؤید
این سخن مذهب است چه بدیهی است که هرگاه ما انامل را بچیزی صلب غمز می کنیم و بسرعت
برمیداریم می بینیم که اجزای منغمزهٔ انامل در مدتی بر وضع اصلی خود آیند که مقدار این مدت مضاعف تر
بر زمان نبضه که عبارت است از دو حرکت و دو سکون می تواند بود و چون چنین باشد توافق
حرکت اجزای انامل بحرکت انقباضی شریان چگونه می بندد پس ادراک او ممکن نباشد در انقباض
اصلا و حق آنست که این تضعیف خالی از ضعف نیست بهر آنکه گفته شود لا نسلم که حرکت شریان اسرع
تر از حرکت ارتفاع جلد انامل باشد و استدلال که شما از غمز انامل بر شی صلب آورده اید در
اینجا راست نمی آید زیرا که مبرهن است که غمز اصابع اگر سبک و غیر قوی باشد اصلا اثر غمز در ان

برد شدید اگرچه از تصاعد باز می ماند لیکن برنوعیت خود باقی است **سوال** ۱۶۷ در بول رجال و نسوان
چه فرق است **جواب** بول زنان اصحا البته غلیظ تر و سپید تر و کم رونق تر از بول مردان
صحیح باشد اما بول رجال برخلافش بود و ایضاً چون بجنبانند مکدر می شود در اکثر و کدورت
او بفوق می گراید بخلاف بول زنان که مکدر نمی شود و اگر شود کدورت او بغایت قلیل می بود و بر سر بول
زنان در اکثر زبدی تدیر می باشد یعنی مجموعهٔ زبد مستدیر الشکل می نماید نه آنکه هر جزو او چنین می بود **سوال** ۱۶۸
دسومت که از اعضای دسمیه در بول می آید بعضی ازان منعقد می شود و هو الرسوب و بعضی منعقد نمی گردد
بلکه همچنان گداخته با بول می ماند و آنرا چرب می سازد وجه انعقاد بعض و عدم انعقاد بعض دیگر چیست
جواب دهان دو نوع می باشد یکی آنکه مضر دبود و رطوبت رافانی سازد بدان سبب ارضیت غالب آید بر مادهٔ
مذابه و چون چنین باشد بسرعت منجمد می گردد بنابر کثافت که لازمهٔ اوست سهولت انجماد دوم آنکه
دهان می قوی نباشد و رطوباتش فانی نگشته و وی تابرد قوی نباشد منعقد نمی گردد لهذا در قارورهٔ
گداخته ممزوج با بول می باشد بلا تمیز و شر این کمتر است نسبت با من لهذا گفته اند الرسوب الدسمی ردا
من الدسومة **سوال** ۱۶۹ حرکت انقباضی نبض محسوس می شود یا نه چه اطبا درین باب اختلاف دارند
بیشتر بر آنند که احساس او غیر ممکن است بهر آنکه در حس لمس ملاقات خاص بمحسوس شرط است و شک
نیست که شریان حالت حرکت انقباض مفارق می شود از انامل و هرگاه نفس شریان محسوس
نباشد حرکتش چگونه مدرک می تواند شد **جواب** نزد محققان این قول ضعیف است زیرا که
گفته اند بدیهی است که از هرب محسوس مفارقت او از حاس لازم می آید چه می تواند که حاس نیز
بتتبع او حرکت نماید پس باوجود هرب ملاقات بینهما حاصل باشد و عام است که ملاقات
بلا واسطه بود در حاس و محسوس یا بواسطه باشد چنانچه در انامل و عرق است و بعضی
بر آنند که آخر حرکت انقباضی محسوس نمی شود زیرا که عند وصول شریان بمرکز خویش
بتحقیق مفارقت واقع می گردد آنرا از انامل اما اول انقباض شک نیست که محسوس
می گردد و در چهار جنس از نبض که یکی ازان قوی و دوم عظیم و سوم صلب و چهارم بطی است
و استدلال آورده اند اینها بر قول خود آنکه جلد انامل در اول انقباض ملاقی می باشد شریان را
بهر آنکه شریان چون قوع انامل می کند حالت انبساط بالفور را حداث می نماید انخفاض

سوال[۱۶۴] برقاعدهٔ کلیه که لصحة یحفظ بالمثل اعتراض وارد می شود چه لانسلم که بالمثل باشد بهرآنکه افراط انسانی در حالت صحت لامحاله مائل بکیفیتی می باشد بنابر امتناع اعتدال حقیقی و بدیهی است که محرور مزاج را مثلاً اگر غذای مشاکل که گرم است داده شود لامحاله مزید آن کیفیت حار خواهد بود و احتراق پیدا خواهد نمود و کذا مبرود را اگر غذای سرد داده شود برودت خواهد افزود و جمود احداث خواهد کرد و ازینجاست که حفظ صحت محرورین بمثل رمانیه و اجاصیه مقرر کرده اند بالاتفاق و حفظ صحت مبرودین باغذیهٔ حاره کما لایخفی پس حفظ صحت بضد بود نه بمثل **جواب** ابدان صحیح از دو درجه بیرون نیست یکی آنکه در حاق وسط اعتدال که لائق بنوع ویست باشند و حال این مردم حالت صحت بهیچ وجه منسوب بدم نیست و اطلاق محروریت و مبرودیت بران نتواند کرد دوم آنکه از اعتدال مذکور انحراف قلیل یافته باشد لیکن ازین انحراف از صحت برنیامده باشد و حال این دوم حالت صحت خالی از دو نباشد و بمحروریت و مبرودیت متصف بوند چون متحقق شد بدانند که مراد از انکه گفته شد لصحة یحفظ بالمثل صحت معتدلان است نه صحت منحرفان شک نیست که معتدل البدن اگر در حالت اعتدال غذای معتدل استعمال نماید ازان غذا اصلا محدث

کیفیتی زائد نخواهد بود لان من شان الغذاء المعتدل ان لایزید منه کیفیة زائدة علی مافی البدن بخلاف منحرفان از حاق وسط که حفظ صحت آنان بتعدیل و استعمال مخالف بود تا بقا بران حالت حاصل باشد بی زیادتی در انحراف پس تدبیر این مردم مرکب بود و تدبیر بود یکی تدبیر حفظ صحت دوم تدبیر تقدم بالحفظ و هذا خارج عن تلک القاعدة زیرا که قول اطبا در مجرد حفظ صحت ست و آن قاطعا بی مشاکلت نمی شود پس حق همان ست که از صحت واقعة فی ذلک القول صحت معتدلان مراد باشد **سوال**[۱۶۵] برانکه خضر را دلیل انطفای حرارت غریزی مقرر کرده اند نه بول خضر را موجبش چیست **جواب** صنع در برازی سبب قوی حاصل نمی شود بخلاف بول که بنابر شفافیت بادی صابغ متلون می گردد پس قیاس بول بر برازدرین امر لازم نباشد **سوال**[۱۶۶] نوعیکه ریح سرد مفرد شده موجب انتفاخ می شود بخار چرا باعث نفخ نمی گردد **جواب** بخار هر گاه سرد می شود آب می گردد و از بخاریت می برآید بخلاف ریح که بعد تبرد مفرط بر ریحیت می ماند زیرا که ریح دخانی است که برودت بران طاری شده عند اصابت

فصد لامحاله اخلاط را بحرکت می آرد و حرکت اخلاط موجب انبعاث انجره می شود پس هرگاه متصل بفصد خواب کنند ظاهر است که بسبب نوم انجرهٔ مذکور از تحلیل باز خواهند ماند و در عضلات محتبس شده کلال در عضا خواهند آورد و ادنی فصل در فصد و نوم دو پاس است اگر شخصی معتاد بخواب باشد هر چند از وقت معتادش بیشتر فصد کنند بهتر است و عند الضرورت فصل یکپاس هم در حقش کافی است **سوال** [۱۶۱] در سونوحس که حمای دموی غیر عفنی است گرفتن خون آنقدر که باعتدال آید منع کرده اند پس در مطبقه که حمای دموی عفنی است بنا بر عفونت تحلیل دران بیشتر می شود و اقتصار بغذا افزون تر می باشد تقلیل اخراج خون بمعنی معلوم بطریق اولی ضروری بود **جواب** چون لانسلم که در حمی عفنیه اقتصار بغذا بیشتر باشد زیرا که در وی طبیعت بنا بر اصلاح ماده عفونت مشتغل می بود از تحلیل فضول و متوجه بجذب غذا نمی شود ازینجاست که در مطبقه مبالغه باخراج خون بحدی که اعتدال در مقدار آن پدید آید مجوز شده اند خاصةً اگر بول غلیظ مائل بحمرت بود و نبض عظیم و سحنه منتفخ باشد مگر آنکه تب مذکور شدید الالتهاب باشد که درین صورت ایضا باهم تقلیل اولی تر باشد لما بیناه **سوال** [۱۶۲] شیخ الرئیس در امراض اطفال شیر خوار ورم نواحی دماغ را که سبب عطسه نوشته اعتراض وارد می شود چه اگر ورم حار دماغ موجب عطاس شود هر آئینه باید که در سرسام نیز عطسه لازم باشد و لیس کذلک **جواب** نزد محققان عطسه حرکتی است دماغی که بدان دفع می کند طبیعت موذی را ازوی براه انف قطع نظر ازانکه مندفع شود یا نه لهذا گفته اند که عطسه مرد ماغ را بمنزلهٔ سعال است مر شش را و شک نیست که ورم موذی است پس حدوث عطاس از ورم چرا مستبعد باشد پیداست که عدم لزوم عطسه مر سرسام را قدح بمقصود نمی نماید برای امکان اختصاص بعض اماکن دماغ بآن نزد تورم خاصةً در اطفال که قریب بمبدا و قوت در نشو دارند و بثبوت رسیده که عطسه بی قوت نباشد ازینجاست که شیخ گفته من قرب موته لایسطیع ان یعطس بالجمله احوال اعضای اطفال بر حال اعضای دیگران قیاس نتوان کرد **سوال** [۱۶۳] بچه دلیل حلویات مرغوب طبیعت می شود **جواب** دلیل آنکه اگر کسی طعامی بخورد و عقب آن غذای شیرین خورد و بعد اندک زمان قی نماید لامحاله این شیرین بعد از غذای سابق خواهد برآمد و این نیست مگر بنا بر شوق طبیعت بسوی او کما تفعل فی خروج الدم عند افراط المسهل

مقصود صورت نه بندد بخلاف فصد که تا آخر عمر بآن رخصت است بشرط قوت زیرا که تنقیه آن عام است
خون غلیظ و خون رقیق را لیکن قبل از دوازده سالگی و عند البعض پیش از چهارده سالگی فصد
جائز نیست بهر آنکه مقصود از فصد اخراج دم کثیر است و درین سن خروج دم کثیر مانع نمو خواهد شد
و ایضاً تنقیه فصد شامل است اعضای رئیسه را و نکابت لازمهٔ تنقیه و محافظت این اعضا درین سن
واجب تر لهذا بعد دو تا مضی چهارده سال اقتصار بر حجامت و علق مستحسن داشته اند بل واجب تا
حصول مرعابی آفت باشد و بدانند که منع حجامت بعد شصت سال و منع فصد قبل از چهارده
سال مقید بعدم ضرورت است والا عند حاجت قوی که مباشرت آن لازم باشد توان بکار
بست **سوال** [۱۵] در اول ماه و آخر ماه حجامت چرا ممنوع است **جواب** بهر آنکه درین ایام اخلاط
ساکن می باشند و بباطن راجع ثابت شده که از زیاد و کثرت حرکت رطوبات عالم بتاثیر زیادتی
نور قمر است پس جهت حجامت وسط ماه محمود است خاصتهً در اول نصف ثانی که تاریخ شانزدهم
و هفدهم [۱۶] است چه متحقق گشته که رطوبات و اخلاط بدن نیز حسب از دیاد نور قمر می گردند بالضرور
بظاهر تن می گرایند و در وسط حقیقی که چهاردهم [۱۴] و پانزدهم [۱۵] است بکمال غلبه می رسند پس متوجه
بباطن می شوند و از انکه اخلاط صالحه بنا بر لطافت سهل الحرکت اند زود تر میل بباطن می نمایند
و اخلاط فاسده بنا بر غلظت بدان سرعت حرکت نمی کنند پس ظاهر است که اگر وضع محاجم
در شانزدهم [۱۶] و هفدهم اتفاق افتد خون فاسد صرف بیرون آید و هو المطلوب **سوال** [۱۷] اطبا
بگشودن فصد شرائین چرا مبادرت نمی کنند **جواب** بچند وجوه از فصد شرائین اجازت
نمی دهند یکی آنکه دران روح کثیر مستفرغ می شود بهر آنکه در شرائین ارواح بسیار باشد نسبت
با ورده دوم [۲] آنکه امراضی که دران حاجت بافصاد شرائین افتد کمتر اند سوم [۳] آنکه فصد شرائین محدث
ضعف دل می شود بواسطهٔ شدت اتصال شرائین بدل خاصتهً که زیادتی دران رود چهارم [۴]
آنکه فصد مذکور محدث ابور سماست در اکثر بهر آنکه جرم شریان عسر الالتحام می باشد و بسیار باشد
که جراحت جلد قبل از التحام آن فراهم آید پس خون از شریان برآمده زیر پوست جمع شود
و ابور سما حادث نمی شود مگر در صورتی که شق ضیق بود چه اگر شق واسع باشد یا خون کثیر
از رگ می برآید و جلد را ملتحم شدن نمی دهد **سوال** [۱۶] توجیه امتناع نوم بر فصد چیست **جواب**

و مسهل چه فرق است جواب ملین در عرف اطبا چیزی را گویند که مواد را از معده و حوالی آن و از امعا مستفرغ نماید و مسهل آنست که مواد را از عروق و اعضای بعیده مستخرج سازد چون شحم حنظل و سقمونیا و امثال آن هر چه قوی العمل است و استعمال این اشیا بدون احتیاج و بی اصلاح روا نباشد سوال ۱۰۵ نوم در مسهل چرا ممنوع است جواب بعد شروع در عمل مسهل ترک نوم اولی است زیرا که عمل دوا بحرکت است و نوم را سکون لازم مگر قبل از شروع در عمل خواب کردن معین عمل است بشرطیکه دوا قوی بود والا مبطل چرا که طبیعت بهضم می کند دوای ضعیف را عند النوم سوال ۱۰۶ در نوم روح بداخل حرکت می کند و بدان سبب اخلاط بتمامها روی بباطن می نهند پس باید که خواب بهر حال معین اسهال بود و در یقظه بنابر آنکه حرکت روح و اخلاط دران بخارج می باشد باید که مانع جذب مسهل شود برین تقدیر لازم آید که نوم بر مسهل بهتر باشد تا انفراع عمل او جواب در یقظه حرکت روح دائمی است و بدان سبب تحرک و تسهیل در اخلاط می افتد و اعانت می دهد بر اسهال و از آنکه حرکت روح بظاهر تدریجی و طبعی است بعمل مسهل مخالفت نیز ندارد بخلاف نوم که در وی روح را حرکت بسوی باطن اندر اول نوم می شود و مرة واحدة بسکون دائمی است هم روح را و هم اخلاط را پس لابد یقظه معین اسهال بود نه نوم اما تجویز نوم بعد شرب مسهل قوی قبل از شروع در عمل بنابر توجه طبیعت بدان جانب است ثم لا حاجة الیه بعده ازاینجاست که بعد شرب مسهل تا زمان کثیر ساکن نشستن و حرکت ناکردن لازم دانسته اند تا طبع متوجه شده تصرف در دوا کند چه مقرر شده که تا طبع بر دوا مشتمل نشود و عمل دران نکند دوا در طبیعت عمل ننماید سوال ۱۰۷ وجه امتناع حجامت قبل از دو سالگی و بعد از شصت سالگی چیست جواب وجه منع اول ظاهر است که صبی رضیع را حاجت باخراج دم کمتر است و عدم استقامت اعضاء بران مانع تر اما وجه منع ثانی آنست که بعد شصت سال که سن شیخوخت شروع می شود برودت در مزاج استیلا می کند و غلظت در دم پدید آید و رقت قلب می پذیرد معلوم است که حجامت برنمی آرد مگر خون رقیق را پس وقوع آن درین سن لا محاله بمزید غلظت و تحیر طبیعت و محدث یبوست جلدی گردد و اخراج دم

وتوفیر حرارت دم قبل ازانکه مفرط شوند و باعث تولید صفرا گردند لازم بل واجب باشد و بر تقدیر
استحاله نیز باید که مجوز بود زیراکه خون زائد تمامه دفعةً استحاله بصفرا نمی کند بلکه قدری ازان وقتاً
فوقتاً مستحیل میگردد پس اخراج خون زائد موجب قطع مادهٔ مدد صفرا باشد و معلوم است که بعد
قطع سبب و منع مدد تعدیل صفرای مستحصله آسان خواهد بود و ایضاً دریابند که کثرت مقدار دم را
اگرچه مفرط بود استحاله بصفرا لازم بر دوام نیست بسیار باشد که حرارت غریزی چیره شود و جوش
آنرا فرو نشاند بی آنکه مستحیل بصفرا گردد خاصةً که در قلت در مقدار دم باستخراج شده باشد
که این معنی باعث اعانت فعل حرارت غریزی است و قرشی در تائید کلام جمهور که مجوزین فصد اند
برهان آورده که هرگاه دم در مقدار بیفزاید بنوعیکه زوال او بتقلیل غذا من غیر اضرار شدید ببدن
مرجو نبود یا مستحیل شود بکیفیتی ردیه نهجی که اصلاح بادویه و دیگر تدابیر معدله متوقع نباشد لامحاله امر
غیر طبعی حادث خواهد شد و دفع آن واجب و حصول دفعش بدون اخراج ممتنع پس اخراج
دم عندمس حاجت لابد باشد **سوال** [۱۵۱] مزاج هوا با وجودی که گرم است سرد چرا محسوس
می شود **جواب** بهر آنکه این هوا مرکب است از اجزای بارده مائی وارضی و وجه دیگر آنکه
هوا اگرچه گرم است لیکن نسبت با بدان سرد است چنانچه آب نیم گرم نسبت بآب گرم سرد
مینماید لهذا هوا چون می جنبد سرد محسوس می گردد بواسطهٔ تبدیل اجزای هوائیه ماسهٔ بدن که
عندالمک از حرارت بدن متکیف بحرارت می شود بجهه هوای جدید لاحق می گردد عندالتحرک
و وی سرد است نسبت بهوای ماسهٔ ابدان **سوال** [۱۵۲] بعضے گویند که مزاج خون سرد است
زیراکه در نسوان بیشتر می باشد ازان است که در هر ماه حیض می آرند ولاریب که مزاج آنها بارد است
جواب تولد خون در بدن زنان لانسلم که بیشتر باشد از بدن مردان لیکن چون تحلیل در
بدن ایشان کمتر می شود بواسطهٔ برد مزاج که مکثف مسام است و ایضاً قلت حرکات [۱۵۳]
ایشان دران معاون بالفرور طبیعت باذن خالقها آنرا بحیض مندفع می سازد **سوال**
خون را افضل ترین اخلاط چرا گفته اند **جواب** خون بدن را حسن و جمال می دهد
و محبوب طبیعت است زیراکه مناسب حیات و مزاج روح است ازانست که
چون مسهل می دهند تا مقدور طبیعتش نمی گذارد و دیگر اخلاط را برمی آرد **سوال** [۱۵۴] در امین

می خلایم تفرق حاصل می شود و فسادی در شکل نه جواب فساد شکل در خلش سوزن عیب تفرق است پس همچنانکه تفرق در وی غیر محسوس است فساد شکل نیز غیر محسوس سوال ۱۵۱ بعض قدما و غیرهم در باب فصد اختلاف دارند چه بعض علی الاطلاق منع کرده اند و برای اثبات مدعای خود سه دلیل ذکر نموده اند یکی آنکه دم مادهٔ وصل اعضا و ارواح است و موجب قوت و صحت پس این چنین چیز قابل اخراج نباشد دوم آنکه اگر خون جائز الاخراج می بود هر آینه مفرغی جهت دفع فضلهٔ آن مقرر می شد چنانچه بهر صفرا مراره و بهر سودا طحال است چه تهیهٔ هر امر ضروری لازمهٔ طبعی شده است باذن الله تعالی سوم آنکه جواز تنقیهٔ دم یا برای کثرت است یا برای ردائت او در هر دو صورت فائده متصور نیست بل ضرر مستحق اما در صورت کثرت ظاهر است که سخونت مزاج حاصل شود و خون مستزاد مستحیل بصفرا می گردد پس واجب تنقیهٔ صفرا باشد نه خون و کذا در حالت ردائت تغیر دم یا به برد است یا به حر اگر به برد است لامحاله تکاثف و قلت حجم در خون خواهد بود باین حالت اجازت باخراج روا نباشد و اگر تغیر به حر باشد شک نیست که لطیف آن بصفرا و کثیف آن بسودا استحاله می کند پس تنقیهٔ آنها واجب است نه تنقیهٔ دم جواب دلیل اول آنکه خون اگرچه مادهٔ اعضا و ارواح و باعث قوت است لیکن بشرط اعتدال است و هرگاه از اعتدال تجاوز کرده اخراج زوائد لازم است چه از کثرت مقدار و تمدد اوعیه حرارت غریزی را منغمر و مقهور سازد چنانچه در آتش اندک و بیشهٔ بسیار مرئی است ورد دلیل دوم از آنکه لانسلم که مراره و طحال مفرغه باشند صفرا و سودا را بلکه آنها خزانه اند مر آن دو خلط را که طبیعت باذن خالقها هر قدر که از آنها برای مصالح بدن مطلوب است در اینجا مهیا می دارد و بتدریج صرف می کند و اطلاق لفظ مفرغه برین دو عضو که خزانه است بر سبیل مجاز در کلام اطبا واقع شده والا مفرغه که عبارت است از مجمع چیزی که مفید نباشد بدیهی است که در اینجا صورت نمی بندد و بر تقدیر تسلیم اگر مفرغ ما بودن برای دم دلیل منع تنقیهٔ دی است باید که بلغم نیز نزد شما منهی الاستفراغ باشد که آنهم مفرغ ندارد ولیس فلیس ورد دلیل سوم از آنکه کثرت و حرارت دم شک نیست که عند افراط موجب استحاله آن بصفرا می شود و حدوث صفرا لامحاله مزید سوداء مزاج حار است پس تجویز فصد عند تکثر مقدار

بعد از تکون اعضای رئیس و دیگر قوی پس از حصول قوت طبعی موجود می گردد کما لا یخفی پس تسمیه
مولده باولی نظر بعمل اوست در بدن غیر **سوال** [۱۴۵] دماغ را مبدء اعصاب گفته اند با آنکه بعض
عصبها از نخاع رسته است **جواب** بهر آنست که نخاع از دماغ ناشی شده است پس هر چه
از نخاع رسته گویا از دماغ رسته لان مبدء المبدء للشی مبدء ذلک الشی **سوال** [۱۴۶] ثابت شده
که عصبها بجز عصبه مجوفه چشم همه غیر مجوف اند پس روح نفسانی چگونه دران نافذ می شود با اعضا
و مواد بلغمی چسان دران تداخل نموده احداث فالج و جز آن می نماید **جواب** هر چند اعصاب
جوف ندارد لیکن مسام و مسالک ضیقه دارد جهت نفوذ که جسمی است لطیف همین قدر منفذ
کفایت می کند زیرا که روح نافذ نیز قلیل المقدار می باشد الا روح نافذ که در عصبه مجوفه کثیر المقدار است
لهذا مجوف مخلوق شده تا جم غفیر دران تواند گنجید زیرا که تا مکان وسیع نبود جسم کثیر دران
نمی گنجد اگرچه لطیف باشد اما بلغم که از مناسبت تداخل می نماید در اعصاب در غایت
رقت و قلت می باشد **سوال** [۱۴۷] عضلات تمام بدن چه تعداد دارد **جواب** بالقصد و
نه عضله جسم می شمرند **سوال** [۱۴۸] مرض مفرد سه قسم است سوء مزاج و مرض ترکیب و تفرق اتصال
لاکن فی الحقیقت مرض تفرق اتصال نوعی است از مرض ترکیب پس تقسیم مرض مفرد بسه قسم
چگونه صورت بندد **جواب** شک نیست که مرض مفرد باعتبار ذاتش بر دو گونه است
زیرا که یا منسوب بمزاج است یا منسوب به ترکیب بهر آنکه تحقق صحت نیز باستوای مزاج و
استوای ترکیب است پس مرض هم بمقابل آن باشد لیکن باعتبار تخصیص عروض یا بعضو مفرد
یا مرکب یا بهر دو سه قسم می شود لامحاله سوء مزاج و سوء ترکیب و سوء هر دو پس این مرکب است
ازان دو اگرچه سومی نوعی است از دومی چنانچه گفته شد اما از جهت نظر بخصوصیات عروض
سومی را بتفرق اتصال مسمی ساختند و دومی را بمرض ترکیب که هم عام است مسمی گردانیدند
و اگرنه فی الحقیقت مرض ترکیب عام است و تفرق اتصال خاص زیرا که هیچ تفرق اتصال بدون
مرض ترکیب صورت نمی بندد اما مرض ترکیب تفرق اتصال لازم نیست مجوف شدن عضو را
مثلا تفرق اتصال ضرور نیست اما تفرق اتصال هر گونه که باشد سوء ترکیب لازم است
دلیل [۱۴۹] بعضے برآنند که تفرق اتصال غیر مرض ترکیب است و دلیل آورده اند که سوزن را در بدن

من المقدار الکافی فی اخراجه فان العلیل ینفع به وینتقش حرارته ونیز شیخ الرئیس هم
بعد لفظ ان امکن می فرماید الا الذین لهم استسقاء من احتباس الدم **سوال** ۱۴۱ مرض
وخم وفساد شهوت اشیای رديه مثل طین وخزف وجص واسفیداج وغیر ذلک چرا
بحبالی عارض می گردد **جواب** این علت در ابتدای حمل اکثر عارض مے شود تا ماه
سوم بسبب اجتماع فضول طمثیه در معده بسبب صغر جنین واحتیاج نبودنش برای انکه
دم طمث فضلهٔ اغذیهٔ طبعیه است بنا بر غذای جنین که محتبس مے گردد بالکلیه در اول خلقت
سوال ۱۴۲ هر رطوبتی که در بدن ایستد بر هیئت غیر طبعیه متعفن می شود پس رطوبت مجتمعه در
استسقاء زقی چرا عفونت نمی گیرد **جواب** تعفن رطوبت را شرط است که در یک
موضع واقف بود ونباشد آنرا مجاری که در وے اخراج یابد همچون آب در حوض
بایستد وخرج نشود وآب دیگر در وی بیاید بدان سبب بد بوکند واشیاء رديه دران
متولد گردد در بنجا چنین نیست بلکه رطوبتش حرکت می نماید واز دیاد ونقصان مے پذیرد
لهذا متغیر ومتعفن نمے گردد **سوال** ۱۴۳ مراد از مغیرهٔ اولی ومغیرهٔ ثانی چیست **جواب** منجمله
قوای ثلثه قوت طبعی که در کبد است دو قسم دارد مخدومه وخادمه اما خادمه پس منقسم میشود
بسوی چیزی که تصرف می کند در غذا برای بقاء شخص آن غاذیه ونامیه است وآنرا مغیرهٔ ثانی هم
می گویند ومنقسم مے شود بسوی چیزی که تصرف می کند در غذا برای بقای نوع آن مولده ومصوره است
وآنرا مغیرهٔ اولی هم گویند **سوال** ۱۴۴ عمل مولده ومصوره بعد عمل غاذیه است می بایست که غاذیه
را مغیرهٔ اولی ومولده را مغیرهٔ ثانی گفتندی **جواب** از انکه مولده نظر ببدن مولود تقدم
دارد بر غاذیه اگرچه اباولی واین را به ثانیه موسوم ساختند جهت فرق بینهما پس تسمیه مولده باولی
نظر بعمل اوست در بدن غیر والا نظر ببدن صاحب خود مغیرهٔ ثانی است زیرا که عملش بعد عمل غاذیه
در بدن بهر انکه عمل غاذیه در خون است وعمل مولده در منی وشک نیست که منی بعد خون متکون
مے گردد پس عامل در منی بالضرور باید که موخر از عامل در خون باشد لاکن پوشیده نیست
که این مولده که تصرف می کند در منی که مادهٔ مولود است از جملهٔ قوای مادر وپدر است نه از
قوای این شخص که از مادهٔ معموله موجود گشته زیرا که مولده که از جملهٔ قوای این شخص است

خلاصهٔ وجود نبی آدم آمد و زبان سوال بکشود و گفت سبب چیست که فرزند گاهی زینه می شود
و گاهی ماده آن حضرت مجیب شدند ماء الرجل ابیض و ماء المرأة اصفر فاذا اجتمعا تغلب منی الرجل منی
المرة اذکر باذن الله تعالے و نیز اطبای اساتذه می فرمایند که منی مرد سفید است و غلیظ بمنزلهٔ
النفخه و منی زن زرد است و تنک بمنزلهٔ شیر بالجمله بخوبی متحقق گشته که در نسوان هم منی حقیقی می شود نه رطوبت
محض **سوال** ۱۳۶ سبب موت فجأة چیست **جواب** اسباب موت ذیه هرگاه وارد مے گردد بر
قلب اگر قاهره بنود بدین نمط که باطل شود بآن مدافعتش ازان خفقان حادث می گردد و اگر موذی
قاهر بود قوت او حتی که باطل شود مدافعت آن پس اگر باطل گردد بآن حیات ازان موت فجأة
یعنی ناگهانی عارض مے شود و اگر باطل نشود حیات ازان غشی می آید **سوال** ۱۳۷ وقت
نوبت غشی رش ماء بارد علی الوجه چرا نافع مے شود و خصوصیت بالوجه چیست **جواب**
اذیت می رساند آب سرد بسبب سردی خود پس آگاه مے شود طبیعت و متحرک میگردد
ازان روح و دم و حرارت غریزیه بسوی خارج و بهوش مے آید مریض و خصوصیت رش
بالوجه برای اینکه حواس در وجه اکثر است چه آن اقرب است از دماغ پس مے گردد احساس
آن بالاذیت اکثر از باقی اعضا **سوال** ۱۳۸ فرق در ذرب و هیضه چیست **جواب** در
اسهال هیضه اکثر قی همراه مے شود و نیز هیضه مرض حاد است و سریع الانقضا و ذرب
مرض مزمن است و متطاول **سوال** ۱۳۹ فرق در اختلاف و خلفه چیست **جواب**
در اختلاف اسهال الاد وار مے شود و در خلفه اسهال بالاکوان **سوال** ۱۴۰ صاحب
قانونچه در استسقاء لحمی چرا اجازت بفصد مے دهد کما قال و انواعه ثلثة لطبلی و الزقی
و اللحمی و علاجه فی اول الامر اما للنوعین الاولین فالقی و اما للنوع الثالث فالفصد و
اما بعد الاستحکام فاسهال لطبیعة و حالانکه شیخ الرئیس ممانعت کلی می فرماید
یجب ان یجتنب صاحب کل الاستسقاء عن الفصد ان امکن **جواب**
استسقاء لحمی اگر بسبب احتباس دم عارض بوده باشد البته احتیاج فصد خواهد بود
ورنه حتی الامکان اجتناب واجب شمارند چنانچه صاحب مختار می فرماید
ان کان السبب فی هذا العلة احتباس دم الطمث او نحوه سیر حرف بفصد و قصرت

که می آید از آلات بول دائم بود تا مدت مدید و جریان مده که می رسد از اعضای ما فوق او دائم نباشد
بلکه تا یک دو روز آید بعید از آن می ماند **سوال** ۱۳۰ رسوب رمادی بول که دلالت می کند بر بلغم یا مده
فرق میانها چیست **جواب** فرق اینست که رسوب رمادی بول که از بلغم بود تنک بود و نه
کدورت و مائل شود بسوی بیاض بخلاف ثانی **سوال** ۱۳۱ از حدوث زحیر چرا اسقاط حمل میشود
جواب درین مرض طلب می کند صاحبش قیام متواتر و متصل می شود رحم بسبب مجاورت
معا مستقیم و ایذا می یابد بسبب حرکت قوی معا مذکور و متحرک می گردد رحم هم پس اسقاط می کند
سوال ۱۳۲ صاحب اسباب و علامات در بیان اسباب مرض بطلان ذوق می فرماید و سبب حصول انفصول
فی الاعصاب اللینیة الی تجیی بالحس المنبسطة علی اللسان و سطح انف درین کلام بحث است زیرا که
عصب که می آید بسوی لسان عصب واحد است پس لفظ جمع چرا آورده **جواب** چونکه جمیع اجزا
باعتبار شطایا جزئی است از اعصاب بسبب بودنش عضو بسیط که مشارک است در اسم واحد ازین
جهت لفظ جمع آورده شد **سوال** ۱۳۳ فرق درخناق کلبی و ذبحه چیست **جواب** درخناق کلبی
راس مرتفع کردن نمی تواند و برانفتاح عین قدرت نمی گردد اصلا و در ذبحه مقدرت بر بلع
طعام نمی گردد اگر کوشش هم بسوی ازدراد کرده آید تا هم اندرون حلق فرو نرود بلکه اکثر خروج
می کند بسوی منخرین و درین مرض کلام کردن هم دشوار بود **سوال** ۱۳۴ فرق مابین شحم کلی
و دسم اعضای دیگر چیست **جواب** ذوبان شحم کلی بکثرت می شود بسبب زیادتی شحم او و خارج
می گردد دفعة بوجه قرب او از احلیل و یافته می شود شحم متمیز از مائیت و دسم اعضاء آخر قلیل میشود
و خروج می کند شی بعد شی و با مائیت مختلط می باشد **سوال** ۱۳۵ در منی زن اختلاف ست بعضے
برانند که منی در زن نمی باشد و رطوبتی که هست از آن فرج است پس قول معتبر چیست **جواب**
کسانی که انکار وجود منی زن می کنند دلیلی قایم نکرده اند و علاوه ازین قول بعض بمقابله جمهور
فروغی ندارد چه همه ها متفق اند که مثل مردان زنان نیز منی دارند و حدیث نبوی بروایت انس
بن مالک که در صحیح مسلم آورده مستند عن انس عن ام سلمة حدث انها سالت نبی الله صلعم عن المرة
ترى فی منامها مایری الرجل فقال اذا رایت ذلک فاغتسلی پس وجوب غسل جهت خروج
منی است و همچنین منقول است از ثوبان که گفت یکی از دانشمندان یهود نزد حضرت خواجه عالم

طعم آن زائد از کیفیاتی نیست که حاصل می شود در مذوقات بلکه طعم آن مثل طعم آب است که تاثر نمی گردد
بآن عصب لسانی پس همین جهت ستوده شد وهوالذی لاطعم له ویغلب علیه الجوهر المائی
سوال ۱۲۳ وجه انحصار بر قوای ثلثه چیست جواب فعل قوت باشعور است یا بدون شعور اگر باشعور است
آنرا قوۃ نفسانیه گویند واگر بی شعور است مخصوص بحیوان آنرا قوۃ حیوانی نامند واگر اختصاص بحیوان نیست
آنرا قوۃ طبعی خوانند سوال ۱۲۴ سبب عطسه چیست جواب عطاس حادث می شود عند شوق طبیعت بر
دفع ریح نافخه غلیظه عن الراس ومادۂ این ریح رطوبت است پس هرگاه گرم شود دماغ وتحلیل یابد رطوبت وتحلیل شود
بسوی ریح معین میگردد بر دفع این ریح کما قال بقراط فی فصوله العطاس یکون من الراس اذا
سخن الدماغ ورطب الموضع الخالی فی الراس فانحدر الهواء الذی فیه فسمع له صوت لان
نفوذه وخروجه یکون فی موضع ضیق سوال ۱۲۵ لحم که متولد می شود از خون چگونه انعقاد
می پذیرد از حرارتش چه حرارت مفرق است وبرودت قابض ومکثف جواب حرارت تحلیل
می کند رطوبت خون را پس باقی می ماند اجزای ارضیه وحاصل می گردد استمساک سوال ۱۲۶
وجه تنقیه بدن از فضول بسبب حدوث شعر سائر جسد چیست جواب مادۂ شعر انجرۂ دخانیه است
که محتبس می ماند در مسامات تا مدتی پس منعقد می شود بجهت برد جلد ومی گردد شعر وخارج میشود
از اجسام یا بدماغ قوت دافعه ووصول انجرۂ دخانیۂ اخری که می رساند آنرا طبیعت پس طویل
میگردد شعر خاصتہ دران موضع که می رسد مدد وبرمدد لهذا بجهت خروج شعر تنقیه می یابد بدن
از فضول سوال ۱۲۷ فرق در نبض سریع ومتواتر چیست جواب نبض متواتر ماخوذ است از
زمان سکون وسریع ماخوذ است از زمان حرکت وفرق دوم اینکه متواتر مدرک می شود بحرکتین
وسریع مدرک نمی گردد بحرکت واحد سوال ۱۲۸ رئیس الاطبا فخر الحکما بقراط در فصول خود می
فرماید شرب الشراب ینفع الجوع یعنی نوشیدن شراب فائده می کند گرسنگی را این قول
بالعکس است چه شراب مفرت می رساند در حالت گرسنگی بجهت تسخین جواب مراد در اینجا
جوع کلبی است وآن اکثر از خلط حامض پیدا می شود یا از برد مکثف وشراب بسبب تلطیف
وتسخین وعطریت خود شفا می بخشد این مرض را سوال ۱۲۹ فرق درمیان رسوب بول مدی که
می آید از آلات بول ودرمیان مده که می رسد از اعضاء ما فوق او چیست جواب جریان مده

نمیگردد آب بجای روغن در چراغ **سوال** ۱۱۶ مزاج جانب سلیم مفلوج چرا گرمی می پذیرد کما قال جالینوس
وقد یحمی مزاج الجانب السلیم **وایضاً** قال الشیخ قد یعرض للشق السلیم ان یکون مشتعلاً کانه فی نار والآخر
المفلوج کانه فی ثلج **جواب** هرگاه مستولی می گردد حرارت قلب و کبد بر دماغ گرم می شود
مزاج سلیم مفلوج و ایضاً ممتنع شود روح نفسانی از نفوذ در شق مفلوج بسبب انسداد طریق
خود مندفع می گردد بسوی جانب سلیم و **وجه دوم** اینکه شق مفلوج هرگاه ضعیف شود از جذب
دم جاری می گردد دم بسوی شق سلیم و تابع می شود او را روح و **وجه سوم** ۱۱۷ انکه هرگاه معالجه
کرده شود از ادویه مسخنه تا مدت ممتد در شق مفلوج پس بالضرورت مؤثر می گردد حدت او بسوی شق
سلیم **سوال** ۱۱۸ ناصور عین چرا عسر الاندمال است **جواب** بوجه اینکه این عضو رطب رقیق الجوهر است
و سخیف پس رطب بماند قرحه دائماً و مرتهل می باشد همیشه لهذا روئیده نمی گردد گوشت آن عضو و آن
رطوبت دائم متحرک می ماند و ایضاً ممکن نمی تواند شد استعمال ادویه حاده کاویه بسبب خوف ذوبیت
عین و گمان زیادتی حجم ورم ازین جهت عسر الاندمال ست **سوال** ۱۱۹ در علت ازدیاد رطوبت بیضیه چرا
دیده می شود از بعید اکثری از مرئیات اقرب **جواب** وجهش اینکه روح بسبب کثرت رطوبت بیضیه
غلیظ می شود و متکاثف و کم می گردد اشراق و شفافی او پس هرگاه متحرک شود بسوی مکان بعید
لطیف می گردد غلظ او و معتدل می شود قوامش پس دیده می شود اشیا باستقصا **سوال** ۱۲۰
صاحب اسباب و علامات در علامات ورم حار کلیه چرا حدوث قشعریره قبل از انفجار بیان فرموده حالانکه
قشعرار از انفجار ورم و مرور مده بر عضای حساسه حادث می شود **جواب** چه عجب که قشعرار از بخره
متعفنه منفصله از مادهٔ ورم حادث می گردد که مرور می کند بر عضای حساسه **سوال** ۱۲۱ وجه تسمیه مرهٔ
صفرا چیست **جواب** بسبب بودن طعم مرهٔ صفرا مریعنی تلخ و نیز بجهت موضعش که مراره
است **سوال** ۱۲۲ مراد انحصار تولد صفرای کراثیه در معده چیست کما قال صاحب القانون تحیه
وتولدها انما یکون فی المعدة **جواب** وجه حصر تولد صفرای کراثی در معده باعتبار
اکثریت است چرا که بعض این صفرا در کبد هم تولد مے یابد کما قال الشیخ تولد هذا الصنف
اکثر ما یکون فی المعدة **سوال** ۱۲۳ باعتبار طعم چرا بلغم تفه شمرده مے شود زیرا که معنی
تفه بے مزه است که هیچ طعم ندارد **جواب** بلغم تفه مراد از عدم طعم نیست بل مراد ش اینکه

تپ حاد **سوال** ۱۰۸ فرق در قرانطیس و سُبات چیست **جواب** در سُبات علت بذیان مے شود
سوال ۱۰۹ فرق در اختناق الرحم و سُبات چیست **جواب** در اختناق الرحم لون و جہ تغیر نمی پذیرد
و بر کلام متکلم اطلاع نمی یابد مادام کہ در اختناق است **سوال** ۱۱۰ براز اخضر و لیل لطفای حرارت
غریزی مقرر کردہ اند نہ بول اخضر را سببش چیست **جواب** صنع در برازی سبب قوی حاصل نمی شود
بخلاف بول کہ بنابر شفافیت بادنی صانع متلون می گردد پس قیاس بول بر براز درین امر
لازم نباشد **سوال** ۱۱۱ فرق در جمود و سبات چیست **جواب** در سُبات انقباض چشم
عارض می گردد و در جمود انفتاح عین لاکن این فرق اکثری است نہ کلی و دیگر اینکہ استغراق
نوم ثقیل در سبات بتدریج می شود و جمود دفعۃً عارض می گردد دیگر فرق اینکہ سبات تا مدت
ممتد می ماند و جمود منقضی می گردد در مدت اقل و اینکہ در سُبات نبض لین می شود و در جمود
صلب **سوال** ۱۱۱ فرق در ابلیمیا کہ نوعی از صرع است و در سکتہ چیست **جواب** خروج زبد در
ابلیمیا لازم و جمیع عوارض درین مرض بخفت و در سکتہ باشتداد **سوال** ۱۱۲ سبب امتناع جماع
بہیتی کہ نسا بالای رجل بود چیست کما قال القرشی فی الموجز وارد اشکال الجماع ان تعلوا
المرۃ الرجل و ہو مستلق **جواب** بسبب دشوارے خروج منی است بسا اوقات باقی می ماند
در حشفہ بقیۂ منی پس متعفن می گردد بلکہ اکثر اوقات سیلان می کند رطوبت از فرج بسوی ذکر
سوال ۱۱۳ موجب انقلاب مسہل بقی چیست **جواب** سبب انقلاب مسہل بقی یا ضعف معدہ است
یا بسبب بودن مستفرغ ذو الحجم یا بوجہ یبوست ثفل یا بحبت کراہیت دوا **سوال** ۱۱۴ سبب انقلاب قے
بطریق اہمال چگونہ است **جواب** سببش یا شدت جوع است یا بسبب بودن مقی صاحب
ذرب یا غیر معتاد بقے **سوال** ۱۱۵ تشنج یا بس چرا بریت نمی پذیرد **جواب** ہر گاہ تحلیل شد
رطوبات اصلیہ کہ مقرر است در جوہر اعضا اعادۂ آن ممکن نمی تواند شد والا اگر چنین بودی طریق
دفع شیخوخت ممکن شدے بل سبیل موت مسدود گشتی و وجہش اینکہ این رطوبات اصلیہ عبارت است
از رطوبتی کہ نضج می یابد در اوعیۂ غذا اولاً پس در اوعیۂ منی پس در اوعیۂ رحم تا اینکہ جزو بدن گردد
ازینجہ رطوبات کہ متولد می شود از غذا در بدن بعد ولادت نہ نضج می یابد مگر در اوعیۂ غذا پس
صلاحیت نمی یابد از بودن بدل ما یتحلل از رطوبات اصلیہ و نہ اینکہ قائم مقامش گردد چنانچہ قائم

که در جسد آنها زیادتی بلغم بود و قتیکه استعمال ریاضت کنند و تدابیر سخنه بعمل آرند بسیاری می شود در بدن شان صفرا با بلغم پس بهمین جهت مخصوص شد حمی مرکبه از بلغم و صفرا از سائر مرکبات باسم خاص و آن شطر الغب است که مرکب است از حمی بلغمی و صفراوی و چونکه اکثر مرکبات دوره میکنند شبیه بدورهٔ مفرده ازین جهت سزاوار نیست که اعتماد نماید طبیب در تعریف حمیات بادوار بلکه لازم است که استدلال کند براعراض لازمهٔ مخصوصه پس گاهی می آید حمی از ترکیب غبیّن و ثالثین هر روز و این دو حمی بلغمیه است پس هرگاه معالجه نماید طبیب در اشتباه حمی بلغمی تبدایر بلغمیه هر آئینه هلاک شود مریض لامحاله **سوال** ۱۰۱ در امراض دمویین طبیعت بعد فصد چرا واجب می شود حالانکه فصد استفراغ کلی است **جواب** برای اخراج اخلاط دیگر و مادهٔ مابقی تنقیه از کینات واجب میشود خصوص در صداع دموی بعد فصد قیفال تلیین طبیعت لازم است تا جذب نماید خون از اعالی بسوی اسافل بضرورت خلا عوض اخلاط مخرجه **سوال** ۱۰۲ صاحب اسباب و علامات در علامات صداع ریحی می فرماید و علامته التمدد والضربان در لفظ ضربان اعتراض وارد میشود چرا که ضربان از ریاح عارض نمی گردد خاصتهٔ از ریاح غلیظه کما قال ابن سرافیون فی الصداع ان کان مع الوجع تمدد بلا ثقل و لا ضربان فالعلة هی الریح و قال الرازی فیه ان کان لعلیل یلحق تمدد الراس من غیر ان یکون معه ثقل او ضربان تبین ان العلة من الریح **جواب** لازم می شود در صداع ریحی شدت ضربان اصداع بسبب انجرهٔ غلیظه و تنقیهٔ روح ازان پس متحرک می شود شرائین اصداغ و محسوس می گردد ضربان شدید کما قال الرازی فی الفاخر و یلزمه شدة ضربان الاصداغ **سوال** ۱۰۳ در سکر و خدر چه فرق است **جواب** در خدر نقصان قوای حساسه می شود مع کسل و سکون بخلاف سکر که آن بطلان قوای حساسه است مع اضطراب و تقویت حرکات **سوال** ۱۰۴ فرق در حمره و سرسام دموی چیست **جواب** در سرسام حار عقل زائل می شود و حمی مطبقه لازم می گردد و حمره بدون حمی می شود و زوال عقل نمی گردد **سوال** ۱۰۵ در دوار و صرع چه فرق است **جواب** سقوط در صرع اضطراری است و در دوار اختیاری **سوال** ۱۰۶ در سُبات سهری و لیثرغس چه تفاوت است **جواب** لون و چه در سُبات سهری آنچنان متغیر نمی شود چنانچه در لیثرغس می شود در سبات سهری انفتاح عین و لازم نمی گردد

که ترکیبش باثنائی است و آن ده قسم است دمویتان صفراویتان بلغمیتان سوداویتان دمویه مع
صفراویه دمویه مع بلغمیه دمویه مع سوداویه صفراویه مع بلغمیه صفراویه مع سوداویه بلغمیه مع سوداویه
و هر واحد ازان یا داخل عروق است یا خارج عروق یا احدی ازان داخل عروق و دیگری خارج
عروق پس می رسد تعدادش از ضرب ده در چهار تا چهل قسم و ترکیبش یا ثلاثی است و آن بست قسم
دمویات ثلث صفراویات ثلث بلغمیات ثلث سوداویات ثلث دمویتان مع صفراویه دمویتان
مع بلغمیه دمویتان مع سوداویه صفراویتان مع دمویه صفراویتان مع بلغمیه صفراویتان مع سوداویه
بلغمیتان مع دمویه بلغمیتان مع صفراویه بلغمیتان مع سوداویه سوداویتان مع دمویه سوداویتان مع صفراویه
سوداویتان مع بلغمیه دمویه مع صفراویه و بلغمیه دمویه مع صفراویه و سوداویه دمویه مع بلغمیه و سوداویه
صفراویه مع بلغمیه و سوداویه و هر واحد ازان یا اینکه اجزای ثلثه آن داخل عروق است یا خارج عروق
یا احدی داخلاً و آخران خارجاً و یا بالعکس پس می رسد تا یکصد و بیست قسم و ترکیبش یا رباعی است
و آن سی و پنج اند ده ازان در دمویه اند یعنی اربع از دمویات ثلث من الدمویات مع صفراویه ثلث
من الدمویات مع بلغمیه ثلث من الدمویات مع سوداویه دمویتان مع صفراویتان دمویتان مع
بلغمیتان دمویتان مع سوداویتان دمویتان مع صفراویه و بلغمیه دمویتان مع صفراویه و سوداویه
دمویتان مع سوداویه و بلغمیه و نه ازان صفراویه و هشت در بلغمیه و هفت در سوداویه و واحد در
ترکیب اربعه و هر یک ازان یا اینکه اجزای اربع آن داخل عروق است یا خارج عروق یا بالعکس
یا اثنان داخلین و آخران خارجین پس برای هر یک از اقسام هفتده نوع باشد پس هرگاه ضرب
دهیم در خمس و ثلثین می رسد اعداد ممی مرکبه پنج صد و شصت قسم منجمله آن دو صد و سی قسم از
تکرار شصت و هشت قسم از دمویه و شصت و یک از صفراویه و پنجاه و چهار از بلغمیه و چهل و هفت
از سوداویه و باقی می ماند سه صد و سی قسم و علی هذا القیاس خماسی و مافوق او مگر اکثری از
حمیات مرکبه که واقع می شوند یا از صفرا میشوند یا از بلغم چرا که خون را اکثر نگاه میدارد طبیعت از عفونت حتی او
و سودا قلیلة الوجود است بعید می ماند از عفونت اما بلغم و صفرا متعفن می شوند بسهولت بسبب
رطوبت و حرارت. و اکثر جمع می مانند در جسم پس اکثر کسانی که در جسم شان صفرا کثیر می شود هرگاه
ترک کردند ریاضات معتاده کثیر می گردد در بدن شان بلغم و مجتمع می شود یا صفرا یا اکثر کسانی

امراض و اسباب و علامات خصوص از تفرقه بین المتشابهات پس آنهمه تحت دعا جالینوس
هستند حیث قال کثر الله بهم عدد الملقا بر یعنی خداوندا بکثرت کنا دعدد های متقابر
این چنین اطبار سوال ۹۸ سبب حدوث لرزه بدون تپ چیست جواب آنهم
مرضی است که گاهی ناقض عارض مے گردد باد وار بدون سخونت حمی و سبش بلغم زجاجی است
که منتشر می شود در بدن بلا عفونت و متحرک می گردد باد وار و می ریزد بر عضلات پس ایذا
میرساند آنرا بسبب برد خود الا نمی رسد بسوی حمی بسبب خالی بودنش از عفونت سوال ۹۹ فرق
در برص عسر البر و برص سهل البر و بهق ابیض چیست جواب رنگ برص عسر البر شفاف
و املس و براق مثل صدف مے شود بسبب کثرت مائیت در عضو و سفیدی او
غائص مے گردد در لحم و جلد و عظم و شعر که روئیده می شوند انهم سفید می نمایند بجهت
انعدام حرارت از استقرار بلغم در قعر عضو و جلد عضوش پست تر و انزل از سائر اعضاے شود
و متزهل می گردد عضوش هرگاه غمز کرده آید از دست بسبب رخاوت و سخافت لحم او و نیز اگر
سوزن خلیده شود خون نخواهد داد جلد او بلکه رطوبت مائی سفید خواهد برآید و ایضاً اگر دلک کرده شود
سرخ نخواهد شد زیرا که خون تحت جلد نیست که منجذب گردد بسوی ظاهر بشره از
حرارت دلک پس برص این قسم البته متعسر البر ست زیرا که فضل بلغمی هرگاه جزو عضو گردیده
ممکن نیست که مستفرغ شود از مسهل و قی اما برص سهل البر و هرگاه بمالند جلد او سرخ گردد و
باخشونت قلیل می شود و شعر شدید البیاض روئیده نمی شوند و نیز وقتیکه اخذ کرده شود
جلد عضوش از ابهام و سبابه و جدا کرده شود از لحم و خلیده شود سوزن خارج می گردد
خون بسبب ضعف علت و عدم استیلاء آن و علامت بهق ابیض اینست که سفیدی او
شدید البیاض نمی شود بلکه قریب بلون جلد می نماید و نیز غائص نمی شود در جلد و نه املس
میگردد سطح او بسبب قلت رطوبت لزجه و علی الاکثر مستدیر الشکل می شود و نیز رنگ شعر جلدش
سیاه و یا اشقر مے نماید بسبب ضعف و اشتداد علت و ایضاً هرگاه سوزن خلیده شود خون خالص
از جلد بیرون می آید سوال ۱۰۰ حمیات مرکبه بچند قسم مربوط است جواب بتفصیل حمیات مرکبه
الاعدست نگویم قدر که بالنفس بحیطهٔ انضباط آورده است یا فقد و گفت قسم است بنابر افادهٔ شائقین می نویسم

مکث کردند از علاجش بخوف هلاکتش تا اینکه نوبت بدار العدالت رسید و سوال کردش از نایب السلطنه
اینکه حکم فرماید بنام اطبا جهت معالجه پس ناچار حسب الامر حاکم عدالت قطع کردند طبیبان هر دو
نشیمن او و باقی ماند بعده چندیوم پس جان بحق تسلیم نمود و نزدیک قطع کردن هر دو نشیمن او وزن
کردند پس وزن هر دو خصیه بقدر هفتده رطل سنجیده شد که قریب هشت آثار بموجب موازنه هند
می شود سوال ۹۷ فرق در ذو سنطاریای کبدی و معوی چیست جواب ترجمه ذو سنطاریا
در لغت یونانی قروح امعاست مگر بعض اطبا اطلاق می کنند بر لازم او و آن یا اسهال دموی
است که باز خیر باشد و فرق کرده می شود بچند وجوه اول آنکه در کبدی درد نمی شود مگر محسوس می کند
علیل گاهی گاهی وجع قلیل بخلاف معوی که در و درد بشدت می شود بسبب عیسیت معا دوم در
کبدی خون باد وارمی آید یعنی دو سه روز آمده محتبس می شود بخلاف معوی که مستفرغ می گردد
خون دران علی الاتصال بدون سکون سوم اینکه در کبدی لاغر می شود سخنه بجهت عدم قبول
اعضا غذائی را که از جگر می رسد بخلاف معوی که در و لاغر نمی گردد جسم مگر در حالت افراط و
طول زمان چهارم اینکه در کبدی مستفرغ می شود خون خالص غسالی بلا اختلاط خراط مگر
در حالت افراط البته آمیزش خراط خواهد شد چه دران حال خرا شیده می شود سطح امعا بخلاف
معوی که در ابتدای آن استفراغ مرار می شود پس جراده می آید پس خون و اجسام غشائیه
میرسد بعده قیح مختلط می آید پنجم آنکه کبدی شدید التنن می شود بسبب حرارت در رطوبت او بخلاف
معوی بجهت برودت و یبوست امعا نظر بران طبیب را لازم که بغور تشخیص نموده رجوع بمعالجه
نماید تا در خطا نیفتد چنانچه ملا نفیس می فرماید فان کثیرا من ذو سنطاریا کبد فیظن انه معویة فیعالجه
و یهمل امر الکبد فیهلک العلیل و جالینوس می فرماید که من نمی شناسم قوم کثیر را که مبتلا شده بودند
درین مرض پس هلاک شدند بسبب قلت معرفت اطبا بتفرقه بین النوعین از ذو سنطاریا پس در
اکثر اوقات در مغالطه افتاده اند از معالجه کبد که گاه می شود دم کبدی مع خلط مراری پس خرا شیده
می گردد امعا و خارج می شود براز یا خراط پس توهم کردند اینکه این مرض سحج الامعا
است در اینصورت واجب است که معرفت تفرق بینهما حاصل نمایند تا در مغالطه نیفتند
انتهی و ملا نفیس می فرماید که اکثر اطبا که درین مرض مغالطه می خورند و مستغنی هستند از معرفت

باطل می گردد بصارت و وقتیکه زائل کرده می شود آب مذکور از قدح عود می کند بصارت پس بهمین جهت رطوبت جلیدیه اشرف اجزاء عین است که مخلوق شده است در وسط عین و باقی اجزاء چشم مثل خوادم اند و مزاحش باید دیا بس است و غذا می باید از رطوبت زجاجیه و تسمیه آن بجلیدیه بوجه صفائی و براقیت است و نیز بسبب جمود چنانکه جلید منجمد می گردد و این رطوبت بعد طبقه عنکبوتیه است که در هر وسط واقع شده از طبقه مذکور و رطوبت زجاجیه **سوال** ۹۲ مبدء آواز انسان و حیوان کدام عضو است **جواب** قصبه ریه آله اصوات است بهمین جهت از غضاریف کثیره مخلوق گشته است چه اگر از استخوان آفرین می شد آواز سخت و کریه می برآورد و اگر از عضاء لینه پیدا می شد صوت خیلی باریک و نرم صادر می گشت و غضروف چونکه متوسط در صلابت و لینت است معهذا غضاریف کثیره واسطه ترکیب قصبه ریه گشته **سوال** ۹۳ امعا از اعصاب مضاعف چرا مخلوق شد **جواب** امعاء ذو طبقتین مخلوق گشته برای استحکام تا اگر آفتے بیک طبقه برسد طبقه ثانی قائم مقامش گردد **سوال** ۹۴ اکثری از امعا معوج چرا مخلوق گشته **جواب** معوجة الوضع بودن اکثر امعا عاری از مفاد نیست چه دران طول مکث ثقل طعام می شود تا اخذ می کند جگر منجمله آن چیزی را که صلاحیت تغذیه می دارد و الا احتیاج می شد که می خورد انسان غذا دائما چند مرتبه متواتر و محتاج می بود هر ساعت بسوی براز **سوال** ۹۵ موجب خلقت دو وعاء کلیتین چیست کلیه واحد چرا مخلوق شد **جواب** منفعت کلیتین اینست که آن هر دو جذب میکنند مائیت را از جگر و جدا می سازند ازان خون پس چونکه فضول مائیت کثیر می شود لامحاله ضرور افتاد که دو عدد مخلوق شوند و اگر یکی کلان آفریده می شد هر آینه مزاحمت و بد هیئتی رومی نمود **سوال** ۹۶ سبب تعظیم خصیتین چیست **جواب**

جمهور اطبا بجز فرهی تصریح مادهٔ موجبه نکرده اند چنانچه می گوید صاحب اسباب و علامات قد یعرض للخصیتین بان تعظیما لاعلی سبیل الورم بل علی سبیل الهمین پس پیدا نمی شود منی کما ینبغی بجهت آنکه پریشان می ماند حرارت عزیزیه بسبب عظم مکان و صاحب این علت عاجز می گردد از مشی نزدیک یا دقی بزرگی آنها و باز می ماند اکثر از حرکات چنانچه حکایت می کند مسیحی که شخصی بود در شهر دمشق که بزرگ شده بود ندهر دو خصیتین او حتی که کیسه های هر دو انثیین بقدر یک سبوچه کلان شده بود ند پس متعذر بود از حرکت کردن و بخواب رفتن تا آنکه اختیار کرد موت و رسید بسوی بیمارستان نوری و طلب نموده معالجه خود از جراحت اطباء

وگاه می دارد بحال خودش چهارم اینکه آب ترمی سازد اعضا را پس انسان محتاج می شود هر آئینه
بسوی آب برای حفظ صحت وبقای حیات بدلیل قوله تعالی کل شیٔ حی من الماء پس باوجود این
چنین احتیاج آب غذائی دهد تنها مگر در حالت ترکیب چنانچه صاحب موجز می فرماید الماء لا یغذو
لبساطته انما یستعمل لترقیق الغذاء وطبخه وبدرقته لتنفیذه فی المجاری الضیقة سوال ۸۸ وجه تسمیه
ودی وطنین وفرق بینهما چیست جواب ودی در لغت آواز زنبور را می گویند وطنین آواز
مگس ونیز آواز نشست است ودر عرف اطبا صوتی است که می شنود انسان در باطن نه از خارج
وفرق در هر دو آنست که صوت ودی الین واعظم می شود وآواز طنین تیز وباریک می نماید گر
اطبا بمعنی واحد استعمال می کنند سوال ۸۹ دندان در دمی پذیرد یا نه جواب متقدمین موافق
اند که دندان در دمی پذیرد بوجه آنکه حس ندارد اما عصب متصله که در اصول دندان است درد
می پذیرد کما قالوا ینبغی ان یعلم ان الانسان فی نفسها لا یوجد لها وجع مگر جالینوس مخالفت دارد
ومیگوید بدلیل لماحس ویتالم کما یتالم الشفة وینحدر کالاعضاء الحساسة واختیار کرده است این قول را
ثابت این قره وقال هذا دلیل شاف لاکن اساتذه بالاتفاق اند که دندان هرگز درد قبول
نمیکند چنانکه سالفنیس بالاجمال که می نویسد ترجمه اش اینکه دندان از جمله استخوان است واستخوان حس
ندارند چه وقتیکه می شکنند جزوی از اجزای وی درد نمی کند ودردکه عارض می شود بوجه عصب
اصول دندان است یا بسبب ورم عمور الم می گردد پس آنرا خیال کرده می آید که خاص دندان الم
پذیرست سوال ۹۰ دندان هرگاه ثابت شد که حس ندارد پس قبول فضول چگونه می کند چه
می بینم که اکثر انسان بسبب عدم پرداخت سبز وزرد ونیلگون بالوان مختلف متغیر ومتلون می شود
جواب خضرت وصفرت وسولون انسان بسبب قبول کردن فضول وارده نمی گردد بلکه
فاسد می شود غذای دندان بوجه رداءت مزاج آنها وبهمین جهت دقیق می شود جرم آنها لیکن در
این امر هم بحثی است طولانی هرچه اختلاف کرده اند اطبا وایراد نموده است سالفنیس در شرح اسباب
وعلامات اقوال وجوابات هریک بشرح وبسط تمام در بحث سرسام اما این رساله گنجایش نداشت
لاجرم بر خلاصهٔ جواب اکتفا رفت سوال ۹۱ بصارت از کدام جزو منجمله اجزای عین تعلق دارد
جواب بصارت متعلق است از رطوبت جلیدیه چه هرگاه آب حائل می شود میان جلیدیه ومحسوسات

بیتن پدید آید و بدستور اگر بادیان آب سرد سائیده بنوشانند بخلاف عطش صفراوی که بخر تبرید
نفع نمی یابد **سوال** ۸۱ وجه تسمیه معاء اثنا عشری چیست **جواب** وجه اینکه طولش دوازده انگشت است
از دست صابش **سوال** ۸۲ وجه تسمیه معاء اعور چیست **جواب** هر چه از فضلهٔ غذا بر روده مذکوره
وارد می شود واقف و ساکن می گردد بل زود از ان خارج میشود لهذا باعور موسوم شد **سوال** ۸۳
در قانون مرقوم است که نبض منشاری سریع و متواتر مختلف الاجزاست در عظم و انبساط و دلین
و صلابت مگر مؤلف قانونچه علی الاطلاق آنرا صلب گفته پس تطبیق چگونه بود **جواب** لاریب
که جزوی از عرق درین نبض معرا از صلابت نیست غایت آنکه در صلابت اختلاف است
که بعض اجزا صلب میشود و بعض صلب و مراد ازین کبیر شیخ الرئیس و توابعین او می فرمایند. نبض منشاری حقیقی مستو
نیست بلکه مراد ازان لین نسبتی بود **سوال** ۸۴ وجه تسمیه بول به قاروره و تفسره و دلیل چیست
جواب قاروره شیشه را گویند که دروی بول اندخته بر طبیب عرض کنند و تفسره
بوجه اینکه آن تفسیر احوال مریض می نماید و دلیل ازین جهت نامیدندش که آن ظاهر و
روشن می نماید برای طبیب از کیفیت مریض و اطلاق این الفاظ بر بول از قبیل تسمیه
حال باسم محل است **سوال** ۸۵ بعد غذا سکون باید یا حرکت **جواب** بعد غذا سکون
لازم است کما قال الشیخ و اما الغذاء فیجب بعد تعدیل مقداره و السکون بعده و جهش اینکه
هاضم طعام بوسطهٔ اجتماع حرارت می شود در بدن و آن از سکون حاصل می گردد و
حرکت مانع اجتماع حرارت است **سوال** ۸۶ شرب آب باین طعام باید یا بعد طعام
جواب شرب آب بروقت عطش صادق جایز است درمیان غذا باشد یا بعد غذا کما قال الشیخ
و اما الماء فوقته لعطش سواء کان علی الطعام او بعده **سوال** ۸۷ آب غذا می دهد یا نه **جواب**
آب غذا می دهد بل بدرقهٔ طعام است که رفیق می نماید آنرا تا که سهل شود نفوذ و در مجاری ضیقه که در
ادخال طعام ممکن نیست بانفراده زیرا که طعام در اکثر غالب می شود بران اجزاء ارضیه و بهمین جهت احتیاج
می شود در اکل فواکه بسوی شرب آب بجهت غلبهٔ یابست بر فواکه دوم اینکه متوجه شود حرارت غریزی
نزدیک تناول اغذیه بسوی باطن پس اگر نرسد آب هر آئینه محترق گردد غذا در معده چنانکه محترق میشود
هر چیز که در دیگ پخته شود بدون آب سوم آنکه آب تسکین می دهد سوزش و حدت حرارت را

ندارد **سوال** بچه وجه می فرمایند اساتذهٔ این فن که ستردن موی سر در هر چهل روز یکبار تبه باید کما قالوا ینبغی ان لا یحلق الا فی کل اربعین یوما مرة واحدة **جواب** ازین جهت که از مرور حدید بر سر میگریزد دماغ و مورث می شود ظلمت بصر را و سهر می آرد **سوال** چه تصریح کرده اند در کیفیت خلقت عین **جواب** بعض اطبای فرمایند ینبغی ان یکون عین الشخص بمثل شبر من شباره یعنی سزاوار است که چشم انسان بقدر حصهٔ هشتمی شبر باشد از شبار صاحبش پس چشمهای هر کس که عظیم و واسع از مقدار معینهٔ مذکوره بود استدلال کرده می آید بر اینکه آن شخص کسلان و بلید خواهد بود و چشم هر کس که کوچک از مقدار مسطور بود و باندرون غائر آن کس خبیث و مکار و بد باطن خواهد بود و هر کس که چشمش ظاهر بود جاهل و قبیح باشد و چشم هر آدمی که سواد عینش بشدت سیاه بود خلیق و سلیم و نیک خواهد بود و دوست خواهد داشت خیر و صلاح را و شخصیکه چشمش بشدت سرخ باشد مغضوب لغضب بود و هر عین که مائل بزردی باشد استدلال کرده می آید بر اینکه صاحبش سفاک و مار شر و قتال خواهد بود و هر که چشمش بطی الحرکت بود صاحب آن ذو مکر خواهد شد و نیز سرعت نظر با سرعت تعیین دلیل بر مکر و فریب است و چشم هر کس که سبز مائل بزردی مثل فیروزه بود و در دوران نقطه های سرخ مثل خون نمایان باشد استدلال کرده می شود بر اینکه صاحبش شریر ترین مردم خواهد بود خصوصا هر که قامتش طویل و دندانش کج بود و بهترین چشمها چشم شهلاست پس اگر شهلت شدید الزرقه بود و نه ظاهر شود بران زردی یا سرخی استدلال کرده می آید بر شدت فطانت و لطافت طبع بگذاشی شرح القانونچه **سوال** کیفیت خلقت اذن چیست **جواب** گوش انسان لائق است که ثلث شبر بود از شبار صاحبش پس گوش هر کس که ازین مقدار طول بود آن کس طویل العمر خواهد بود و هر که گوش او از مقدار معینهٔ مذکوره کوچک باشد پس آن شخص جبان خواهد شد و قاصر بر امور و قانع بر قلیل از معیشت دنیا خواهد بود **سوال** موجب استماع اصوات چیست **جواب** هوا که حامل اصوات است هر گاه بر سد منتهای صماخ که مسمی است بحوبه و به عصب مفروش و تا انتهای صماخ و حوالی آن بغشاء طبلی در حرکت می آرد هوائی را که قائم است در حوبه و تموج می نماید پس منفعل می گردد عصب و حاصل می شود سماعت **سوال** فرق در عطش صفراوی و تشنگی بلغم شور چیست **جواب** خاصهٔ بلغم شور این ست که از آب سرد ساکن نشود و اگر بر عطش مصابرت نموده شود و جرعه جرعه آب نوشیده آید سکون

حال الحصول و استرداد ش در حال زوال سوال ۶۷ تعریف مرض چیست جواب مرض هیئت بدنیه
غیر طبیعیه که موجب می شود ازان بالذات آفتی در افعال سوال ۶۸ تعریف صحت چیست جواب
صحت هیئتی است که بدن انسان در مزاج و ترکیب خود می شود بآن حیثیت که صادر شود ازان
افعال سلیمه سوال ۶۹ روح چیست جواب در عرف اطبا روح جسمی است لطیف که حادث
می شود از بخره اخلاط و تکون می یابد در تجویف ایمن قلب پس بخشی ازان بلبد رسیده طبعی موسوم
گشته و حصه بدماغ رسیده نفسانی نامیده شد و آنکه در قلب باقی ماند بحیوانی گفته شد
بهر کیف از سه قسم بیرون نیست سوال ۷۰ جالینوس و ابو سهیل مسیحی گفته اند که روح از هوای
مستنشق پیدا می شود جواب این قول باطل است و خلاف مذهب فلاسفه چه روح
قوی می گردد از تناول اغذیه و ضعیف می شود از قلت و انعدام غذا نجی که جالینوس و
ابو سهیل مسیحی می گویند اگر چنان می بود هر آئینه باقی می ماند روح از هوای مستنشق خواه غذا وارد
می شد یا نه سوال ۷۱ سبب نوم چیست جواب نوم حالتی ست که عارض می گردد برای
ذی حیات که ساکن می گردد نفس از استعمال حواس ظاهره و حرکات ارادیه و لازم می شود ازان
رجوع روح نفسانی و منقطع شدنش از آلات بسوی مبدء نه بالکلیه بلکه منبعث می گردد قدری
ازان بسوی آلات نیز سوال ۷۲ سبب بیداری چیست جواب بیداری حالتی است که عارض
می شود بنا بر حیوان بروقت انصباب روح نفسانی بسوی آلات حس و حرکت ارادیه سوال ۷۳
وجه حصر بچهار سنان چیست جواب بدن خالی نیست از اینکه یا در تزاید است یا نه اول سن
نموت و ثانی یا اینکه در انبات است یا در تناقص اول سن وقوف است و ثانی یا اینکه تناقص
دران محسوس شود یا نه اگر محسوس شود سن شیخوخت است والا نه سن کهولت سوال ۷۴
وجه تسمیه سن وقوف چیست جواب ازین جهت که رطوبت غریزیه در سن کافی می گردد برای
حفظ حرارت غریزیه پس درین عمر حرارت باقی و واقف می شود بر حال خود نه زیاده می گردد
و نه کم سوال ۷۵ وجه برآمدن شعر لحیه در رجال و انعدام آن در نسوان و خصیان چیست جواب
انبات شعر لحیه در رجال بباعث قوت حرارت غریزیه و کثرت بخره دخانیه مے شود و در نسوان
بسبب برد مزاج اصلی شان و در خصیان بسبب برودت عارضی بوجه انعدام منیین تولد شعر لحیه امکان

مسام را و منع می سازد مواد غلیظ را از خروج پس ملا نفیس در سر سام سودا وی عند التجویز حقنه
چرا هلیله داخل نمود جواب استعمال هلیله در حقنه مضر انمعنی نیست ازین جهت که حقنه در سام عمل
نمی کند بلکه در فضیه تاثیر مے نماید خصوصا وقتیکه استعمال کرده شود با دو یه ملینه منضجه کما قال الشریف
وبذا احسن عندی وانا ادخلت الاهلیلج مکررا فی الحقنة التی استعملها فی الاسهال الصفراوی الکرائی الذی
کان معه سدة فی الامعاء ووجع شدید فازالته سوال کثرت هر شی باعث ضعف می شود وقلت
معاضد اوست پس چگونه ترک ومسک جماع موجب ضعف باه می گردد جواب مضر ومتقلص
میگردد عضو از مسک جماع ازین جهت که جمیع اعضا قوی ومشتد می شوند از استعمال ریاضت مخصوصه
آنها ضعیف می شوند از ترک ریاضت که مخصوص آنهاست کما قال ابقراط العمل مغلظة والعطلة مذبلة
یعنی عمل در هر عضو بفعلی که مخصوص آن عضو باشد مغلظ ومقوی است وتعطیل عمل باعث است
بر ذبول وجالینوس استعمال جماع در زمان بلوغ باعث قوت بر شهوت جماع گفته زیرا که استعمال
آن در ابتدا بسبب کشادگی رگها که بمعنی سبب زیادتی ریختن خون آن محل می گردد ونیز کلام افلاطون
مؤید همین اقوال است که فرموده است که سکون قوی موجب ضعف قوی می گردد وریاضت قوی
مختصه آن عضو زیاده می کند صحت آن قوی را وباعث تقویت او می گردد سوال حلق شعر عانه
چرا موجب هیجان شهوت مردان می شود جواب دانسته شده است که محرک شهوت جماع روح
وریح ودم اند وچون حلق موی عانه در ثوران می آرد حرارت را وجذب می کند دم وروح را بطرف
آلات تناسل وباه می دهاند طبیعت ونفس را برای جماع ازین جهت از سترون موی زنار هیجان شهوت
مردان می گردد سوال معنی طبیعت چیست جواب بقول بقراط طبیعت مدبر بدن ست
زاده وشعور وبقول افلاطون قوت الهیه ست موکله بر مصالح بدن وبقول فاضل قرشی قوتی
از شان او حفظ کمالات جسمیه ست تا اینکه خارج شود از قوه بسوی فعل وحسب اقوال اطبا جمهور
طبیعت مبدا اول ست برای حرکت وسکون بدنیه بالذات لیکن بالکل همه اقوال واحد ست سوال
موضوع طب چیست جواب بدن انسان سوال غایت طب چیست جواب حفظ صحت
حاصله واسترداد زائله سوال تعریف طب چیست جواب طب در لغت حذق وسحرت و
در اصطلاح علمی ست که بدو احوال بدن انسان معلوم کنند از جهت صحت ومرض تا حفظ صحت کنند

رطوبت و مائیت ممکن نیست پس خلط با بس ازین قید خارج می شود **جواب** مراد از سیّال این است که سهل النفوذ باشد بسوی اعماق بدن پس خارج شد ازین قید شحم و دماغ باوجود مرطوب بودن شان و نه خارج شد بلغم جصّی و زجاجی و سوداء رمادیه باوجود خشک بودن آنها ازین جهت که قوام هریک مائع نفوذ نیست و نه مراد گرفته شده است ازین قید از رطب ازین باعث که یافته نمی شود که هرشی سیّال مرطوب بود چنانچه در رمل مشاهده باید نمود **سوال** ۵۸ می فرماید صاحب قانونچه در بحث خلط مستحیل الیه الغذا اولاً برین قول اعتراض وارد می شود چه استحاله اول مراد از کیلوس است **جواب** استحاله درین جا مراد از خلع صورت است و در کیلوس بهمان نمط هرچه خورده مے شود باقی می ماند پس خارج شد ازین حد کیلوس و نیز دور افتاد ازین قید استحاله ثانیه مثل رطوبت ثانیه و منی و روح **سوال** ۵۹ صاحب اسباب و علامات در مرض عاقو نا تخصیص نمود بتقسیم بر رجال کما قال وهی اختلاج الذکر و تمدد یعرض فی اوعیة المنی لورم خارجها و انعاظ شدة و واگذاشت نسوان را از قید این مرض مگر شارح می نویسد هذه علة نادرة فی الرجال وفی النساء اندر وهی اختلاج الذکر فی الرجال وقم الرحم فی النساء مصنف اگر از خیال ندرت نسوان را ازین مرض خارج نموده شارح چرا تصریح کرده و ذکر نسوان آورده **جواب** اگرچه این مرض در رجال هم از قبیل ندرت عارض مے گردد و گردراقوام نا نهایت نادر می افتد ازین جهت شارح نیز این مرض را در نسوان اندر نوشته و وجه ندرت در نسوان حکیم شریف خان دهلوی چنین فرموده که قلیل است که عارض می شود دوم جا در رحم ایشان بسبب برودت اعضای ایشان انتهی و چونکه این مرض از ورم حاده می گردد که تحلیل می پذیرد از آن ورم ابخره حاره کثیره و مستحیل می گردد بسوی ریاح غلیظه بسبب عصبیت و کثافت عضو پس تحلیل نمے شود بزودی پس موجب انعاظ می بود ازین جهت اختلاج ذکر عارض مے گردد و نادرست است که باعث بود بر پریدن قم رحم **سوال** در باب ادخال هلیله در اجزاء نسخه حقنه صاحب تحفة المومنین مے فرماید قد منعوا ادخاله فی الحقن و استدلال کرده اند مانعین براینکه هلیله عمل مے کند بعصر و بند می نماید

حکم کتاب ربانی مثنی و ثلث و رباع بچهار ازواج لنسبت یک کس چه طور رواج یافته بلکه عکس آن بوی
و آنکه عوام الناس بر حال شهوتش آگاه نمی شوند سبب بد ذاتی اوست که بباعث خبث باطنی از حال
خود آگاه نمی کند سوال اول هضوم اربعه در چند مدت تمام می شود جواب اوقات هضم غذا در اشخاص
بحسب مزاج مختلف می باشد الاحسب قرار داد اطبا چنان مستنبط می گردد که تقدم از شش ساعت
و تاخر از دوازده ساعت نمی باشد پس تا مدت مذکوره هضوم اربعه تمام می شود سوال دوم وصول
مادهٔ منویه از امشاج بدن بانثیین تا چند مدت ظهوری پذیرد جواب طریق وصول مادهٔ منویه بعد
تناول غذا معتدل بعقاد دو ساعت قابل استحالهٔ منویت بوده از جمیع اعضا براه عروقی که قاسم
غذا اند بکبد می رسد و از کبد بوسطهٔ اجوف نازل بکلیتین و از کلیتین ایضاً بوسطهٔ شعبهٔ اجوفی که بانثیین آمیخته
گشته اند بانثیین رسیده بضجی مرتبهٔ ثانی یافته منی می گردد و از انجا بادعیه می رسد سوال ادعیهٔ منی بچند مجاری
خالی می گردد جواب ادعیهٔ منی در سه چهار نهایت پنج مجاری علی التواتر حی می گردد و در صورت
ازدیاد و انصراف خون صالح بیرون می آید سوال محرک شهوت جماع چیست جواب محرک
شهوت جماع روح و ریح دوم است پس دوا و غذای مهیی همان خواهد بود که بکیفیات مذکوره
موصوف باشد سوال علامت خاص معضوض الکلب چیست جواب نشان گزیدن سگ
دیوانه انست که همه احوال او بگردد و از خوردن و نوشیدن پرهیز دو از آب بترسد و گاه باشد که آب
بیند دلبرزد و لرزه در پوست وروی پدید آید و اختلاط عقل و خشکی دهان ظاهر گردد و تاریکی و تنانی
پسند کند و گاهی بانگ سگ نماید و از بول او حیوانی کوچک از سگ پدید آید و بول او رقیق و گاهی
سیاه بود و برگزیدن مردم حریص گردد و هر کرا انگزد او نیز دیوانه شود و طعام و شراب که از دهان او
بخورد دیوانه شود و هرگاه روی خود را در آئینه بیند نشناسد و در آئینه صورت سگ بیند و هر کرا از
جراحت او خون بسیار رود کارش سلیم بود و بعضی بعد از یکهفته از آب بترسد و بعضی پس از
شش ماه و چهل روز سوال فرق درمیان گزیدگی سگ دیوانه و غیر دیوانه چیست جواب چیزی
خوردنی مثل نان وغیره بر جراحت او نهند یک ساعت بعد ازان پیش مرغ اندازند اگر مرغ ازان
باز گردد و نخورد باید دانست که سگ دیوانه نگزیده و اگر بخورد و بمیرد معلوم کند که سگ دیوانه
گزیده سوال بقول صاحب قانونچه سیال بودن خلط چگونه یافته می شود چه سیلان بدون

وتحقیق کہ اللہ تعالی برگزیدہ کرد ایشان را وپاک وظاہر نمود از جمیع خباثت وگفت علی بن زین الطبری
در فردوس الحکمت اینکہ جالینوس انکار کردہ است از امر عرقین وخطا بقراط گرفتہ است چنانچہ ملا تفسیر
می فرماید کہ اعتراض جالینوس بر بقراط بعد انتقال بقراط بسوی دار البقا وارد شدہ است در ینصورت
قول بقراط غلبہ دارد چہ اینوقت خصم موجود نیست تا دفع نماید اعتراض او ونیز سوای جالینوس کسی
معترض بر بمعنی نگردیدہ وشیخ الرئیس وقرشی وغیرہ تفسیر این مسئلہ ہرچہ کردہ اند براہ طوالت گذاشتہ
شد سوال سبب تولد شعر چیست جواب شعر پیدا می شود از بخرہ دخانیہ کہ جدا می گردد از خلط
بسبب تاثیر حرارت سوال فرق در مرض جاوحل چیست جواب در مرض رجا جسادہ بلطن
می شود برخلاف بلطن حامضہ وتبدل دست دہا نیز مخصوصیت برجا دارد بسبب محتبس شدن فضلہ طمثیہ
در بدن ونہ متصرف شدنش برای غذا مثل جنین پس دفع می کند طبیعت آن فضلہ طمثیہ را بسوی
اطراف ومختق می گردد حرارت بسبب کثرت فضول وضعیف می شود بر دفع آن وتحلیل آن خاصتہ
در اطراف بسبب بنیوع حرارت ونیز از ضعف کبد وضعف قوی طبیعیہ ہم عارض می گردد بسبب امتلاء
آن از فضول ونیز رجا تجاوز می کند از ان وقت کہ جنین حرکت خروج می کند پس اکثر این مرض ممتد
می گردد تا چہار سال وپنج سال واکثر ممتد می شود تا مدت العمر وملا نفیس می فرماید کہ شنیدہ ام عورتے
را کہ پیدا شد جنین او بصورت سلحفاۃ وحرکت می کرد چند ساعت ودیگری را مسموع کردہ ام بصورت
مرغ کہ زنی زائیدہ بود برای او دو بازو بودند ونیز در اکثر اوقات می زاید صاحب رجا بصورت انسان
ناقص الخلقت پس سبب این مرض بسیار است مگر سبب قطع لحمیہ ذات اللحمیہ کثرت مواد است
کہ می ریزد بر رحم یا شدت حرارت کہ تحلیل می یابد لطیف او ویا باقی می ماند کثیفش پس منعقد می گردد
قطع لحمیہ بصورتی ناقص وگاہ متعفن می شود این مواد از حرارت غریبہ ومستعد می گردد برای قبول
نفس حیوانیہ باقی باسباب این مرض ورم وریح وفضول طمثیہ وغیرہ است کہ تفصیلش موجب
تطویل می شود سوال جمہور انام می گویند کہ در زن خواہش جماع دو چند از مرد است این قول
صحیح است یا بیجا جواب حکیم شریف خانصاحب دہلوی بادلہ طبیعیہ وبراہین حکمیہ انکار بدین امر فرمودہ اند
ومظہر می شوند کہ سردی وتری مزاج زن کہ از ادلہ طبیعیہ ثابت گشتہ برہانی است قوی بر کمی شہوت
او وچرا نباشد لان البرودۃ ممیتۃ للقوی والرطوبۃ مستخی لہا ونیز اگر زیادتی شہوتش صادق بودی

وآبله فرنگ از جهت آنکه ابتدای ظهورش از فرنگ بوده ویا از نواح آن برای آنکه مدار اوشان
بیشتر بر اغذیهٔ غلیظ کریه سودا ویه هست مانند گوشت خوک ومرغابی وامثال اینها وشرب شراب
وکم توجهی به تنظیف بدن بغسل وغیره وارمنی دانه نیز گویند جهت آنکه اولاً از بلاد ارمن ظاهر شده
سوال فرق در حرارت معده وحرارت قلب چیست جواب شخصی که از هوا سرد تسکین یابد
قلب او حار خواهد بود وهر کس که از آب سرد تسکین یابد معدهٔ او گرم باید تصور ید سوال صاحب اسباب
وعلامات سبب حمی یوم گردانیده هست بعض اورام اعضاء ظاهره را مثل ورم خلف الاذن ودر ابیه
وابط مگر اورام اعضاء باطنه از اسبابش نه شمرده موجب آن چیست جواب ازین جهت که سخونت
اورام ظاهره مذکوره می رسد فقط بسوی قلب وسخونت اورام باطنه قاصر می شود بر تسخین روح بلکه
مستعدی می گردد تسخین آن بسوی اخلاط واعضا ونیز حمیات که تابع اورام باطنیه هست از حمیات عفنیه
شمرده می آید وحمی یوم عاری از عفونت هست فقط فضول گرم می شوند باعث ورم اعضای ظاهره
مثل پس گوش وبغل وبن ران فافهم سوال از قطع شدن رگهای پس گوش چرا ابطلان نسل

می گردد کما قال صاحب الاسباب والعلامات وقطع العرق الذی خلف الاذنین فانه یبطل النسل
جواب مادهٔ توالد وتناسل منی هست وآن از دماغ نازل می شود پس از قطع شدن رگهای
پس گوش نزول منی ممکن نخواهد شد چنانچه بتصریح این امر علی ما ذکره افلاطون فی کتاب الکی ونیز علی
ما قال البقراط فی کتابه المنی بدینگونه هست که جمهور اطبا نزول مادهٔ منی از دماغ می گویند وتفسیر
میکنند که مادهٔ منی که از دماغ می آید اول نازل می شود بسوی هر دو رگهای پس گوش پس ازانجا
می گذرد بجانب تخاع پس ازان بسوی عرقین طالعین منشعبین از عروق اجوف بعد ازان می آید
بسوی کلیتین زان بعد نازل می شود بسوی عروق متصلهٔ انثیین ولهذا ان قطعهما یقطع النسل ونقل
کرده هست طبری صاحب معالجات بقراطیه در رسالهٔ خود که در بیان فصد هست از بقراط انکه میفرماید
بقراط در کتاب اهویه وبلدان که هرگاه قوم صقالبه اراده کردند که میا کنند اولاد خود را برین مرتبه که
لائق شوند برای اجابت دعا بسوی حق تعالی یا بغرض اعزاز بنظر مردم پس قطع کردند رگهای پس
گوش اوشان پس قطع شد رگ جماع بسبب قطع این مقطوع وگشتند بصورت عورات وگذاشتند
اوشان را بدان حالت پس توسل گرفتند بدان از جناب باری عز اسمه ودیدند که دعای ایشان مستجاب میشود

حرارت او بعد تناول غذا و نیز در حمی لثقه سحنه ممتلی و منتفخ می گردد و نبض صغیر و لین بود و در حمی دق صلب و ممتد می شود و نیز فتره حمی لثقه در شبانه روز شش ساعت بود و در لثقه عرق نمی آید تا وقتیکه بالکلیه مفارقت نکند و نیز در حمی دق محسوس نمی شود حرارت تا و یک ساعت بلکه مدرک می گردد حرارت او در نبض بعد گذاشتن دست تا مدت طویلا برای اینکه متخلل می شود عضو و وسیع می گردد مسام و کثیر می شود اجتماع انجره حاره زیر انگشتان دست آن وقت مدرک می گردد حرارتش پس چون لثقه مشابهت تامه دارد به حمی دق معهذا طبیب را لازم که بغور و تامل در علامات فارقه وارسیده رجوع بمعالجه نماید چه اکثر مدققین هلاک شده اند بسبب اشتباه لثقه از استعمال مسهلات حاره و ادویه حاده چنانچه ملا نفیس می فرماید قد رایت کثیره من المدققین عالجهم الجهال لهذا الاشتباه بعلاج اللثقه من استعمال المسخنات القویه و المسهلات الحاده و غیرها فقتلوا هم ظلما

سوال فرق در آتشک و نار فارسی و آبله فرنگ چیست جواب صاحب اقسرائی فرق نمی کند در آتشک و نار فارسی چه آن هر دو مرادف اند یعنی اند مگر بعضی اطباء فرق کرده اند انچه باسوزش و الم شدید و قلت رطوبت باشد چنانکه گوئی بر عضو انگر نهاده اند جره می نامند در عربی که بفارسی آتشک گویند و آنرا که هنگام ظهور بثره خطوط طاؤسی مثل زبانه آتش بر بدن ظاهر شود و آبناک بود با سوزش و لهب نار فارسی نامند و تسمیه بدین اسم یا بسبب کثرت وقوع دی در بلاد فارس یا بنا بر اینکه اول کسیکه علاجش اخذ کرده از فارس بود و قرشی گفته که اهل فارس آتش پرست بوده اند که آتش کنه ایشان دائم التوقد بود ظاهرست که آتش دائم التوقد قوی الحدة و الاشتعال می شود آن مرض را باعث شدت لهب و اشتعال به نار فارسی موسوم ساختند کما قال القرشی انما اختصت بالفارسیه لان اهل الفرس کانوا یعبدون النار و کانت لهم نار توقد دائما و تلک یکون قویه لا محاله لدوام اشتعالها و التهابها تشبیه المرض به بقوته و سمی بهالان مادتها صفرا محترقه مخلطه بالسوداء و حق همین است که هر دو را یعنی آتشک و نار فارسی را مترادف گفته شود باندک تفاوت یعنی در نار فارسی مادهٔ صفرا زیاده است و در آبله مائیت و در جمره مادهٔ سوداوی زیاده است و مائیت نیست و اگر هست قلیل و آبله آن بی رطوبت می باشد اکثر و علاج هر دو یکی است الا در نار فارسی رعایت صفرا ملحوظ باشد و در جمره یعنی آتشک لحاظ سوداوی تسمیه باد فرنگ

می گردد پس جمع می شوند آن بخارات در عضلات فک و شفتین و غلیظ می شوند بسبب بردوتکاثف و قلة تحلل لاجرم تمدد می یابند عضلات و غالب می گردد طبیعت بر دفع آن بخارات ازین جهت خروج نمی یابند مگر از راه فم که آنرا فاژه می گویند **سوال** ۳۶ سبب تمطی یعنی خمیازه چیست **جواب** خمیازه نیز از صعود ابخره می شود مگر فرق همین قدر است که در فاژه جمع می شوند بخارات خاص در عضلات فک و شفتین و در خمیازه در عضلات کدامی عضوی از اعضا **سوال** ۳۷ سبب قی و تهوع و غثیان چیست **جواب** قی حرکت برای دفع چیزی باشد که در معده است از راه دهن و تهوع صرف حرکتی باشد بدون آنکه چیزی برآید از راه فم و غثیان فقط تقاضا بود بدون حرکت و اسباب این هر سه مختلف است اگر خلط موجب در جوف معده بود قی عارض می شود و اگر داخل جرم معده باشد چیزی از معده نفوذ نکند تهوع حادث گردد و اگر در سطح معده است غثیان لاحق شود همین قدر بر سبیل اختصار گفته شد **سوال** ۳۸ سبب فواق چیست **جواب** فواق حرکتی باشد از جمیع اجزاء طبقهٔ داخلی معده برای دفع موذی **سوال** ۳۹ فاژه را از امراض معده چرا شمردند حالانکه عضلات فک و فم از اعضاء راس اند **جواب** سبب این مرض انفس معده است که ازان بخارات متصاعد می شوند ازین جهت منجملهٔ امراض معده شمرده اند **سوال** ۴۰ سبب ریق چیست **جواب** سببش یا رطوبات است که در معده بکثرت جمع آید و ازان صعود نماید بسوی دهن یا سببش رضاب است که پیدا می شود از لحم غدد حی آنکه نزدیک موخر لسان است و جذب نمی کند معده بسبب استغنا خود پس بسیار می شود اجتماع آن در دهن **سوال** ۴۱ سبب خشونت زبان چیست **جواب** حرارت هرگاه عارض بدن می شود بجهت سخافت جوهر و تخلخل بنیه زبان سطحش خشک و برآشیده می شود و منجذب میگردد و طوبتش پس مختلف میشود اجزای آن بعضی بلند بعضی پست بسبب ضمور خلا **سوال** ۴۲ سبب قراقر چیست **جواب** سببش یا غذیهٔ نافخه است مثل لوبیا و مٹر وغیره که در همچنین اشیا رطوبت بکثرت می شود پس قوی نمی شود حرارت بر تحلیل او و پیدا می گردد ازان ابخرهٔ غلیظه که مستحیل بریاح میشود یا سببش کثرت مقدار غذاست پس عاجز شود حرارت از هضم او و متولد گردد ریاح یا سببش آن رداءة کیفیت غذاست که عاصی شود قوت هاضمه از هضم آن مثل گوشت جاموش و یا سببش ضعف و برودت امعاست که کامل نمی شود هضم اگرچه غذا صالح بود در کمیت و کیفیت **سوال** ۴۳ فرق درحی لثقه و حی دق چیست **جواب** حی لثقه قوی نمی گردد بعد تناول غذا و حی دق قوی می شود

بسوی ماساریقا بعد ازان بسوی باب الکبد و فروع که در تعقیر کبد اند پس می رسد در اورده پس می گذرد بسوی
عرق اجوف بعده بسوی قلب و از انجا بر خاص ریه می رسد پس لامحاله بسبب طول مسافت باطل میشود
قوت دوا بالضرورة سوم آنکه ادویه اگر از خارج مستعمل گردد اول خواهد رسید بسوی سطح جلد پس تفوذ
خواهد کرد در عضلات صدر و عظام پس ازان در غشاء مستبطن خواهد رسید بعد ازان بر غشاء محلل ریه وارد
خواهد شد زان بعد خواهد رسید قوت او بر خاص ریه و علاوه ازین دوا یا گرم است یا سرد یا خشک است یا تر خالی
از کیفیات چهارگانه نیست پس بهر کیف که مستعمل شود مضر می افتد یعنی اگر بارد دهند آن بلید است تفوذ
نخواهد نمود تا این مسافت بعیده بحبت برودت و بلادت و اگر گرم دهند حمی ترقی خواهد نمود و اگر خشک
استعمال کرده آید تپ دق را ضرر دارد و اگر ادویه رطب استعمال کنند مانع التحام است چهارم انکه جائی
که مادهٔ اکاله موجب سل گردد آن نیز صحت نمی پذیرد مگر از اصلاح و اصلاح امکان ندارد مگر بعد عرصهٔ
بعید و مدت مدید که منخرق می گردد لامحالا درین مدت قرحه می شود ناصور که التیام نمی پذیرد از
کدام وجه و یا وسیع می شود قرحه تا اینکه می خورد مادهٔ اکاله جرم شش را و علی هذا مرض سل که بعد ورم
عارض گردد عسر البرء است پنجم انکه جرم ریه چونکه سخیف است سریع التاکل می گردد ششم انکه ورم سل
رقیق شدید الحاد بطی الانعقاد می شود و آن موجب است بر عدم التحام هفتم انکه عروق شش کبار
و واسعه اند پس دشوار می شود بر طبیعت التحام آن بسبب تعظیم انفصال هشتم انکه عروق شش غضروفی اند
و غضروف سخت می شود که اندمال نمی پذیرد نهم انکه شش مجری هوا است درین صورت قوی می گردد
تمدید ریه بحبت هوا پس تمدید مانع التحام می شود سوال سبب اشتهاء طعام چیست جواب
مرهٔ سودا هرگاه بر فم معده می ریزد دغدغه می کند سر معده را پس بحبت ذکی الحس بودنش تنبیه کرد
حاصل می شود آنرا به گرسنگی موسوم ساختند سوال موجب احتیاج برازچیست جواب
هرگاه مرهٔ صفرا بر امعا می ریزد غسل می کند آنرا پس بسبب حرقت صفرا تنبیه باجابت می شود سوال
سبب جشاء حامض چیست جواب جشا حالتی است که حادث می گردد از ریح که خارج می شود
از معده بسوی دهن از هر سببی که باشد لیکن ترشی بسبب قصور عمل حرارت است که غالب نمی شود
بر هضم طعام پس لامحاله طعام حامض می گردد سوال موجب تثاوب یعنی فاژه چیست جواب
تثاوب حالتی است که مضطر می شود انسان بسوی کشادن دهن و این حالت از ضعف دماغ غیر منضمه حاجت

چرا جید و نیک شمرده اند **جواب** از قول بقراط متحقق می شود که در ماء الشعیر و خاصیت است
اول آنکه طبیعتش بارد است دوم منضج اخلاط سوم مستفرغ اخلاط محرقه چهارم منقی معده است پنجم
سهل النفوذ است بسوی جمیع بدن ششم لذیذ است تلخی و عفوصت ندارد هفتم معتدل الغذا است هشتم
مسکن عطش است نهم مهیج اخلاط فاسده نیست دهم آنکه نمی پرورد اخلاط را در معده **سوال** فرق
در طلا و ضماد چیست **جواب** فرق بینهما که شیخ الرئیس می فرماید ملخص آنست که طلا وضع کرده شود
بر شی بر عضو و استعمال کرده می آید در شی رقیق باین طور که منتشر گردد بمساعدت دست و ضماد آنست
که استعمال کرده شود در شی غلیظ و نه انتشار یابد از مساعدت دست بلکه نوعی که بر عضوی نهند
همچنان بماند و سیلان و تجاوز از ان عضو ننماید **سوال** سبب ناقص چیست **جواب** بیش انیکه
طبیعت آماده می شود برای دفع اخلاط بارده یا حاره لذاعه از اعضا پس می ریزد آن ماده منتفع
بوجه تحرک اعضا بر عضلات و اعضای حساسه لاجرم تنقص و ارتعاد می شود کم و بیش بحسب ماده
سوال در کدام قسم حمی ناقص عارض می گردد **جواب** در حمیات عفنیه که ماده آن خارج عروق متعفن گردد
ناقص عارض می شود **سوال** چه موجب است که مسلول صحت نمی پذیرد **جواب** چند امور
مانع بریت مرض سل اند باید دانست که سل قرحه شش را می گویند که لازم می شود بآن حمی دق پس
برای التیام قرحه ضرور شد تنقیه مده چه اندمال قرحه بدون تنقیه ممکن نیست و تنقیه مده امکان ندارد
مگر ارسرفه و سرفه حرکت عنیفه است که افزون می کند توسیع قرحه او منخرق می گرداند آنرا در ان صورت
لازم می شود جذب شدن مواد منصبه که از حرکت سرفه ریخته است بر ریه و آن موجب مده و ورم است
و نیز اگر دوا خشک دهند که مانع شود نفث را حدة حمی پیدا می کند و اگر دوا سرد دهند برعایت
حمی امثل کافور مغلظ و مانع نفث می شود و اگر دوا ترد دهند مانع اندمال می گردد و فخر الاطباء
جالینوس چندین سبب مانع صحت سل می فرماید یکی آنکه شش عضوی است دائم المتحرک
بقبض و بسط و قرحه محتاج می شود برای اندمال بسوی سکون تا منضم و برابر شوند لبهای جراحت
دوم آنکه بعد مسافت است از مدخل دوا تا عضو ماؤف یعنی ریه چه بسبب دوری مسافت فعل دوا متغیر
و ضعیف می گردد پس موثر نمی شود در التیام قرحه تاثیر تام و تفصیل دوری مسافت اینکه می رسد اول
دوا در دهن پس ازان در معدی بعد ازان می گذرد و احد بعد واحد از امعا رد قاق پس می رسد

اعصاب جانب باطن تنگ می شود فضای دماغ و چشم و سینه وا فشرده می گردد منافذ آنها پس حادث
می شود شکل بکا و خارج می شود درین وقت بالضرورت آن چیز که در دماغ است از رطوبات
رقیقه باشک و آب بینی چنانچه مے افشرند اسفنج مغموسه و ازان آب برمی آید و سبب حصول این
رطوبت آنست که الم گرم کند قلب را بسبب توجه خون و روح بسوی قلب پس مرتفع می گردد
از قلب و نواحی قلب درین وقت ابخره حاره بسوی دماغ و می گذارد رطوبات را که دران است
و رقیق می نماید و روان می کند پس سرد می شود آن رطوبات بغفه و غلیظ می گردد دران
پس دفع نمی شود مگر بعسر و دشواری بسوی چشم ها **سوال** سبب افراط سیلان اشک در سرسام
و موی چیست **جواب** هرگاه چشم ضعیف می شود بمشارکت دماغ قوی نمی گردد بر نضج غذا
پس فضله می شود و چشم چونکه مقدور امساک آن فضله ندارد لامحاله جاری می شود از چشم بغیر
اراده و باافراط و بسبب عدم تمسک چشم بباعث ضعف هرچه از دماغ می برآید متواتر جاری می ماند
سوال سبب ضحک چیست **جواب** چونکه حار دموی اکثر مناسب طبیعت است بنسبت
سائر اخلاط و کثیر الرطوبت است که برانبساط معین مے شود پس نزدیک افراط عارض می گردد
برای صاحبش استعداد تام بسوی فرح چنانچه مسرور مے شود از ادنی سبب خصوص نزدیک
اختلاط افعال دماغ و چونکه همیشه تخیل صور مستحسنه و اشیاء لذیذ می ماند بحرکت می آید روح بسوی
خارج و منبسط و متحد می شود عصب های سینه و زود کشاده می گردد منافذ آنها پس حادث
می شود شکل ضحک در رود دهن و الله اعلم و صاحب کامل می فرماید که سبب محدث ضحک سرور است
که خون محبوب طبیعت است پس حادث می گردد سرور نزدیک زیادتی خون چنانچه حادث
می شود برای کسانی که مے دارند بسیار سرمایه و مال و دولت **سوال** در سرسام و موی
اگرچه افراط خون می شود مگر آن خون غیر طبیعی است و قطع نظر ازین اختلاط عقل درین قسم
لازم پس سرور و فرحت کجا و بدون مسرت و انبساط خنده نمی آید پس چه باعث بوده که در
سرسام و موی ضحک عارض مے شود **جواب** اگرچه خون در سرسام و موی غیر
طبیعی است لاکن چونکه این خلط مناسب طبع بوده لاجرم صورت ضحک پیدا می کند بوجه اسباب
که در ضحک عام تصریح شده است فانظر الیه **سوال** ماء الشعیر را منجمله اغذیه بارده

قدیم خوف می کردند از عمل مسهلات صرف مثل شحم حنظل و حربق و غیر ذلک و هرگاه از استعمالش ارادہ
مینمودند مخلوط می کردند بآن مهبد رقات و مصلحات تا اینکه حبارت مے نمودند در عمل مسهلات صرف
آخر الامر باخذش مانوس شدند پس حبارت فرمودند بدرجۂ غایت تا اینکه اخذ کردند حبوبی که آن
ایارج ست پس طبیب معالج را تنبه باید شد که ایارجات سلم ست از مطبوخات سوال شبیار
چه معنی دارد جواب ازان جهت که آن تناول کرده مے شود در شب مثل ایارج و می خوابند
بعد خوردنش تا که نه ضعیف کند حرکت و بیداری فعل او بجهت زود نزول کردنش از معدہ پیش
از انکه او فعل خود نماید و در کتاب مفتاح دارد ست که شبیار لفظ فارسی ست آنرا صبر می مانند
مگر اطلاقش بر مرکب ازین جهت ست که دران صبر تمییز کرده می شود و در جواهر اللغت مسطور است
که شبیار دوا مرکب مسهله ست که دران صبر و مصطگی و تربد و غاریقون و نمک هندی و
انیسون داخل می شود و معجون مے یابد از عسل و آب ورق اترج یا آب خالص سوال
سبب عطسه چیست جواب فعل عطسه آنست که انزعاج مے نماید رطوبات دماغیه را
و استیصال می کند و قطع مے نماید فضلاتش و سبب آن حرکت عنیفۂ قویه ست که می رسد
بدماغ سوال دلیل مشارکت دماغ با معده چیست جواب هرگاه انسان مے بوید
بوی کریه را حادث می شود غثیان و نیز هرگاه مے نوشد آب شدید البرودة را محسوس می شود
بر دماغ و دماغ کثیر متاذی مے گردد به نسبت اذیت معده از دماغ و اشتراک معده بواسطۂ
اعصاب ست از حجت دماغیه سوال آروغ چرا مے آید جواب آروغ حالتی ست
که حادث می شود نزدیک دفع شدن فضلات ریحی محتبسه معده از راه دهن بسبب
حرکت قویۂ دافعۂ معدی سوال سبب بگا چیست که در سرسام سودا وی عارض
می شود حالانکه مادۂ سودا غلیظ ست و کیفیت منفعله آن هم یابس ست و اخلاط یافته
نمے شود مگر از رطوبت جواب ازین جهت که سودا خون را غلیظ می کند و سرد و
سیاه می نماید آنرا پس روح مطاوعت نمی کند انبساط را و مستعدی می شود حابس
بر غم و الم و تقزع مے نماید از ادنے سبب عامه و التهاب را هرگاه حادث می شود حالتے
بر خلاف طبیعتش حرکت می کند روح بجانب باطن مغور از مادۂ موذیه پس متمدد و متشنج می گردد

عضو وبه قال صاحب الکامل واما سهیل المسیحی فانه قال لان المختلف هو الذی یکون عنه اذی ویحتاج
الدافعة الی دفع المؤذی والمستوی مالا یکون کذلک ویقرب منه مذهب محمد بن زکریا الرازی پس حمی
عضو بتفسیر شیخ سوء مزاج مختلف است وبحسب مذهب جالینوس وصاحب کامل مستوی وبرص حسب
تفسیر شیخ سوء مزاج مستوی ست زیرا که عارض می شود در عضو دون عضوی **سوال** در علامت وعرض چه
فرق است باوصفیکه عرض با علامت مرادف المعنی ست چه علامت را که جمهور ستوده اند العلامة حالة
تستدل بها علی حالة بدنیة همچنان عرض موصوف می شود **جواب** علامت عام است وعرض خاص
یعنی علامت استدلال کرده می شود باسباب بر مسببات وآن متقدم است وعرض متاخر است بسبب بودنش
عبارت از توابعین مرض ونیز علامت یافته می شود در حالت صحت ومرض وعرض یافته نمی شود مگر
در مرض کما قال ملا نفیس لان العلامة توجد فی حال الصحة والمرض والعرض لا یوجد الا فی المرض **سوال**
در امراض حاره قلق چرا می شود ودر امراض باردہ چرا نمی گردد حالانکه در تعریف قلق گفته اند هو ان العلیل
اذا انتقل عن الشکل الذی هو علیه الی شکل آخر اشتهی ان ینتقل عنه الی شکل آخر **جواب** انتقال علت
از شکلی بشکلی واشتهای آن بسوی شکل آخر بسبب غلبه حرارت می شود که موجب است اضطراب وتشویش
را برای آنکه آن از قبیل حرکات است وحرکت از حرارت می شود ونیز گفته اند که علیل بسبب کثرت التهاب
مشتاق می شود بسوی انتقال از شکلی بشکل آخر برای توهم این امر که شاید تسکین یابد از ان **سوال** رگ
قیفال چرا موسوم بقیفال شد **جواب** قیفال مشتق است از کیفالس وآن در لغت یونان راس
را می گویند وچونکه فصد این عرق جذب می کند ماده را از سر واستفراغ می نماید وتنقیه فقط می کند
بنابران بقیفال موسوم گردیده **سوال** معنی ایارج چیست **جواب** دواء الهی **سوال** چرا
منسوب نموده اند خاص ایارج را بسوی حق سبحانه تعالی حالانکه کل شی منسوب است باو سبحانه
وهر چیز از نزدیک رب است **جواب** اگرچه کل شئی از نزدیک رب است لاکن فعل ایارج
از خواص است وخواص وقوی از عالم ارواح است وارواح از عالم امر است وعالم امر اشرف
واعلی است از عالم اجسام چه عالم اجسام عالم خلق است وقیل معناه الشریف وقیل المصلح ونیز گفته اند
که ایارج اول مسهل است که ترکیب داده اند قدما از مسهلات واقتصار کرده بودند بر استعمالش
بسبب کثرت مصلحات ونه جسارت می کردند بر استعمال غیرش وشیخ بوعلی سینا می فرماید که طبیب

ثالث باخذ رطوبت رابع رسد آن مرتبهٔ ثالث حمی دق است فافهم **سوال** مصنف اسباب و علامات در اسباب
دق گفته وحدوثها یکون من اسباب سابقة مثل الحمیات المحرقة او ورم حار یحدث فی الصدر درین
کلام بحث ست ازین جهت که حمی و ورم از اسباب و صلهٔ دق است نه منجملهٔ اسباب سابقه **جواب**
البته باین طور که بعد حدوث حمی محرق و ورم حار دران قرب زمان اگر دق عارض شود از اسباب
واصله شمرده خواهد شد مگر در حالیکه حمی محرق و ورم حار حادث گردیده گذشته باشد و بعد ازان یبوست
مفرط حاصل شده اگر دق پیدا سازد بیشک حمی محرقه و ورم حار صدر را از اسباب سابقهٔ دق خواهد بود
سوال حمی یوم را حمی یوم چرا نامیده اند حالانکه زیاده از یوم نیز ثابت می شود کما قال الشیخ ربما بقیت
تلک النوبة یومین فصاعدا الی ثلثة ایام بلکه زاید از سه روز هم گفته اند کما ذکر جالینوس انها ربما بقیت
الی ستة ایام و انقضت انقضاءً تاماً **جواب** تسمیهٔ حمی یوم بیومی آنست که اکثر در یوم بلیله می گذرد
سوال در تعریف عشق مصنف اسباب و علامات می فرماید العشق مرض و سواسی یحلبه الانسان
الی نفسه بتسلیط فکرته علی استحسان بعض الصور و الشمائل التی تکون له مرجع له که معشوق است چرا
مذکور نکرد تا اضمار قبل از ذکر لازم نمی آمد **جواب** هرگاه مقدم شد ذکر عشق دانسته شد اینکه در اینجا
مراد از معشوق است پس آن مذکور ست حکماً **سوال** فرق در سوء مزاج مختلف و سوء مزاج مستوی
چیست **جواب** سوء مزاج مختلف آنست که می شود برای اعضا مزاج متمکن بعد ازان عارض
می گردد بران مزاج متضاد خواه گرم باشد یا سرد پس ادراک منافی می کند طبیعت بر خلاف مزاج متمکن
و سوء مزاج مستوی آنست که مستقر می گردد در جوهر عضو و می شود مثل مزاج اصلی که باطل می گردد
مقاومت و نمی شود ازان اذیت چنانچه در حمی دق ظاهر می گردد **سوال** برص سوء مزاج مختلف
یا مستوی **جواب** بموجب بیان صدر که در تعریف سوء مزاجین تصریح کرده شد و آن مطابق
قول شیخ الرئیس و حاصل عبارت تقنیس ست مرض برص سوء مزاج مستوی ست و نزد بعضی از اطبای
متقدمین سوء مزاج مختلف ست چرا که اطبا اختلاف کرده اند در تفسیر سوء مزاج مختلف و مستوی آنانکه بر خلاف
شیخ الرئیس و ملا نفیس مفسر شده اند صاحب کامل و ابو سهیل مسیحی و محمد ابن زکریا رازی اند و لطف
اینکه اینها هم مخالفت دارند در کلام خود با چنانچه ازین عبارت مستفاد می شود اعلم ان الاطباء اختلفوا
فی تفسیر سوء المزاج المختلف و المستوی و قالوا ان المستوی ما عم جملة البدن و المختلف ما خص عضوا دون

فیجتمع النور و یتکاثف و یحتد البصر و یضعف درین کلام تناقض بین ست ازین جهت که احتداد بصر
اطلاق می شود بر کمال قوت بصر و وفور حس او پس چگونه احتداد مع الضعف که اجتماع نقیضین ست
جمع خواهد شد **جواب** این مسئله متنازعه فیه اطبار متقدمین و متاخرین ست چنانچه ملا نفیس اقوال و جوابات
هریک بطوالت نقل کرده اگر راقم اب لباب ترجمهٔ جواب هریک بالترتیب می نویسد بعض اطبا چنین جواب
داده اند که ضیق حادث بعد از انکه بیشتر بنود ضعف بصر می آرد چرا که باعث سوء ترکیب طبقات و اجزاء چشم
می باشد و این مرض ست و کل مرض موجب خرابی افعال می گردد و چنین در رسالهٔ ترکیب العین نوشته
که ضیق العین ردی نیست بلکه علتها که ازان ضیق عارض می گردد ردی ست خصوصاً آن ضیق که
بسبب نقصان رطوبت بیضیه باشد و روایت می کند طبری که روزے باگروهی از اطبا که ارجیحانس طبیب نیز
بآنها شریک بود از جالینوس مناظره افتاده درین که فرقی نیست در ضیق حدقه که پیدائشی باشد یا حادث
و عارضی در باب نور چرا که قوت ابصار در هر دو یکسان می باشد پس جالینوس مجیب شد بدو جواب یکی آنکه
برای هر عضو فعلی ست و قوی تر فعل آن عضو وقتی ست که صحیح و سالم باشد و هرگاه بدنظمی و خرابی عائد
حال آن عضو شود لامحاله در افعال نیز بهمرسد چنین ست حال ضیق عرضی پس مرتبهٔ ضیق عرضی بیشتر
از ضیق جبلی خواهد بود دوم آنکه ضیق حادث نمی باشد مگر بسبب وشی ردی مرضی یکی نقصان رطوبت بیضیه
دیگری ابتری جرم طبقهٔ عنبیه و این ابتری و خرابی و آفات که بچشم وارد می شود ظاهر ست و نیز از کلام بعض
اطبا متحقق می گردد که مراد مصنف اسباب و علامات اینست که بوجه ثقبهٔ عنبیه که به ضیق تعبیر نموده یکجا در مکان
وسوراخ تنگ جمع می گردد و کثیف می شود ازین ابتری بنیائی می گردد و بعد ازان بسبب اینکه این ضیق که
بسبب آن حدت بصر پیدا گردید بسبب ابتری و بدنظمی حال اجزاء چشم پیدا شده ست بآخر ضعف می آرد و چرا
که عرضی مرضی ست نه طبعی و جبلی حاصل انکه مراد ش این نیست که احتداد و ضعف در وقت واحد یافته
شود **سؤال** حمی دق را بمراتب ثلثه چرا محصور کرده اند می بایست که بچهار مراتب محصور می گشت چه رطوبات
بدن چهار ست و هرگاه از عمل حرارت بار طوبات اعضاء اصلیه حمی دق عارض می گردد پس لامحاله بایستی
مرتبه بایستی گفت **جواب** دریغا معترض وجه حصر اثر حرارت ندانسته حالانکه انتقال حرارت از رطوبتی
برطوبتی دیگر معتبر ست پس رطوبت اولیه که خلط ست هرگاه حرارت ازان درگذشته شروع بافناء ثانی
نماید آن مرتبهٔ اولی ست و هرگاه ثالث رسد این مرتبهٔ ثانی ست و همی که نوبت حرارت از انتقال رطوبت

از لسان عربی بزبان عجمی ترجمه نموده بطور خود رساله جداگانه ترتیب داده به کنز الاسرار موسوم نمود اغلب که عاری از مفاد نخواهد بود مرجو از اجلهٔ این فن شریف آنکه اگر بر سهو و خلل و نسیان و زلل اطلاع یابند برقم اصلاح مزین فرموده برین بیچیدان مواخذه نسازند و ذیل اغماض بر فزال اقدام ارسال فرمایند فانی للخطا معترف و الله ولی التوفیق و معه الهدایة و التحقیق سوال درحمی تسخین قلب اولا چرا واجب می شود کما قال ملا نفیس الحمی حرارة غریبة و لو کان مستوقدها عضوا آخر فانها تسری منه الی القلب اولا و لیسخنه جواب ازین جهت تسخین قلب اولا واجب می شود که قلب مبدء است برای جمیع انواع ارواح و قوی و جمیع اعضا و نیز قلب اول عضوی است که تکون می یابد درجنین و اول عضوی است که متحرک می گردد و آخر عضوی است که ساکن می شود و نیز دل معدن حرارت غریزی است که بواسطهٔ آن تسخین می یابد جمیع اعضا پس بطوریکه گرمی حرارت غریزیه از قلب بسوی جمیع اعضا می رسد بهمان نمط مشتعل نمی شود حرارت غریبه مادام که مشتعل نمی گردد اول بر قلب سوال فرق در حرارت غریزیه و حرارت اسطقسیه چیست جواب حرارت غریزیه متقوم ست برای وجود بدن تا بقای مدت حیات و حرارت اسطقسیه اگرچه شعبهٔ غریزیه است لاکن این باقی می ماند تا بقای بدن نه جدا می گردد و نزدیک صحت و نه بعد موت مادام که جسد باقی ست و برای همین خراب و متعفن می شود اگرچه دفن کرده شود در برف هکذا قال الفاضل العلامة فی شرح الکلیات القانون سوال چه فرق است در بخره و ریاح جواب بخره خاص بجانب اعلی صعود می کند و ریاح عام است در بدن او باطراف اعضا و نیز از ریاح بسبب تمدد و انتفاخ اعضا در محسوس می شود و از بخره توحش و التهاب و اختلاج قلب عارض می گردد سوال درحمی یوم چرا خطر عظیم نمی گردد جواب ازین جهت است که روح حیوانی که دران حرارت غریبه متشبث می گردد تحلیل می شود حمی اکثر در یک روز و روح که کثیر الرطوبة است مشتد نمی گردد دران کیفیت حرارت سوال علامت مخصوصهٔ حمی یوم چیست جواب متغیر نمی گردد بول در یوم اول و نه متغیر می شود نبض کثیر و تغییر می شود حمی غیر لذاعه و ابتدا می کند بدون ناقص و منقلع میشود بدون عرق و نمیشود دران اعراض قویه مثل خشونت زبان و تدارک نفس و غیر ذلک سوال فرق در وجع مادی و وجع ریاحی چیست جواب در مادی منتقل نمی شود و در ریاحی منتقل می گردد از عضوی بعضوی سوال صاحب اسباب و علامات در حد ضیق الشقبه می گوید هوان تصغر لثقبة العنبیة اضیق من المتعا

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی خلق العباد من العناصر الاضداد وابتلاهم بالداء وعلّمهم بالدواء کما اذا سئل موسی کلیم الله علیه التحیة والثنا یارب انت ابتلیتنی فی الداء اعطنی الدواء اوحی بجواب العتاب والخطاب بهذا اتریدان تبطل حکمتی بتوکلک علی من اودع المنافع فی هذا العقاقیر فبعزتی وجلالی لاشفیک حتی تستعمل ما عینوا والصلوة والسلام علی افضل الانبیاء والذی انتبه الناس بتبیین فضائل الطب بقوله العلم علمان علم الابدان وعلم الادیان وعلی آله سیما الائمة اثنی عشر الذین امروا بالمداوا بدلیل لهذا الحدیث لکل داء دواء فاذا اصاب دواء الدواء برئ باذن الله تعالی اما بعد مخفی ومحتجب نماند که این فن طب فنی است اشرف الفنون و این علمی است افضل العلوم چه حضرت خاتم الانبیا علم ابدان را بر علم ادیان مقدم داشته زیرا که علم ادیان و اشتغال بدان موقوف است بر صحت بدن وآن موقوف است بر علم ابدان نبابران حکمای متقدمین و متاخرین در ترتیب و تنقیح این علم سعی فرموده اند و در بیان توضیح مکنون غامض و سر جلو و حامض و کشف حقائق و نکات آن جد و جهد بلیغ بکار برده اند واگرچه در کدامی مسئله این علم دقیقه فروگذاشت نساخته اند لاکن دستیابی آنها بعجلت زمان بدون مطالعه کتب مطوله محال می نمود نظر بران این اضعف العباد کمترین اطبا رهند محمد هادی حسین مراد آبادی سوالات چند و بعض معارضات مع جوابات از صحائف متعدده اساتذه چیده

از لسان

۵۱ قوله اتریدانج یعنی ارادهٔ من داری که باسباب کنی حکمت من بسبب توکل تو بر کسی که نهاده است نفعها را درین ادویه پس قسم عزت و جلال خود که شفا خواهم داد تا اینکه استعمال نخواهی کرد آنرا که تعیین کرده ام ۱۲

۵۲ قوله لکل داء الخ یعنی برای هر بیماری دوا است پس هرگاه رسید مرض را علاج شفا شد بحکم خدا بتعالی عزاسمه ۱۲

بعنوان صناعی مکین و مکافضل خلاق مین روزمان
رسالهٔ نامدار
انشاء الانشاء
در فن لب
در مطبع تا می منشی قول تشور مزمقبول جهمان شد

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم وفن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرت مطلوب ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین اُنمین بعض کتب طب فارسی وار دو درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب طب فارسی

اکسیر اعظم - چار جلد مین جامع کلیات و معالجات طبیہ
مولفہ حکیم محمد اعظم خان المخاطب بحکیم ناظم جہان -

ملخص فصول بقراطی - مشہور کتاب بقراط کی جسکی
تلخیص مولوی غلام حسنین نے فرمائی -

خلاصۃ التجارب - مجربات طبیہ حکیم علوی خان مدونہ
حکیم بہاء الدولہ بہادر -

ایضاً - مطبوعہ جدید -

مجربات اکبری - مجشی تصنیف حکیم محمد اکبر خان معروف
بحکیم ارزانی -

تکشیف الحکمت - مصنفہ حکیم سلیم الدین خان -

کفایہ منصوری مع رسالہ چوب چینی - مشہور کتاب
معالجہ و تشریح مین مصنفہ حکیم منصور بن حکیم محمد یوسف -

ضیاء الابصار - مصنفہ حکیم محمود خان -

مجربات رضائی - معالجہ امراض ضعف باہ و شانہ
مین مولفہ حکیم سید رضا حسین -

دستور العلاج - مصنفہ حکیم سلطان علی خراسانی -

انیس الاطبا - مصنفہ مولوی محمد صادق ملی -

طب اکبر - بڑی سندی کتاب طب مین تصنیف
حکیم محمد اکبر ارزانی -

میزان الطب - مجشی مشہور کتاب طب کی ہی مع رسائل
ذیل تصانیف مختلف -

۱ - میزان الطب مجشی - مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی -
۲ - رسالہ دلائل النبض -
۳ - رسالہ دلائل البول -
۴ - رسالہ بحران مع جدول ایام بحران -

مطب علوی خان - نسخ نادر و ممتحن کا مجموعہ از حکیم
علوی خان -

مفرح القلوب - مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی -

عجالہ نافعہ - مصنفہ حکیم محمد شریف خان -

ام العلاج - غریب رسالہ ہی حاوی تراکیب معالجات
طبیہ عہد دولت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی
مین تصنیف حکیم امان اللہ فیروز جنگ کی -

طب یوسفی - مع مجموعہ چند رسائل ذیل -
۱ - رسالہ نبض - ۲ - رسالہ قاروورہ - ۳ - رسالہ
ستہ ضروریہ - ۴ - رسالہ مقطعات یوسفی -
۵ - رسالہ ماکول و مشروب - ۶ - قصیدہ در حفظ
صحت - ۷ - رسالہ بحران -

قرابادین قادری - تصنیف حکیم
محمد اکبر ارزانی -

Kunjul Eshrar

به عون صنایع مکین و مکافضل خلاق ثقلین روزگار

رسالهٔ نامدار

کنز الاسرار

در فن طب

در مطبع نامی منشی نول کشور بطبع مزین گردید

Kanz al-asrār.

Muh. Hadi Husain

1882

49 D 103

[redacted]

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

